

ÖNSÖZ

Hellenistik Dönem Heykel Sanatına Toplumsal Bilincin Yansıması adlı tez çalışmam, bu dönemin içerisinde yapılan Hellenistik heykellerin belli bir stil analizinin yapılması ya da belli bir kronolojinin oluşturulması değil, bu dönemde oluşturulan heykellerin dönemin sosyal, siyasal ve ekonomik gelişimi ile nasıl bir ilişki içerisinde olduğuna bakmaktır. Bu tarihsel gelişim içinde Hellenistik kültürünün oluşumunu sağlayan ya da temelini atan Büyük İskender ve Makedon ulusunun gelişimiyle başlayıp, Büyük İskender'in ölümüyle ortaya çıkan Hellenistik krallıkların bu tarihsel gelişimdeki rolüne bakmak çalışmamın siyasal boyutunu oluşturmuştur. Siyasal gelişimler ve değişimler kendi içinde ekonomik ve sosyal değişimleri de taşımıştır. Bu diyalektik bir birliktir ve dönemin toplumsal bilincinin anlaşılması açısından önemlidir. Bu değişimler, Hellenistik kültürün esası olan, sadece Yunan ya da Hellen toplumlarında değil, Doğu toplumlarında da olmuştur ve kültürel bir sentez yaratmıştır. Bu değişimler, kendini Hellenistik Heykelde göstermiş ve toplumsal bilincin oluşumu ve değişimiyle yeniden şekillenmiştir.

Hellenistik Dönem Heykel Sanatına Toplumsal Bilincin Yansıması adlı tez çalışmamın gelişimindeki desteğinden ve katkısından dolayı hocam, Prof. Dr. Ramazan ÖZGAN'a teşekkürü borç bilirim. Bana hayatımın her döneminde her anlamda büyük destekleri olan, babam Savaş SÖNMEZ ve annem Zeliha SÖNMEZ'e hiçbir zaman ödeyemeyeceğim emeklerinden dolayı sonsuz sevgi ve saygılarımı sunarım. Bu çalışmamda, bana karşı göstermiş olduğu duyarlılık ve desteğinden dolayı ve her zaman yanımda olmasından mutluluk duyduğum Yasemin UÇAR'a teşekkür ederim.

1 Mayıs 2008

KONYA

ABSTRACT

BARIS EMRE SONMEZ

My thesis study of the reflection of social consciousness to the Hellenistic Age Sculpt Art, is not making a certain style analyze or constructing a certain chronological order of Hellenistic sculpts done in this period, but have a look at the sculpts of the age for their relation of social, political, and economic growth. In this historical development, looking the role of historical development started with Alexander the great who provided or lay the foundation of Hellenistic period and the development Macedon nation, and the formation of Hellenistic Kingdoms upon the death of Alexander the great constructed the political format of my study. Political developments and alterations also brought the economic and social alteration in them. The alterations were formed, which are the basis of Hellenistic culture, not only in the Greek or Hellenistic societies but also in eastern societies and created a cultural synthesis. These alterations showed themselves in Hellenistic Sculpts and reshaped by the formation and alteration of social consciousness.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
Metinde Kullanılan Terimlere İlişkin Kısaltmalar	II
I. GİRİŞ	1
I.1. Amaç ve Yöntem	2
I.2. Araştırma Tarihi	2
II. MAKEDONYA	3
II.1. Makedonyalıların Irkı, Teşkilatı ve Tarihi Gelişimi	3
II.2. II.Filip ve Eseri	4
II.3. II.Filip Hegemonyası	5
II.4. Yunanistan'daki Gelişmeler	6
II.5. Khaironeia Savaşı ve Korinth Kongresi	7
III. BÜYÜK İSKENDER	8
III.1. İskender'in Trakya ve İllirya Seferi	9
III.2. İskender'in Anadolu ve Akdeniz Seferi	9
III.3. Gaugamela Savaşı ve Pers Hakimiyetinin Sonu	15
III.4. Orta Asya ve Hindistan Seferi	16
III.5. İskender'in Eseri	17
IV. HELLENİSTİK DEVLETLERİN TARİHİ	19
IV.1. İskender'in Ölümünden Sonraki Gelişmeler	19
IV.2. İpsos Savaşı ve Sonuçları	21
IV.3. Kurupedion Savaşı ve Sonuçları	22
IV.4. Kelt Akımları	22
IV.5. Anadolu'da Ulus Devletler ve Doğu ve Batı'da Savaşlar	23
IV.6. Yunanistan'da Gelişmeler	25

IV.7. M.Ö. 3. yy Sonlarında Hellenistik Dünya ve Romalıların Asya ve Avrupa Savaşları.....	26
IV.8. Makedonya, Yunanistan ve Diğer Hellenistik Devletlerin Romalıların Eline Geçmesi	28
V. HELENİSTİK DÖNEMDE EKONOMİK VE SOSYAL DURUM	30
V.1. Hellenistik Kralların Devlet Yapısı.....	31
V.2. Hellenistik krallıklar, Mısır ve Seleukoslarda Ekonomi ve Yönetim.....	32
V.3. Hellenizm Dönemi Ekonomisi	34
V.4. Mısır Ekonomisi	35
V.5. Üretim Birey İlişkisi Tarım ve Orta Sınıf.....	36
V.6. Yunanistan'da Ekonomik Durum.....	37
V.7. Sitelerin Sosyal Durumu.....	37
V.8. Sitelerde Kölelerin Durumu	38
V.9. Kadının Durumu, Eşitlik ve Eşitsizlik.....	40
VI. HELLENİSTİK DÖNEM HEYKEL.....	41
VI.1. Toplumsal Bilinç ve Hellenistik Heykel.....	45
VI.1.1. İskender Portresi	48
VI.1.2. Epiruslu Pyrrhos.....	50
VI.1.3. Epikuros	51
VI.1.4. Kıbrıslı Zeno.....	53
VI.1.5. Demosthenes	54
VI.1.6. Aristonantes Steli	56
VI.1.7. Antiochos Tykhesi	57
VI.1.8. Samothrake Nikesi	58
VI.1.9. Athena İllion Tapınağı	59
VI.1.10. Belevi Mezar Anıtı.....	61

IV.I.11. Ephesostaki Galatlarla Savaş	62
VI.I.12. Sarhoş, Yaşlı Kadın, Pazarcı Yaşlı Kadın ve Yaşlı Erkek Balıkçı ...	63
VI.I.13. Arkhelaos Kabartması.....	64
VI.I.14. Aemilius Paulus Anıtı	65
VI.I.15. Arsemia Kabartması.....	66
VI.I.16. Delostan Kadın Portresi ve Bergamalı Diodoros Paspáros.....	67
VI.II. Toplumsal Bilincin Öz Biçim İlişkisine ve Üsluba Etkisi.....	68
VI.II.1. Büyük Galat Grubu.....	70
VI.II.2. Laokoon, Farnese Boğası ve Marsyas	72
VI.II.3. Gigantomakhia.....	75
VI.II.4. Aphrodite ve Çıplaklık	77
VI.II.5. Hermaphrodite Grubu, Uyuyan Satyr, Pan ve Daphne, Apollon Heykeli	80
VI.III. Toplumsal Bilinç ve Din	83
VI.III.1. Lakreitides Kabartması	85
VI.III.2. Kybele ve Attis, Kyzikos Kabartması	86
VI.III.3. İsis ve Serapis	88
VII. SONUÇ	90
KISALATMALAR VE KAYNAKÇA.....	93
RESİMLER	

I. GİRİŞ

Toplum ve insanı hiçbir zaman tarihsel oluşumun ve gelişimin dışında tutamayız. Toplum ve insan içinde sürekli yer almışlardır ve almaya devam etmektedirler. Bu gerçekliğin dışında başka bir süreci ya da kuvveti kabul etmek metafiziksel bir boyut ve anlayışı kabul etmektir ki, bu da insanlığın tarihin gerçekliğini ve emeğini yadsımaktır. Toplum ya da toplumlar tarihsel süreç içinde oluşmuş, biçimlenmiş belirli bir üretim biçimini esas alan ve insanlığın gelişmesinde bir olgu olarak ortaya çıkan, bir diyalektik bağlantı ve gelişim ilişkisidir. Hiçbir gelişim birbirinden ayrı, bağımsız ve etkisiz değildir. Doğadan insanoğluna ve topluma kadar olan her şey birbiriyle ilişki içinde sürekli gelişmekte, yenilenmekte ve oluşmaktadır.

Değişim ve gelişim sürecini Hellenist dönem en iyi şekilde yansıtır. Bu süreç Büyük İskender'in Makedonya kralı olmasıyla başlamıştır. Belirli bir politikası ve idealiyle Büyük İskender doğuya, gerçekte Perslere karşı büyük bir sefer düzenlemiştir. Bu sefer önemli şeylerin oluşumunu sağlamıştır. Doğu ve Batı arasında kültürel, ekonomik, sosyal ve siyasal yakınlaşmayı sağlamış ve devam ettirmiştir. Yunanlıların veya Hellenlerin ilk defa bu kadar geniş bir alana yayılmasını sağlayan bir tarihsel süreçti. Büyük İskender'in doğuya yaptığı sefer sadece buradaki Pers hakimiyetini yıkmakla kalmamıştır. Bu coğrafyada yeni bir gücü ve hakimiyeti sağlamıştır, o da Yunan hakimiyetidir. Pers baskısı gitmiş onun yerine daha düzenli ve planlı yeni bir güç de oluşmuştu. Her ne kadar bu hakimiyet farklı toplumlara ya da kişilere geçse de yeni bir sosyal, siyasal ve ekonomik ve kültürel ilişkilerin oluşumunu sağlamıştır.

Büyük İskender'in bu geniş alanı eline geçirmesi "Helenistik" adı verilen bir dönemin açılışıdır ve bu dönem yeni bir gücün, hakimiyetin egemen olacağı Roma devrine kadar sürmüştür. Bu zaman aralığında m.ö.323-31- çeşitli bölgelerde Hellenistik krallıklar kurulmuştur. Bu Hellenistik krallıklarla birlikte sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel gelişim hızla artmıştır. Her ne kadar doğuda yeni krallıklar kurulsada bunların liderleri ve yöneticileri Hellen zihniyetinden oluşmaktaydı. Hellenistik dönem, büyük bir insanlığı, topluluğu ve kültürü içine almıştır. Bu dönemde çeşitli halklar birbiriyle kaynaşp yeni bir kültür, yeni bir çağ oluşturmuş ve biçimlendirmiştir.

I.1. Amaç ve Yöntem

Hellenistik Dönem Heykel Sanatına Toplumsal Bilincin Yansıması adlı çalışmamdaki amaç, dönemin heykeliyle yaşanan toplumsal değişimin ve toplumsal bilincin ilişkisini incelemektir. Hellenistik Dönem Heykel Sanatını tarihsel, toplumsal gelişimin dışında düşünmemiz imkansızdır. Toplumsal bilinç toplumsal varlıkla bir bütündür. Toplumsal bilinç, toplumsal varlığı yansıtır onun gelişimiyle biçimlenir. Hellenistik Dönem Heykel Sanatının kültürü de toplumsal yaşamda, gelişmede ve toplumsal dönüşümde kendini bulur. Toplumsal varlığına ve bilincine yabancılaşan bir heykel sanatı yoktur ve bu dönem içerisinde de düşünülemez. Hellenistik Heykel Sanatı oluşturulduğu yerin toplumsal bilincini kendisine alır ve yarattığı nesneyle birlikte topluma veya özneye tekrar dönerek bir şeylerin farkındalığını ve iletisini yeniden yansıtır. O zaman, bu dönemin heykel sanatı gerçekliğin yeniden yaratılması ve yansıtılması birlikteliğini oluşturur. Bu nedenden dolayı Hellenistik Heykel Sanatı soyutsal bir durum değil, toplumsal bilincin somutlaşan biçimidir. Hellenistik Dönem Heykel Sanatının heykeltıraşlık yapılarına hem oluşturulduğu yerin toplumsal bilinciyle hem de çağının toplumsal varlığının yarattığı toplumsal bir bilinçle inceledim.

I.2. Araştırma Tarihi

Hellenistik Dönem Heykel Sanatıyla ilgili birçok çalışma günümüze kadar yapılmıştır. Gisela Richter, *The Sculpture and Sculptory of the Greeks*; Smith, *Helenik Heykel*; Ridgway, *Hellenistic Sculpture*; Bieber, *The Sculpture of the Hellenistic Age*; Pollitt; *Art in the Hellenistic Age...* vb. birçok çalışma bulunmaktadır. Bu eserler de Hellenistik dönemin tarihsel gelişimiyle ilgili belli metinler oluşturmuş ve heykellerle ilgili bağlantı kurulmuşsa da, genel olarak Hellenistik Dönem Heykelini stil açısından incelemişler ve bu inceleme sonucunda belli bir kronolojik çalışmaya ağırlık vermişlerdir. Bazı çalışmalarda Hellenistik krallıklar ve Heykel Sanatı üzerinde daha çok yoğunlaşmışlardır. Özellikle bu çalışmalar içerisinde Pollitt'in *Art in the Hellenistic Age*, eseri, tez çalışmamın felsefesine yakın bir eser olarak, çalışmamda belli yerlere yönelmem açısından önemli bir etken olmuştur.

II. MAKEDONYA

II.I. Makedonyalıların Irkı, Teşkilatı ve Tarihi Gelişimi

Yunanistan'ın kuzeyinde Yunanlılarla devamlı olarak ilişki içinde bulunan ve Yunan kültürünün de etkisinde kalmış üç devlet vardır: Epeirus, Trakya ve Makedonya. Bu devletlerden öne çıkan ve önemli bir konuma geçen Makedonya olmuştur¹. Thessalia'yı dağlık Dodona ile Epeirus'tan ayıran yüksek Pindos Dağları, kuzeydeki Şar-dağ'a, yani eski Skardos'a kadar uzanarak Makedonya'yı İlyria'dan da ayırır. Bu dağlar doğu yönüne kıvrılarak strymon kaynaklarına doğru döner; daha güneye doğru bu ırmak boyunca Orbelos adıyla deniz kıyısını bulur. Böyle Makedonya ile Paionia bölgelerinin doğu ve kuzeydeki Trakya kavimlerine karşı doğal sınırlarını tamamlar. Böylece parçalı bir doğal şartları olan bir coğrafyada çeşitli yerel kavimlerin oluşması doğaldır². Makedonya'da tarihi çağlarda iktidar mevkinde bulunan kral hanedanı³, Büyük İskender'den başlayarak Heraklesoğullarında Argos'taki Temenidlerle akraba olarak gösterilen Argeadlar hanedanıydı⁴. Makedonların temel uğraşı, hayvan yetiştiriciliği ve tarımdı. Dağları örten ormanlık alan doğal bir savaş okulunun oluşumunda etkindi⁵. Makedonya'nın bu coğrafi şartlar içinde siyasal etkinliğe geçişi, tarih sahnesine etkin bir şekilde çıkışın da Yunan sitelerin siyasal durumu büyük bir etken olmuştur. Sitelerin zayıflama dönemi⁶, Yunanistan'ın kuzeyinde yeni bir köleci devlet olan Makedonya'nın hızlı ilerlemesine yardımcı olur ya da rastlar. Makedonya'nın köleci toplum biçimindeki toplumsal çelişkisi, Yunanistan'daki kadar sert ve belirgin olmamıştır. Makedon ordusunun oluşumunun, temelinde özgür köylüler ve topluluk üyeleri bulunmaktaydı⁷. Köle rejimi etkin olan

¹ Mansel, 1995, sayfa, 395.

² Droysen, cilt.I, 2000, sayfa, 108.

³ Makedonya'da krallık m.ö. VIII. Yüzyılda kurulmuştur. İlk kral olarak Perdikkas I gösterilmektedir. Konuya ilişkin olarak, Mansel, 1995, s. 396; Bilgin, 2004, s. 18.

⁴ Mansel, 1995, sayfa, 396.

⁵ Tanilli, C.I, 1984, sayfa, 286.

⁶ Peloponnesos savaşlarından sonra Yunan partikularizm büyüdü ve siteler içindeki ayrışma daha da artmıştır. Atina'nın düşüşü Sparta'nın yükselişi, Thebaililerin hegemonyası vb. Sitelerin birbiriyle siyasal ve Askeri mücadeleleri Yunan şehir devletlerini büyük bir zayıflamaya götürür. Bu durum makedonya'nın yükselişinin izlenmesini engeller. Konuya ilişkin olarak; Bosch, Hellenizm Tarihi'nin Anahatları, 1942; Ksenophon, Yunan Tarihi, 1996; Mansel, Ege ve Yunan Tarihi, 1995.

⁷ Zubritski, 1979, Sayfa, 113.

babaerkil bir nitelikte kendini gösteriyordu. Çeşitli kabileleri ayrılmış olan Makedonya'da her kabilenin ayrı doğuştan gelmiş soyluları vardı ve kendilerini onlara dayandırmaktaydı⁸.

II.2. II. Filip ve Eseri

Epameiandas devrinde Thebai'de yaşamıştı⁹. Makedonya, m.ö 399'dan 359'a kadar bir kargaşa dönemi yaşamıştır. Amintas'ın oğlu II.Filip, bu kargaşalığın son döneminde tahta çıkmıştı (m.ö 359-336)¹⁰. Makedonya gerçek gücüne, etkinliğine ve geniş alana yayılacak olan hakimiyetine onun zamanında başlar ve Makedonya güçlü bir devlet olur.¹¹ II.Filip, çalışkan bir devlet adamıydı ve gençliği Yunanistan'da geçmiştir.

Yunanistan'da bulunması ona buraları yakından tanınmasına neden oldu¹². Filip'in kazandığı bu başarıyı uzun, fakat azimli bir çalışmadan sonra oluşturduğu siyasi ve askeri teşkilatta aramak gerekir. II.Filip, çeşitli kabilelere ayrılmış ve bu birlikle oluşturulan feodal devlet yapısını, yeni bir yapıyla krallık idaresi altında toplayarak dağınık yapıdan kurtarır ve bir birlik haline getirir. Bu onun ne kadar büyük bir teşkilatçı ve ileriye gören bir görüş açısına sahip olduğunu da göstermektedir¹³. II.Filip, tahta geçtikten sonra birçok savaş yükümlülüğüyle karşı karşıya gelir bu da onun ulusal bir ordu oluşturmasını sağlar¹⁴. Bu ordu giderek güçlenir ve çevresi için etkin bir duruma kavuşur.¹⁵ II.Filip, bu siyasi ve askeri teşkilatı meydana getirmek için pangaion dağındaki altın madenlerine el koydu¹⁶. II.Filip daha sonra ordusuyla çevresindeki şehirleri ele geçirdi, Trakya'da koloniler kurdu ve Yunan sömürgelerini işgal etti¹⁷.

⁸ Tanilli, C.I, 1984, Sayfa, 286.

⁹ Droysen, C.I, 2000, sayfa, 124.

¹⁰ Mansel, 1995, sayfa, 397.

¹¹ Bilgin, 2004, sayfa, 18.

¹² Timuçin, 1992, sayfa, 97.

¹³ Mansel, 1995, sayfa, 397.

¹⁴ Droysen, C.I, 2000, sayfa, 122.

¹⁵ Ordu ağır piyadelerden oluşmaktaydı ve seçilmiş bir birlikti. Topluluk üyeleri ve makedonyanın yapısı gereği özgür köylüler bu durumda etkindi. Çeşitli birlikler oluşturuldu; Falanks, Agrianlar, Akonist, Hoplit... vb. Bunlar güçlü ordunun çekirdeğiydi. Konuyla ilgili olarak; Droysen, C.III, 2000; Zubritski, 1979, s.113; Kaynak Yayınları, 2000, s.240

¹⁶ Mansel, 1995, sayfa, 399.

¹⁷ Kaynak Yayınları, 2000, sayfa, 241; Bilgin, 2004, sayfa, 18.

II.3. II.Filip Hegemonyası

II.Filip, Trakya'daki zaferinden sonra daha güneye inerek Yunanistan'ı hegemonyasına almak istedi. Yunanlıların iç çekişmelerinden faydalanarak, parçalanmış Yunanistanı kendi egemenliği altına almak için sefere çıkar¹⁸. Orta Yunanistan'ta tam anlamıyla Filip'in seferi için bir fırsat doğar. Phokisliler Delphi tapınağının hazinelerini çalmakla suçlanıyordu, Thebai'in çevirdiği oyunlar yüzünden, ağır bir para cezası vermeye hüküm giyince komutanları Filomelos'un idaresi altında ayaklanmışlar ve Delphi'yi işgal etmişlerdi (m.ö. 356). Gelişen bu olay üzerine Phokisle Thebai arasında patlak veren savaşta Yunanistan ikiye ayrılmıştı: Atina ile Sparta Phokislilerin; Teselya Thebaililerin tarafını tutuyordu. Teselya'da Feray ve Larisa tiranlilar birbirlerine saldırmışlardı. Delphi'deki zengin hazinelere el koymuş olan Phokisliler ücretli askerlerden güçlü bir ordu meydana getirmişlerdi. Bir taraftan Boiotya'ya diğer taraftan Teselya'ya saldırmaya başlamışlardı¹⁹. Teselya Aristokratları Filip'i Pheraitironlara karşı yardıma çağırarak bu kente girecek ve liman kenti olan Pasagaili'yi de ele geçirdiler ve buradan Euboia'yı tehdit etmeye başladılar. Pasagaili'yayı kurtarmak için Atina'nın gönderdiği kuvvet geç kalmıştı. II.Filip, Phokis'e girmek ve m.ö 356 yılından beri orta Yunanistan'ı kasıp kavuran savaşa karışmak için Thermophilai'yi aşmayı denedi²⁰. Bunun üzerine, Atinalılar yaklaşan tehlikenin yavaş yavaş farkına vardılar. Bunun üzerine Atina Demosthenes'in yönetiminde mücadele etmeye başladı²¹. Yunan kuvvetleri Makedonların ilerleyişini kesti, bunun üzerine Makedonlar Teselya'yı işgal etti. II.Filip, kendini Delphi ruhani lideri olarak tayin ettirdi. Daha sonra Malkidikya'nın Olintos şehrini tehdit etti ve Malkidikyalılar Atina'dan yardım istedi²². Demosthenes söylediği üç meşhur nutukla bu istek de bulundu, ancak Atinalılar yolladığı kuvvet geç kalmıştı²³. II.Filip, Doğu Trakya, Karadeniz ve Çanakkale'ye hakim bir pozisyona geçmişti. Burası Atinalılar için çok önemliydi. Çünkü Karadenizden buğday alıyorlardı. Bunun önemini kavrayan Demosthenes hemen oraya giderek örgütlenme çalışmasını yapar. Bu suretle donanmasıyla bölgede görülen II.Filip,

¹⁸ Zubritski, 1979, sayfa, 118.

¹⁹ Mansel, 1995, sayfa, 400.

²⁰ Demosthenes, 2001, sayfa, 11.

²¹ Droysen, C.I, 2000, sayfa, 57.

²² Kaynak Yayınları, 2000, sayfa, 242.

²³ Droysen, C.I, 2000, sayfa, 59; Demosthenes'in söylevleriyle ilgili, konuyla bağlantılı olarak, Demosthenes, söylevler, 2001.

Atina donanması tarafından direnmeyle karşılaştığından kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı²⁴. Makedonya kralı II.Filip işgal ettiği yerlere ve Delphi'ye kendisini kabul ettirmekle Yunan işlerine müdahale hakkını da kazanmış oluyordu. Makedonya kralını amacı Yunanistan'ı kendi birliğinde örgütlemek ve Pers krallığına karşı kullanmaktı. Bu olaylar gelişirken Persliler de Yunanistan'daki gelişmeleri yakından takip etmekteydi. Persler denge politikasını uygulamaya başlamıştı²⁵. Bu politikanın amacı da güçleneni ezmek için ezilenden yana olmaktı. Persler bu amaçla Yunanistan'a yardım etmeye başladı ve şehirleri Makedonlara karşı başkaldırmaya teşvik etti.

II.4. Yunanistan'daki Gelişmeler

Makedonların yaptığı seferler ve başarılar üzerine Yunanistan'da çeşitli siyasal oluşumlar görünüyordu. II.Filip'in bu başarıları karşısında Atina'da bazı düşünürler, aydınlar ve devlet adamları Makedonya'yı Yunan Devleti sayıyorlardı ve daha da ilerleyerek şehir devletlerinin birleşmesi ve Perslilere karşı yapılacak bir seferde II.Filip'i başlarında görmek istiyorlardı²⁶. Bu tamamen teslimiyetçi bir politikadır. Artık Yunanistan kendisine olan güveni kaybetmişti ve kurtuluşu başka yerlerde veya kişilerde aramaktaydı. Demosthenes tarafından idare edilen bir grup ise II.Filip, bir hain olarak ilan ediyordu. Demosthenes'e göre Makedonya kralının asıl amaca Yunanistan'ı esirlik altına almak değil aynı zamanda bütün Yunan dünyasının en büyük merkezi, kültürü Atina'yı yerle bir etmekte²⁷.

II.5. Khaironeia Savaşı ve Korinth Kongresi

Makedonya'nın bu ilerleyişi karşısında Demosthenes Atina'nın eski düşmanı Thebai'le bir ittifak yapar. Diğer şehirlerden de yardım almayı başarır²⁸. m.ö 338 yılında Atina ordusuyla Makedon ordusu Khaironeia'da savaşırlar ve beklendiği üzere Atinalılar yenilir²⁹. Khaironeia savaşından sonra II.Filip tüm Yunan şehirlerini birleştirmeye karar vererek onları Korinth'teki toplantıya çağırdı ayrıca askeri önemi kalmamış olan Sparta ve

²⁴ Kaynak Yayınları, 2000, sayfa, 242.

²⁵ Persler özellikle Peleponnessos savaşlarından (m.ö 431-404) sonra Yunanistan şehir devletlerinin birbirleriyle olan mücadelelerini çok iyi bir şekilde kendi lehlerine çevirmeyi başaramışlardır.

²⁶ Mansel, 1995, sayfa, 402.

²⁷ Mansel, 1995, sayfa, 402.

²⁸ Demosthenes, 2001, sayfa, 17.

²⁹ Bilgin, 2004, sayfa, 18.

Yunan kontinainında ve adalardaki tüm şehirler bir kurucu meclis niteliği taşıyan Korinth Kongresine katıldılar³⁰. II.Filip, Korinthte topladığı kongrede bütün Yunan devletleri arasında bir barış ilan eder ve aralarındaki çekişmelere son vererek hedef olarak Persleri gösterir. Bu durumda Yunanistan birleşmiş olur. Meta üretiminin artışının ve siteler sistemindeki bunalımın önceden belirlediği bütün evrim, birleşmeyi zorunlu kılıyordu³¹, ama birlik yabancılar tarafından zorla kabul ettirildi.³² Bu birliğe giren şehirler bağımsızlık, otonomi, anayasa ve mülki bütünlüklerini koruyorlardı³³. Ayrıca, II.Filip, köle sahiplerinin çıkarlarını savunmayı üstleniyordu, özel mülkiyet kutsal olarak ilan edildi; topraklar yeniden dağıtıldı, borçlar silindi ve bir hükümet darbesi korkusu içinde kölelerin azat edilmesi yasaklanıyordu. II.Filip'in yapmak istediği oligarşilerin yararına demokratik güçleri parçalamaktı³⁴. Nesnel olarak, Yunan şehir devletlerinin birleşmeleri ve aralarındaki barış kendilerine yarar sağlıyordu. Savaşlar onlara çok pahalıya mal olmaktadır. Aralarında birlik oluşsa da yine de halkta ve sitelerde hoşnutsuzluk vardı. Bunu engellemek ve hedeflerinin yönünü belirlemek için Persler tekrar düşman ilan edilmişti. Bu düşmanlığın altında doğunun zenginliklerine sahip olmak, kalabalık bir coğrafya ile zenginler için köle ve kullar yatmaktaydı³⁵. Yunanlılar artık bağımsızlıklarıyla, güçlerini kaybetmişti ve Makedonya'nın hakimiyetindeydiler. Kendileriyle olan bitmez tükenmez mücadeleleri yüzünden kuzeyden gelen Makedonları görememişti ve sonucunda bunu bağımsızlıklarıyla ödemişlerdi. Artık kendilerine güveni kalmamıştı, bir liderliğin öncülüğüyle ilerlemeyi kabul ediyorlardı yani mandacılık, korinth kongresinden çıkan buydu. II.Filip, Perslere savaş açma kararı aldı ve Anadolu'ya ordu gönderdi³⁶. Ancak II.Filip, bundan sonraki gelişmeleri görememişti. Düğünü sırasında Pausarias kralın üzerine çullanarak ve kralın göğsünü deldi ve kralı yere düşürdü. Pausarias bu olaydan sonra kaçarken yere düşer, Perdikkas, Leonatros ve muhafızlarından

³⁰ Mansel, 1995, sayfa, 405-406.

³¹ Evrimsel durum oluşacak olan bir durumu yani devrimi hazırlar. Devrim ise evrimi tamamlayarak yeni oluşum için hazırlar. Bu birliktelik gelişimin temel taşıdır. Diyalektik birliktelik kendini tarihsel özdeçilikte açıkça göstermektedir; ilkel toplum, köleci toplum, Feodal toplum, kapitalist toplum. Hepsini bir öncekinin içinde yeşermiş, gelişmiş (evrim) ve sonraki toplumsal yapıyı oluşturmuştur (Devrim). Konuyla ilgili olarak; Politzer, Felsefenin Temel İlkeleri, 1990.

³² Zubritski, 1979, sayfa, 114.

³³ Mansel, 1995, sayfa, 406.

³⁴ Tanilli, C.I, 1984, sayfa, 289.

³⁵ Zubritski, 1979, sayfa, 114.

³⁶ Bilgin, 2004, sayfa, 18.

daha başkaları ona yetişirler ve Pausarias'ı hançerleyip delik deşik ederler³⁷. Kralın öldürülmesinde çeşitli söylentiler bulunuyordu³⁸, ancak sonuçta kral ölmüştü ve onun yerine kralın ilk oğlu ünlü asker ve siyasi lider Büyük İskender geçmişti.

III. BÜYÜK İSKENDER

Büyük İskender m.ö 356 yılında doğmuştur³⁹. İskender'in annesi Olympias kralın tam aksi karakterde bir insandı. Olympias'ı II.Filip gençliğinde Samotrake'de bir Myster şenliği sırasında tanımış ve evlenmiştir. Güzel ama kendi içine kapalı bir kadındı. Orpheus ve Bakkhos'un esrarlı ayinlerine, Trakya kadınlarının karanlık büyücülüğüne kendini vermiş birisiydi⁴⁰. İskender gençliğinde Aristo ve Anaksimenes gibi önemli Yunan düşünürlerinden dersler almıştı⁴¹. İskender kendini iyi yetiştirmişti. Babası II.Filip'le birçok sefere katılmıştır. m.ö. 336 yılında kralın ölümüyle İskender Makedonya kralı olmuştu⁴². İskender'in tahta geçmesiyle birlikte Yunanistan'da bir kargaşalık oluştu. Genç bir kralın başarılı olup olamayacağı konusunda sesler yükselmeye başlamıştı. Bunun üzerine İskender hiç zaman kaybetmeden Yunanistan'a girdi. Korinth Kongresiyle oluşan Hellen Birliğinin başına kendini getirdi. Bu hareketle İskender Yunanistan'da tekrar Makedonya'nın hakimiyetini sağlamaktaydı ve Perslere karşı hareket için tekrar bir canlılık kazandırdı⁴³.

III.I. İskender'in Trakya ve İllirya Seferi

İskender Anadolu seferine Makedonya'da huzuru sağladıktan sonra çıkmayı düşündü. Bunun için Trakya kabilelerine karşı bir sefer yapmayı uygun gördü. Tuna nehrinin kıyısına geldi. Bu nehir kelt kavimlerinin sınırını teşkil etmekteydi⁴⁴. Burada büyük savaşlar verdi ve Tuna kıyılarını güvence altına aldı. Buranın alınmasıyla

³⁷ Droysen, C.I, 2000, sayfa, 138.

³⁸ Philippos'un öldürülmesinde Pausarias vardı ama bunu neden yapmıştı. Kimine göre kralın ikinci karısı Kleopatra ile bunun amcası Attalos'un tahriki: kimine göre kralın karısı, Büyük İskender'in annesi Olympias'ın planıyla olmuştu, bazıları da Büyük İskender'in parmağı olduğu düşünülüyordu. Konuyla ilgili olarak; Plutarkhos, 2001, sayfa, 27.

³⁹ İskender'in doğumuyla ilgili birçok efsane vardır. En başta geleni de İskender'in doğumuyla birlikte Ephesos'taki Artemis tapınağının yanmasıdır. Bu konuyla ilgili olarak; Droysen, 2000, s. 129.

⁴⁰ Droysen, 2000, sayfa, 128.

⁴¹ Özçelik, 2004, sayfa, 183.

⁴² Arrianos, 2005, sayfa, 2.

⁴³ Mansel, 1995, sayfa, 434.

⁴⁴ Arrianos, 2005, sayfa, 6.

Makedonya Triballerle savaşmak zorunda kaldı ve İskender onları da yenerek hakimiyetini kabul ettirdi⁴⁵.

İskender, Makedonya'ya dönüşünde, Thebaililerin başkaldırdıklarını, Atinalıların da onlarla birleştiklerini haber alır⁴⁶. İskender Thermopylai'dan Moiotia ovasına inerek kadmeia yakınına ordusunu yerleştirmişti⁴⁷. Bu isyanın nedeni ise sürgündeki kişilerin Thebailileri isyana kaldırmış ve bunu da Makedonya'nın ağır boyunduruğundan sıyrılmak olarak göstermişlerdi⁴⁸. İskender büyük bir hızla Yunanistan'a girdi ve Thebai önünde göründü⁴⁹. Thebai ayaklanması çok çabuk bir şekilde bastırıldı ve şehir ele geçirildi⁵⁰. Makedonyalılar şehri yağma etti ve taş üstünde taş bırakmadı, öldürülenlerin sayısı altı bini geçiyordu⁵¹. Thebailere destek veren Atinalılar, İskender'in zaferini duyunca mysterlerini⁵² yarıda bırakarak köyleri boşaltıp kente kaçmaya başladılar⁵³. İskender Atina'ya yumuşak davrandı. Bu İskender'in Yunan kültürüne Atina'ya olan sevgisini göstermektedir⁵⁴.

III.2. Büyük İskender'in Anadolu ve Akdeniz Seferi

Büyük İskender Anadolu seferine çıkmadan önce Yunanistan ve Makedonya'da güvenliği sağladıktan sonra Anadolu'ya geçti. İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar, ama istedikleri gibi değil, kendilerinin istediği koşullarda değil, doğrudan karşılaşılan, verilen ve geçmişten gelen koşullarda bunu yaparlar⁵⁵. Büyük İskender, m.ö 334 yılı baharının başında büyük seferine başladı. Çanakkale yönünden sefere çıktı. Batı Trakya'da Hebros (Meriç) ırmağına geldi, İskender buradan Melas Körfezi oradan da Gelibolu yarımadasına girdi. Büyük İskender daha sonra Abydos limanına girdi ve buradan da Eleusis kentine girdi⁵⁶. Büyük İskender burada Protesilaos'un mezarının bulunduğu tepeye çıktı. Protesilaos, Troia'ya karşı yapılan savaşta ölen ilk Hellen kahramanıdır. Burada

⁴⁵ Plutarkhos, 2001, sayfa, 29.

⁴⁶ Plutarkhos, 2001, sayfa, 29.

⁴⁷ Droysen, 2000, sayfa, 150.

⁴⁸ Arrianos, 2005, sayfa, 13.

⁴⁹ Mansel, 1995, sayfa, 435.

⁵⁰ Arrianos, 2005, sayfa, 18.

⁵¹ Plutarkhos, 2001, sayfa, 30.

⁵² Bu bayram her yıl 15-23 Eylül tarihleri arasında kutlanmaktadır.

⁵³ Arrianos, 2005, sayfa, 20.

⁵⁴ Mansel, 1995, sayfa, 435.

⁵⁵ Marx, 1995, sayfa, 53.

⁵⁶ Umar, 1999, sayfa, 414.

Büyük İskender kurban kesti⁵⁷. İskender daha sonra Akhillieus'un mezarını zeytinyağına buladı⁵⁸. İskender ilerleyişine devam eder. Perslilerle Büyük İskender'in ilk karşılaşma yeri Granikos (Biga çayı)'ta olmuştu⁵⁹. Bu karşılaşma durumunda Büyük İskender ordusunu savaş düzenine sokar ve kritik bir savaş başlar⁶⁰. Büyük İskender çarpık savaş düzenini uygulayarak sağ kanattaki süvarilerle çayı geçerek Pers süvarisinin üzerine büyük bir şiddetle saldırdı ve karşısındaki birlikleri bozguna uğrattı. Daha sonra parmenion süvarileri karşı kıyıya geçerek Pers kuvvetlerine saldırdılar ve Büyük İskender büyük bir zafer kazanmaktaydı⁶¹. Daha ilk saldırıda Makedonyalı hassa askerlerinden yirmibeş kişi ölmüştü ve Tunçtan heykellerini İskender Lysippos'a yaptırmıştı⁶². Granikos zaferiyle Pers devletinin toroslara kadar olan hakimiyeti yok edilip Büyük İskender'in önü açılmış oldu⁶³. Büyük İskender bu zaferden sonra güneye doğru ilerleyerek Sardes'e ulaştı ve burayı ele geçirir⁶⁴. Büyük İskender daha sonra Ephesos'a vardı burada oligarşiyi kaldırarak demokrasiyi yeniden inşa etti. Perslere verdikleri vergileri artık Artemis'e verilmesini emreder⁶⁵. Böylece diğer İyonya şehirleri de Makedon hakimiyetine girdi⁶⁶. Daha sonra Büyük İskender Ephesos'tan sonra Milet'e yola çıktı⁶⁷. Miletoslular Büyük İskender'e kapılarını kaparlar. Büyük İskender hiç beklemediği bir direnişle karşılaşır ve birliği ummadığı kayıplar verir. Sonunda Büyük İskender kenti ele geçirir. Kent düştüğünde, bunların bir kısmı nehir ağzında, "Lade" adlı küçük bir adaya sığınmıştı. Durumları umutsuzdu. Bunu Büyük İskender de biliyordu, bunun üzerine Büyük İskender onlardan ordusunda görev almalarını ister ve onlar da şükranlarını iletirler⁶⁸. Büyük İskender daha sonra Halikarnassos'a doğru yola çıkar. Büyük İskender Miletosla Halikarnassos arasında kalan kentleri kolayca ele geçirdi ve sonra Halikarnassos'u kuşatmaya başladı. Kent güçlü

⁵⁷ Droysen, C.II, 2000, sayfa, 42.

⁵⁸ Plutarkhos, 2001, sayfa, 36.

⁵⁹ Tekin, 2001, sayfa, 104.

⁶⁰ Breasted, 1914, sayfa, 430.

⁶¹ Mansel, 1995, sayfa, 437.

⁶² Arrianos, 2005, sayfa, 30.

⁶³ Droysen, C.II, 2000, sayfa, 52.

⁶⁴ Bosch, C.I, 1943, sayfa, 33.

⁶⁵ Arrianos, 2005, sayfa, 32.

⁶⁶ Winks, 1996, sayfa, 38.

⁶⁷ Bury, 1913, sayfa, 740.

⁶⁸ Lloyd, 2003, sayfa, 157.

surlara sahipti. Halikarnassoslular direniş gösteriyor ilk gün Makedonyalılara surlarda çıkanlar saldırıyorlardı⁶⁹. Büyük İskender büyük bir direnişle karşılaştı. Büyük İskender kuşatmanın başarıyla oluşması için bu sefer Myndos'un alınıp alınamayacağını araştırıyordu. Çünkü Myndos'un Halikarnassos'un kuşatmasında işine yarayacağını düşündü. Birkaç deneme yaptı, antlaşmalar sağlamaya çalışır ancak sonuca ulaşamaz ve Myndos'tan vazgeçer⁷⁰. Büyük İskender birçok direniş karşı sonunda Halikarnassos'u ele geçirdi⁷¹. Halikarnassos'un düşmesiyle Büyük İskender, küçük Asya kıyılarını ele geçirmişti. Bu kıyılarda Yunan şehirlerini yeniden kurmak gerekiyordu. Kara, Hellespontos, Lydra'nın alınması Makedonlara bir avantaj sağlamıştı. Artık Büyük İskender İç Anadolu'ya geçebilir ve bölgeyi hakimiyeti altına alabilirdi⁷². Büyük İskender'in ele geçirdiği bölgeler⁷³, çoğunlukla Hellen kültüründe yaşamış ya da Helen kültürünü benimsemiş kentlerdi. Bu kentler ister gönüllü ister gönülsüz ya da hiç karşı koymaksızın mücadele etsinler sonuçta Makedonya'nın yani Büyük İskender'in hegemonyasına girip Perslerin boyunduruğundan çıkıyordu. Bu durum elbette bu kentlerin hoşuna gitmişti, çünkü artık Korinth birliğine dahil olup diğer Hellen kentleriyle aynı durum içinde bulunmaktaydılar. Büyük İskender onlara kendi öz yaşamlarını kazandırdı⁷⁴. Büyük İskender kıyı civarından ilerleyerek Lykia ve Pampillia'ya doğru hareket etti. Buraya hareket etmesini tek amacı vardı, o da Perslerin donanmasını etkisiz durumda bırakmaktı⁷⁵. Bu ilerleyişiyle ilk olarak Hyparna'yı ele geçirdi. Büyük İskender daha sonra Lykia'ya saldırdı. Telmessos direnmedi Makedonlarla uzlaşma sağladı. Bundan sonra Pınara, Ksanthos, Patara ve otuz civarında kenti ele geçirdi. Büyük İskender bundan sonra Milyas bölgesine saldırdı, burası Perslilerin vergi bölgesiydi⁷⁶. Büyük İskender daha sonra Phaselis'e iner ve burada bir süre kalırdı⁷⁷. Lykia kentleri sonuç olarak Büyük İskender'in egemenliğini artık tanımışlardı⁷⁸. İskender artık Pamphlia'nın kıyılarını hedef

⁶⁹ Umar, 1999, sayfa, 423.

⁷⁰ Arrianos, 2005, sayfa, 38.

⁷¹ Memiş, 2001, sayfa, 84.

⁷² Droysen, C.II, 2000, sayfa, 76.

⁷³ Bu bölgeler Anadolu'da: İyonya, Lidya, Aiolis bölgeleridir.

⁷⁴ Morkholm, 2000, sayfa, 49.

⁷⁵ Droysen, C.II, 2000, sayfa, 78.

⁷⁶ Arrianos, 2005, sayfa, 44.

⁷⁷ Plutarkhos, 2001, sayfa, 41.

⁷⁸ Umar, 1999, sayfa, 5.

göstermekteydi. Buraların alınması demek Perslerin Akdeniz'deki üstünlüğünü de bir şekilde kırmak olacaktı⁷⁹. Büyük İskender ilerlemesine başlamıştı ve Perge kentine gelmişti. Kent de direniş göstermeyerek teslim oldu. Pamphylia yöresine varan ordu, Pamphylia ovasında Antalya körfezi kıyısınca ilerledi. Büyük İskender'in kendilerine yaklaştığı haberi üzerine Aspendos'tan elçiler geldi ve şehri teslim ettiklerini bildirdiler. Ancak istekleri vardı. İşgalci birlik bırakılmamasını istediler. Büyük İskender'e Persler için yetiştirdikleri atlardan vereceklerdi, ayrıca Perslere ödedikleri vergiyi de ödeyecekleri sözünü verdiler⁸⁰. Büyük İskender bu isteklerini kabul etti ve Side'ye yürümeye başladı. Side halkı de teslim olmuştu. Büyük İskender buradan Sillyon'a hareket etti. Buranın alınması zordu. Ayrıca Aspendoslular Büyük İskender'e verdikleri sözü tutmayıp, Büyük İskender'in askerlerini şehre sokmadılar ve surlarını onarmaya başladılar. Buna çok sinirlenen Büyük İskender Aspendos'a geldi. Hiç beklemedikleri anda Büyük İskender çevrelerini sarmıştı. Bunun üzerine Aspendoslular elçiler gönderdiler. Büyük İskender şartları önceki antlaşmaya göre ağırlaştırdı. Aspendoslular kabul etmek zorunda kaldılar.⁸¹ Büyük İskender bundan sonra tekrar Perge'ye geldi. Buradan yukarıya doğru çıkmaya başladı ve Termessos'a ulaştı. Termessos'un konumu itibariyle zordur ve Büyük İskender burada fazla zaman kaybetmek istemedi⁸². Büyük İskender Termessos'u ele geçirmişti ancak kalesini kuşatma altına alarak uğraşmak istememişti. Büyük İskender buradan Sagalassos'a ilerler.⁸³ Büyük İskender burayı da ele geçirdikten sonra Phrygra'ya doğru yürüyüşüne devam etti. İlerleyişinde Kelaihai (Dinar) önüne gelir. Buranın etrafı dik kayalıklarla doluydu ve bir de kale bulunmaktaydı. Büyük İskender bu kenti aştıktan sonra Gordion'a doğru ilerledi. Burada Parmenion ve emrindeki kuvvetlerle buluşacaktı.⁸⁴ Büyük İskender Gordion'dan Milas'ın bağladığı kutsal kördüğümle karşılaşır bu düğümü çözenin dünya hakimiyetine ulaşacağı bildirildi. Büyük İskender uğraşmasına rağmen düğüm çözülmemişti, bunun üzerine kılıcını çıkararak düğümü ortadan ikiye böldü. Kılıcın kestiğinin bir daha birleşmediğini Büyük İskender bilmekteydi.⁸⁵ Gordion zaferi önemliydi

⁷⁹ Lloyd, 2003, sayfa, 160.

⁸⁰ Umar, 1999, sayfa, 426

⁸¹ Arrianos, 2005, sayfa,47-48

⁸² Droysen, C. II, 2000, sayfa 86

⁸³ Bury, 1913 sayfa 742

⁸⁴ Arrianos, 2005 sayfa 51

⁸⁵ İlin-Segal, 2001, sayfa 249

çünkü Halys (Kızılırmak) ile Kappadokia üzerinden Susa'a giden büyük ve önemli yol buradan geçmekteydi.⁸⁶ Büyük İskender burayı da rahat bir şekilde ele geçirdi. M.Ö.333 yılında Toroslara kadar olan bütün Anadolu artık Büyük İskender'in olmuştu.⁸⁷ Büyük İskender artık güneye inmek istiyordu, çünkü Persler oradaydı ve Büyük İskender hakimiyetini genişletmek arzusuyla yanmaktaydı. M.Ö.333 ilkbaharında Gülek geçidini aşıp Tarsus üzerinden Kilikya'ya girdi.⁸⁸ İskender Kilikyada biraz uzun kalmıştı.⁸⁹ Dareios'un yakında olduğu haberini almıştı. Tarsus'tan harekete geçerek Ankhialos şehrine varır. Buradan Soloi'a geçti ve Asklepios'a kurban kesti. Büyük İskender buradan Magarsos'a oradan da Mollos'a geçer. Buradayken Dareios'un Sokhai'da ordugah kurduğu haberini aldı ve harekete geçti. Dareios daha sonra Amanos geçitlerini aşar ve İssos'a doğru ilerler ve farkına varmadan İskender'in arkasına geçmiş olur. Büyük İskender bunu duyunca doğru olup olmadığını kontrol ettirir ve İssos'ta olduğu anlaşılır. Bunun üzerine Büyük İskender ordusunu toplayarak karşısına geçti.⁹⁰ Büyük İskender bu önemli savaşta çarpık düzeni uygular. Büyük İskender sağdaki taarruz kanadıyla karşısında bulunan ücretli Yunan askerlerini dağıttıktan sonra sola kurularak Pers kralının bulunduğu merkeze saldırdı.⁹¹ Dareios şaşkınlık içinde saldırıyı izlemekteydi. Büyük İskender, Pers kralı karşısında üstünlüğü ele geçirmişti. Kral bunun üzerine kaçmaya başlamıştı.⁹² Kral kaçıyor sesini Persler duymuştu. Bunun üzerine dağılmaya başladılar, hepsi dağlara doğru koştu burada Pers yığılması olmuştu, Makedonlular peşlerini bırakmadılar ve Persler çok ağır kayıplar verdi.⁹³ Büyük İskender, Dareios'u takip etti ama kral bir ata binip kaçmıştı. Büyük İskender ancak karanlık bastığında İssos'a döndü burada kralın bütün değerli eşyalarını ele geçirmişti. Dareios'un annesi, karısı ve çocukları da Büyük İskender'in eline geçmişti ki kral bunları bırakıp kaçmıştı. Büyük İskender bunlara hiçbir şey yapmadı.⁹⁴

⁸⁶ Droysen, 2000, C.II sayfa 89.

⁸⁷ Memiş, 2001 sayfa 85.

⁸⁸ Umar, 2000, sayfa 7.

⁸⁹ İskender'in uzun kalışının nedeni hasta olmasından dolayıdır. Kimine göre yorgunluktan kimine göre de Tarsus çayına girip yüzmesinden dolayı olmuştu. Konuyla ilgili olarak; Plutarkhos, 2001, sayfa 43-44;

⁹⁰ Arrianos, 2005, sayfa 61-63.

⁹¹ Mansel, 1995, sayfa 440.

⁹² Tekin, 2001, sayfa 105.

⁹³ Droysen, C.II, 200 sayfa 126.

⁹⁴ Bosch, C.I, 1943, sayfa 42.

Pers kralı Dareios İssos'ta ağır bir yenilgi almıştı ve ordusu büyük bir yenilgiyle karşılaşmıştı ve savaş alanını terk etmesi Perslerde büyük bir endişe yaratmıştı.⁹⁵ Dareios, Büyük İskender'e barış teklifi yapmıştı ancak Büyük İskender artık kendini Asya kralı görmeye başlamıştı bile. Kazandığı zafer ile artık hiçbir hareketten korkutmayacaktı. Büyük İskender daha ileriye Perslerin kalbine doğru gitmek istiyordu, 48.000 kişilik ordusuyla kalabalık Pers ordusunu parçalamıştı ve artık o Asya kralıydı.⁹⁶

Büyük İskender Pan-Hellen kralı olarak kendini göstermiş ve Asya'ya Anadolu'ya girmişti. Perslilere karşı kazandığı bu zaferler üzerine artık kendini Asya kralı olarak görmeye başlamıştı. Büyük İskender yavaş yavaş Asya kültürünün etkisinde kalmaya başlamış, buraların gücünün elde edilmesinin ne kadar büyük bir başarı olduğunu görmüştü. Büyük İskender bu başarısının sonucu artık Pan-Hellen değil, Asyalı olmaya başlamıştı. Büyük İskender İssos savaşından sonra güneye Fenike'ye doğru ilerlemeye başladı. Pers donanmasının barınacağı bütün yerleri almak zorundaydı bu Fenike sahiliyle başlamaktaydı. Fenike kapılarını Büyük İskender'e açmıştı sadece sur kenti direnme gösterdi. Büyük İskender bu şehri kazanmak için sahil ile şehir arasında bir set yaptırdı. Yedi aylık bir direnişten sonra Büyük İskender sur'u alabildi.⁹⁷ Buranın ele geçirilmesinin önemli sonuçlarından biri de önemli bir ticari konuma da sahip olmasıydı⁹⁸. Perslerin artık Akdenizle deniz bağlantısı kesilmişti ve onlar için Yunanlıları tehdit edeceği herhangi bir alan kalmamıştı. Bu durum Büyük İskender'i Yunan dünyasında da büyük bir yere oturtuyordu.⁹⁹ Büyük İskender güneye ilerleyişini sürdürür ve Gaza'ya uğrar burada direnişle karşılaşır ama şehri aldı. Büyük İskender nihayet m.ö 322 yılında Mısır'a girdi.¹⁰⁰ Mısır hiçbir kuvvet göstermeden Büyük İskender'e teslim oldu. Büyük İskender daha sonra Memphis şehrine gitti ve burada Apis'e ve diğer tanrılara kurban sundu.¹⁰¹ Bu hareketiyle Mısırlıların kalbini fethetmişti, çünkü Büyük İskender onlara din alanında tolerans göstermiş ve tanrılarını sunularda bulunmuştu.¹⁰² Büyük İskender Mısır'da bir kurtarıcı

⁹⁵ Platt-Drummonda,1954, sayfa 95

⁹⁶ Burns, 1993, sayfa 135

⁹⁷ Kaynak yayınları, 2000 sayfa 246

⁹⁸ Mansel, 1995, sayfa 443

⁹⁹ Bosch, C.I. 1943 sayfa 48

¹⁰⁰ Droysen, C.II, 2000 sayfa 169

¹⁰¹ Arrianos, 2005, sayfa 95

¹⁰² Mansel, 1995, sayfa 443

olarak karşılanmıştı. Mısır'ı yoğun pers baskısından kurtarır ve Yunanistan'ın eski rakibi Tyr'i yakıp yıktı.¹⁰³ Büyük İskender'in mısır seferiyle Yunan kültürü Mısır'a girmesine yol açar ve Mısır ile Büyük İskenderiye büyük bir gelişme gösterir.¹⁰⁴ Mısır'ın işgaliyle Pers egemenliği altında bulunan sahillerin fethi tamamlanmış oluyordu. Mısır'ın alınmasıyla Atina'nın deniz ve ticaret üstünlüğünü sağlam bir temele oturtma düşüncesi Perikles siyasetinin temeliydi, bu siyaset sağlanmış oluyor ve daha da ilerlere gitmek için adım atılıyordu.¹⁰⁵ Bu sefer sadece parlak bir askeri zafer olmadığını göstermiş oluyordu. Ticari, siyasi ve kültürel bir zafer ve kazanımdı.¹⁰⁶

Büyük İskender Mısır'da Amon tapınağının bulunduğu siva vahasına gitti. Büyük İskender'i Amon rahibeleri tapınak avlusunda Amon'un oğlu olarak selamladılar. Bu olay Büyük İskender'e tanrı olduğu inancı getirmişti ve Büyük İskender tüm ordusunun bunu paylaşmasını istedi. Bu olay Yunan dünyasında büyük bir etki yaptı.¹⁰⁷

III.3. Gaugamela Savaşı ve Pers Hakimiyetinin Sonu

Büyük İskender Mısır'ı fethettikten sonra tekrar kuzeye doğru ilerlemeye başladı. Fenike'ye geldi, burada kazandığı başarılar üzerine kurbanlar kesti, törenler düzenledi.¹⁰⁸ m.ö 331 yılının ilkbaharında harekete geçerek pers kralıyla kesin bir sonuca ulaşmak için Suriye'den Mezopotamya'ya girdi.¹⁰⁹ Fırat'a ulaştığında karşıya geçmesi gerekiyordu Büyük İskender köprü kurdurarak karşıya geçti, Artık Fırat'ın doğusundaydı.¹¹⁰ Büyük İskender Dicleyi de geçtikten sonra,¹¹¹ Pers ordusunun Babylon'da olduğunu öğrendi. Dareios Babylon'dan hareket ederek Mados Irmağı kenarındaki Gaugamela ovasına geldi.¹¹² Burası geniş bir araziydi.¹¹³ Büyük İskender, Pers kralına karşı başarılı bir savaş

¹⁰³ Ribard, 1983, sayfa 113

¹⁰⁴ Mansel, 1995, sayfa 443

¹⁰⁵ Droysen, C.II, 2000, sayfa 172

¹⁰⁶ Lucas, 1953, sayfa 168.

¹⁰⁷ Mansel, 1995, sayfa 445

¹⁰⁸ Plutarkhos, 2001, sayfa 63.

¹⁰⁹ Mansel, 1995, sayfa 445

¹¹⁰ Droysen, C.II, 200 sayfa 200

¹¹¹ Mansel 1995, sayfa 445

¹¹² Droysen, C.II, 2000, sayfa 200

¹¹³ Dareios'un burayı seçmesindeki amaç, geniş, kalabalık bir ordusunu rahat hareket ettirebilmektir. Savaş arabalarını etkin bir şekilde kullanması için geniş bir araziye ihtiyacı vardı.

taktiği uygulayarak büyük bir zafer kazandı.¹¹⁴ Bu yenilgi üzerine pers ordusu parçalanmıştı. Dareios savaş meydanından doğruca Armenia dağlarını izleyerek Media yönüne doğru kaçtı. Yanındaki bazı birlikler de yanın da onunla kaçmıştı.¹¹⁵ Savaş sonunda kaçan Dareios yine zengin bir ganimet bırakmıştı ve Büyük İskender artık tamamen Asya kralıydı.¹¹⁶ Gaugamela savaşı sonrası bütün Mezopotamya ele geçirildi. Büyük İskender Babil'e girdikten sonra rahipler tarafından kral olarak selamlandı. Büyük İskender buraya Mazaios'u tayin etti, yanına da Makedon bir komutan koydu. Bu Büyük İskender'in kafasındaki Pers-Makedon kaynaşmasının belirtisiydi.¹¹⁷ Büyük İskender daha sonra Sus'a,¹¹⁸ Persopolis ve Pasargad'ı işgal etti ve Persepolisteki sarayı yakıp yıktı.¹¹⁹ Büyük İskender, m.ö 330 yılında kuzeye ilerleyerek Ekbatana şehrini işgal etti. Büyük İskender bundan sonra yaptığı ise ordusunu terhis etmek ve askerlerine değerli şeyler verip ülkelerine göndermek oldu. Büyük İskender askerlerine Pan-Hellen öç seferinin sona erdiğini bildirdi.¹²⁰ Bu sözleriyle Büyük İskender'in bir hakimiyet mücadelesinin altında bir de intikam mücadelesi olduğunu ortaya koyuyordu. Bu bir ulusun intikamıydı. Ama Büyük İskender bundan sonra Asya kralı olarak seferlerine devam edecekti. Büyük İskender kültüründe bir asimileye uğramıştı.¹²¹ Artık İskender büyük kraldı ve Medlerin-Perslerin kısacası mezopotamyanın hakimiydi.¹²²

III.4. Orta Asya ve Hindistan Seferi

Büyük İskender'in orta Asya ve Hindistan seferindeki amacı Perslilerin krallığını satraplıklarını daha da hakimiyet altına almak ve ulaşabildiği kadar ileriye gitmekti. Büyük İskender zorlu arazi şartlarını aşmıştı ve Orta Asya savaşçı bir toplulukla karşılaşmıştı. Büyük İskender burada üç yıl kadar savaştıktan sonra buraları hakimiyeti altına aldı.

¹¹⁴ Tekin, 2001, sayfa 106

¹¹⁵ Arrianos, 2005, sayfa 116

¹¹⁶ Bosch, C.I, 1943, sayfa 57

¹¹⁷ Mansel, 1995, sayfa 446

¹¹⁸ Sus'a pers kralının kışlık sarayıydı. Burada İskender Dareios'un hazinelerine sahip oldu, değer biçilmez varlıklar ele geçti. Konuyla ilgili olarak; Plutarkhos, 2001 s.78.

¹¹⁹ Stravrianos, 1995, sayfa 97

¹²⁰ Memiş, 2001, sayfa 87.

¹²¹ Nasıl bir kimse hakkında, kendisi için fikre dayanılarak bir yargıya varılmazsa, böyle dönüşüm dönemi hakkında da, kendi bilincine bakarak da yargıya varılamaz; tersine bu bilincin maddi yaşamın çelişkileriyle toplumsal üretici güçlerle üretim ve gelişim sürecinin ilişkileri arasında var olan çatışkiyla bakmak gerek, Marx, 1995, s.14

¹²² Hammond, 1993, sayfa 13

M.Ö.327 yılından sonra Baktriyan ve Sagdiyarla savaştı. Böylece Afganistan'ın yüzey bölgelerini, Buhara ve Türkistan'ı Sir Derya'ya kadar olan alanı ele geçirdi.¹²³

Büyük İskender Baktria'dan hareket ederek Hindistan'ın içlerine kadar sokulmak istiyordu.¹²⁴ Bu amaçla seferine başladı. Çeşitli savaşlardan sonra Pencap'a indi. Büyük İskender artık Hintlilerle doğrudan doğruya temas ediyordu. Daha önceden bilgisi olduğu ülkeye girmişti. m.ö 326 yılında İndos ırmağını geçerek Taksila'ya geldi. Buradan da ilerleyerek Hidaspes ırmağı kenarına geldi ve burada büyük bir savaşla karşılaştı.¹²⁵ Büyük İskender bu savaşta farklı bir taktik izledi. Düşmanın karşısına bir miktar asker bırakıp kendisi belli süvari birliğiyle düşmanın arkasına geçti.¹²⁶ Büyük bir mücadeleden sonra Büyük İskender zaferle çıktı, Paros artık Büyük İskender'in eline geçmişti.¹²⁷ Büyük İskender bu zaferinden sonra Pencap'a girdi ve burayı da hakimiyetine aldı.¹²⁸ Büyük İskender dünyayı ele geçirmeyi hayal ediyordu ancak Pers İmparatorluğunu yenen onun doğusuna kadar Büyük İskender'le beraber çarpışan askerleri, daha ileriye, Ganj vadisine doğru yürümeyi istememişti ve büyük lider Büyük İskender düş kırıklığına uğramış, hayalleri yıkılmıştı.¹²⁹ Büyük İskender askerlerinin isteklerini kabul etmişti artık geri dönecekti ama geldikleri yoldan değildi elbette bu zahmetsiz, kolay yol Büyük İskender'e yakışmazdı.¹³⁰ Büyük İskender ordusunun büyük bir kısmını, denizden fazla uzaklaşmamak suretiyle Gedrosya (Bülücüstan) ve Karamanya (Kirman bölgesi)'dan sevk ederek, Pazaizat ve Susa üzerinden Babil'e geri döndü.¹³¹ Büyük İskender burada büyük bir düğün yaptırmıştı ve Yunanlılarla Makedonyalıları ve Perslileri birleştirmişti. Büyük İskender bu hareketiyle Doğu-Batı sentezini ya da kaynaşmasını da uygulamıştı.¹³² Büyük İskender artık Babildeydi ama hastaydı, bu hastalığı da komutanlarını ve askerlerini korkutuyordu. Büyük İskender'in hastalığı daha da ilerledi ve m.ö 323 yılında öldü. Son

¹²³ Mansel, 1995, sayfa 447-449.

¹²⁴ Droysen, C.II, 2000, sayfa 110.

¹²⁵ Mansel, 1995, sayfa 449.

¹²⁶ Arrianos, 2005, sayfa 206.

¹²⁷ Bosch, C.I, 1943, sayfa 90-92.

¹²⁸ Tekin, 2001, sayfa 106.

¹²⁹ McNeill, 1998, sayfa 165.

¹³⁰ Combrich, 1997, sayfa 115.

¹³¹ Mansel, 1995, sayfa 451.

¹³² Jewsbury, Edgor, 1995, sayfa 27.

nefesiyle birlikte kurduğu, geliştirdiği ve ortaya koyduğu imparatorlukta çöküş dönemine girmişti.¹³³

III.5. Büyük İskender'in Eseri

Büyük İskender bir felsefeci, aydın veya düşünür değildi ama Makedonya'yı bir imparatorluk durumuna getirirken yaptığı eylemler ve oluşturduğu toplum Hellenizm'in oluşumu ve düşüncesi üzerinde büyük bir etki yapmıştır. Evrensel bir yapıyı hedefleyerek hazırladığı ortam bu düşünüşün temel direğini oluşturdu. Büyük İskender başlangıçta tam bir Hellen kültürünün etkisindeydi ve düşünüşle Asya'ya geçti. Bu geçiş bir şekilde ulusalcılığın sınırları onun evrenselciliğine de geçişin adımlarıydı. Başlangıçta birçok şehri aldı ve buralara Hellen kültürünün temellerini attırdı, buralar zaten bir şekilde Hellenle bağlantı içindeydi, onları baskı altında tutan tek şey Perslerdi. Büyük İskender bu şekilde ilerledi, ancak ilerlemesiyle değişen çok önemli şey ise Hellenciliktiydi. Büyük İskender artık kendini bir Asya kralı olarak görüyordu ve başlangıçta çıktığı nokta yani Hellen sözü onda kırılmıştı. Artık birleştirici bir yapı ortaya çıkarmak istiyordu. Başlangıçta Asya uluslarına -bir şekilde Perslere- aşağılayıcı, küçük, basit bir bakış açısı bulunuyordu. Büyük İskender, yendiği Asya uluslarını, özellikle yakından tanıyınca hiç de Hellenlerden aşağı olmadığını gördü bu anlamda Persler'e aşağı ulus değil, eşit davranılması gerektiğini anladı ve buna uygun olarak davrandı.¹³⁴ Bu amaçla birçok adım attı bunlardan biri de akrabalık bağlarını kurmak ve geliştirmek için Makedonlarla, Pers kadınlarının evlenmelerini sağlamaktı.¹³⁵ Doğu soylularının etkisi idarede, sarayda ve orduda giderek kendini hissettirmeye başlamıştı.¹³⁶ Büyük İskender'in bu eşitlikçi ve kaynaştırma anlayışı, Büyük İskender'in bir davranışımıydı yoksa ulusları hakimiyeti altına almak için yaptığı dehaca bir uygulama mıydı? Mısır'da Amon rahibine gidip kendini tanrının oğlu olarak belirtmesi ve kendisinin böyle bilinmesini istemesi bu eşitliğin ne kadar doğru olup olmadığını göstermektedir. Büyük İskender, bu askeri, dini, siyasal, emperyalist zorunluluklar karşısında, Hellen kültürünün, Hellenik ulusların üstünlüğü fikrini bir yana bırakarak, imparatorluğu sağlam dayanaklara dayandırıp, sürekli olması için izlediği bu kültürel kaynaşmayı en iyi şekilde uygulamıştır.¹³⁷ Yunan dünyası dış

¹³³ Droysen, C.III, 2000, sayfa 27.

¹³⁴ Şenel, 1970, sayfa 510.

¹³⁵ İlin, Segal, 2001, sayfa 249.

¹³⁶ Tanilli, 1984, sayfa 378.

¹³⁷ Şener, 1970, sayfa 512.

gelişimine bu zamanda ulaşmıştı.¹³⁸ Yunan-Makedonyalılar, Asya ve Kuzey Afrika ülkelerinde Yunan kültürünü yaydılar ama kendilerini de doğunun etkisinden kurtaramadılar. Yunan ile doğu arasındaki ilişki m.ö 2000'den beri süregelen artık siyasi, iktisadi, toplumsal ideoloji gibi alanlar içine yayılıyordu. Yunan dünyası ile Asya ve Afrika'nın bu karşılıklı ilişkileri bir tek şeyi oluşturdu: Hellenizm.

IV. HELLENİSTİK DEVLETLERİN TARİHİ

IV.I. Büyük İskender'in Ölümünden Sonraki Gelişmeler

Büyük İskender'in ölümüyle başlayıp (m.ö 323) Aktium Savaşına kadar geçen dönem içinde bitmez tükenmez hakimiyet mücadeleleri savaşları olmuştur. Büyük İskender'in yaratmak istediği evrensel devletin yapısı ölümüyle birlikte generalleri arasında parça parça edilmişti.¹³⁹ Büyük İskender'in beklenmedik ölümü devleti için büyük bir felakete yol açmıştı çünkü kendisinden sonra kimin geçmesi gerektiği hakkında hiçbir şey söylememişti.¹⁴⁰ Büyük devletin nasıl paylaşılacağı hakkında Babil'de toplantı yapıldı; buna göre, Ptolemaios Mısır'ı, Antigonos Büyük Frigya'yı, Lysimachos Trakya'yı, Leonatos Marmara yöresi Frigya'yı yönetmeye başladı. Perdikleas'ta Büyük İskender'in kız kardeşi Kleopatrayla evlenmek suretiyle kral olma yolunu tuttu. Bunu kabullenmeyen Antigonos, ptolemaios, Lysimachos ve krateros birlikte hareket ederek perdikkas'a karşı harekete geçtiler ve M.Ö. 321'de memfis'te Perdikkas'ı öldürdüler. m.ö.321'de orontes (Asi) ırmağı üzerinde Triparadeisos'ta devlete yeni bir düzen verildi, buna göre Antipatros'a devlet işlerinin idaresi, Antigonos'a orduların başkomutanlığı, kassandros'a süvari kuvvetlerinin komutanlığı verdi. Seleukos Babil'e vali atandı.¹⁴¹ m.ö.319'da Antipatros öldü, yerine ise polysperkhon geçti. Antigonos, Antipatros'un öldüğünü duyunca ve Antigonos'un oğlu Kassandros ile polysperkhon ile aralarında uyuşmazlığı duyunca Büyük İskender'in ardılı olmak arzusu daha da arttı.¹⁴² Polysperkhon Yunanistan

¹³⁸ Yunanistan içinde Perikles zamanında, dışarı da İskender zamanında en çok gelişmiştir. İskender'in çağı, bireysel tinin sonsuzluğu fikrini ve pozitif dinlerin tanrısını reddeden Aristoteles'in çağıydı. Marx, 1995, s. 174.

¹³⁹ Stravrianos, 1995, sayfa 97.

¹⁴⁰ İskender'in yakınları ona krallığı kime bıraktığını sormuşlar, onun cevabı ise, "En Yiğit olana" şeklindeymiş. Arrianos, 2005, s.311 Ayrıca konuyla ilgili olarak, Plutarkhos, 2001, s.144.

¹⁴¹ Mansel, 1995, sayfa 458-461.

¹⁴² Umar, 1999, sayfa 436-437.

için bir bağımsızlık buyruktusu yayımlamak ve korinth birliğini¹⁴³ yeniden canlandırmak suretiyle Yunanlıları kazandı. Eumenes'i orduların başkomutanı yaptı. Antigonos'un Bizantiyon'dan kazandığı zafer (m.ö.318) üzerine Atina kassandros tarafına geçti (m.ö.317). bu şehrin başına Demetros getirildi. Polysperkhon, İskender'in annesini geri getirmek suretiyle mevkiini kuvvetlendirmek amacı böylece oluşmadı. Çünkü Olympias Kassandros tarafından Pydna'da kuşatılmış ve öldürülmüştür¹⁴⁴ (m.ö.316). Bunun üzerine komutanlar arasında uyuşmazlık kendini daha çok göstermeye başladı. Antigonos bu başarısıyla kendini kral gibi görmeye başladı. Bu durum tekrar komutanlar arasında savaşa yol açmaktaydı.¹⁴⁵ Seleukos'un kışkırtması üzerine Ptolemaios, Kassandros ve Lysimachos arasında bir koalisyon oluşturuldu ve m.ö.315'te savaş ilan edildi ve bu savaş m.ö.311 yılına kadar devam etti.¹⁴⁶ Birlik Antigonos'a Mısır'ın Ptolemaios'a, Suriye'yi Seleukos'a ve Trakya'yı Lysimachos'a bırakılmasını istedi ancak bu kabul edilemedi. Bu hareket üzerine Antigonos destek olmak için Yunan şehirlerinin bağımsızlık ve otonomilerini ilan etti ancak Ptolemaios'ta bunun etkisini azalttı. Aralarında şiddetli savaşlar olur¹⁴⁷. Savaş sırasında Antigonos küçük Asya'nın batı satraplıklarını ele geçirdi. Seleukos, küçük bir orduyla Babylonia satraplığını m.ö.312'de tekrar aldı ve m.ö.311'de barış antlaşmasına katılmadı. Antigonos Seleukos'u buradan çıkaramadı ve daha önce buralarda kazandığı Satraplıkları da kaybetti bunun nedeni Ptolemaios'un savaşa yeniden katılması ve Kassandrosla yeniden savaşa girmesiydi.¹⁴⁸ m.ö.311'deki antlaşmaya göre Seleukos antlaşmanın dışında kalmıştı. Antigonos Asya'nın en büyük komutanı oluyordu. Kassandros'ta krallığa vekalet eder ve Avrupa'nın hükümdarı oldu. Lysimachos Trakya'da, Ptolemaios Mısır'da hakimi olacaktı¹⁴⁹. Krallık çekişmeleri artık daha da artmaya başlayacaktı.¹⁵⁰

Ptolemaios Anadolu'nun batı kıyılarındaki Yunan şehirlerini Antigonos'tan almak için karadan ve denizden Antigonos'un oğlu Demetrios'la savaşmaya başladı (m.ö.310/309). Ptolemaios m.ö.308'de Korinthos'u işgal eder amaç Kassandros'un

¹⁴³ Atina'nın Makedonya'ya karşı kurduğu, sonradan Atinalıların Makedonya'ya yenilmesi üzerine dağıtılan birliktir.

¹⁴⁴ Antigonos, ölüsünü yaktırır ve küllerini gümüş bir kap içinde Eumenes'in eşi ile çocuklarına yollamıştır. Konuyla ilgili olarak, Umar, 1999, sayfa 439.

¹⁴⁵ Mansel, 1995, sayfa 462.

¹⁴⁶ Morkholm, 2000, sayfa 63.

¹⁴⁷ Mansel, 1995, sayfa 462.

¹⁴⁸ Morkholm, 2000, sayfa 64.

¹⁴⁹ Tekin, 2001, sayfa 112.

¹⁵⁰ Kassandros, M.Ö.310 yılında İskender'in eşi Roksana ile oğlu İskender'i öldürtmüştü.

egemenliğini kılmaktı. Ptolemaios'tan sonra Antigonos'ta Kassandros'a karşı başarılı seferler yaptı.¹⁵¹ Ve onun egemenliğini kırarak hakimiyet kazanır.¹⁵² Demetrios bir süre Atina'da kalıp Korinth birliğini diriltmek için mücadele ettikten sonra Ptolemaios tarafından işgal edilen Kıbrıs'ı¹⁵³ kurtarmak için hareket eder ve Demetrios önemli bir başarı kazanır.¹⁵⁴

IV.2. İpsos Savaşı ve Sonuçları

Antigonos Kıbrıs zaferinin heyecanıyla Ptolemaios'a karşı harekete geçti ancak herhangi bir başarı elde edemedi bunun yerine Antigonos Demetrios'u Mısır'ın ticari ilişki içinde bulunduğu Rodos'u almasını istedi¹⁵⁵ ve bunun üzerine Demetrios harekete geçti. Ancak kuşatma 1 yıl sürdü ve m.ö.304'te kuşatmayı kaldırdı.¹⁵⁶ Daha sonra Demetrios Yunanistan'a geçerek ve Atina'yı kurtardı. Birçok Yunan ülkesini ele geçiren Demetrios ve karşı birlik oluşturmaya başladı.¹⁵⁷ Bu birliğin ömrü uzun sürmedi. Kassandrosla uzlaşmayı kabul etmeyen Antigonos'a karşı Ptolemaios'un Lysimachos'un ve doğuda büyük işler gördükten sonra batı da gelişen olaylarda kendisi için faydalı olduğunu düşündüğü Seleukos'un katıldığı yeni bir koalisyon kuruldu.¹⁵⁸ Artık birlikler belli olmuştu ve savaş kaçınılmazdı. İki ordu İpsos'ta¹⁵⁹ karşılaştı. Müttefikler fiiler sayesinde¹⁶⁰ büyük bir zafere adım attılar. Antigonos savaş meydanında öldü.¹⁶¹ Antigonos'un ölümüyle toprakları kazananlar arasında paylaşılmaya başlandı. Kassandros bu gelişmeler üzerine Makedonya'yı aldı ve Avrupa'da da etkinlik kazandı. Lysimachos Trakya'dan başlayarak Kappadokia'da içinde olmak üzere Tarsus'a kadar aldı. Seleukos Mezopotamya'nın Suriye'nin Pontus'un ve Bithynia'nın bağımsızlıklarını korudu. Demetrios ise birçok

¹⁵¹ Kassandros, Atina, Megara ve Khalkis' boşaltmak zorunda kalır.

¹⁵² Mansel, 1995, sayfa 464.

¹⁵³ Adanın yönetimi Ptolemaios'un kardeşi Menelaos'un elindeydi. Tekin, 2001, sayfa 113.

¹⁵⁴ Morkholm, 2000, sayfa 64.

¹⁵⁵ Rodos seferinde, o zamana değin bilinmeyen en gelişmiş savaş makineleri kullanılmıştır. Tekin, 2001, s.113.

¹⁵⁶ Mansel, 1995, sayfa 465.

¹⁵⁷ Bu birlik, Lysimachos, Seleukos ve Ptolemaios'tur.

¹⁵⁸ Mansel, 1995, sayfa 465.

¹⁵⁹ Bu savaşa krallar savaşı da denilmektedir, çünkü bu savaşa beş tane kral katılmıştır. Antigonos, Demetrios, Lysimachos, Seleukos ve Pyrrhos. Ptolemaios savaş alanında bulunamamıştır konuyla ilgili olarak; Umar, 1999, s.443.

¹⁶⁰ Seleukos, M.Ö.303 yılında Çandragupta bir antlaşma yapmış, buna göre 500 fil karşılığında, İskender'in Hindistan'daki topraklarını Çandragup'ta bırakmıştır. Morkholm, 2000, s.78.

¹⁶¹ Mansel, 1995, sayfa 466.

yunan şehrini elinde tutmaktaydı.¹⁶² Bu paylaşımlar tekrar bir huzursuzluk ortamı oluşturmuştu. Ptolemaios işgal ettiği Suriye'den çekilmek istemiyordu. Demetrios ise bütün gücüyle yeni bir devlet için çalışıyordu.¹⁶³ Demetrios'un elinde bulunan yerler arasında İyonya, Karya, Fenike ve Kıbrıs bulunuyordu. Böylece deniz birliği hakimiyetini de sağladı. Fakat bağımlılığı artık kalmamıştı.¹⁶⁴ Daha sonra Demetrios Makedonya'yı işgal ederek kısa zamanda kral olmak ve güçlenmek için Kassandros'un oğlu İskender'i öldürmüştü.¹⁶⁵ Demetrios'un bu ilerleyişi düşmanların gözünü korkutmaya yetmişti. Bu gelişmeler üzerine Lysimachos, Seleukos, Ptolemaios ve Pyrrhos. Makedonlar tarafından sevilmeyen Demetrios bu ittifakın baskıyla bulunduğu yerden kaçtı ve Anadolu'nun içlerine kadar¹⁶⁶ ilerlemesini sürdürdü. Bu ilerleyişin sonunda ise Seleukos'un eline düştü ve m.ö.283'te öldü.¹⁶⁷

IV.3. Kurupedion Savaşı ve Sonuçları

Ptolemaios, Seleukos ve Lysimachos krallıklarında bir taht kavgası ve değişim yaşanmıştı. Bu değişimi Ptolemaios ve Seleukos bunu olaysız atlatmıştı ama Lysimachos'un krallığı karışıkta. Kral büyük oğlu Agatokles'i öldürmüştü. Bunun üzerine prens taraftarları ve Lysimachos hazinelerini koruyan Philetairos Seleukos tarafına geçip Seleukos'u Lysimachos'a karşı kışkırtmışlardı¹⁶⁸. m.ö.281 yılında Manisa yakınlarındaki Kurupedion'da Lysimachos ile Seleukos karşı karşıya geldi.¹⁶⁹ Savaş sonunda Lysimachos savaş meydanında öldü. Lysimachos İpsos savaşındaki Antigonos ve devlet örneğindeki gibi, bir kralın kurduğu devletle birlikte tarih sahnesinden silinmesine neden olmuştu.¹⁷⁰ Seleukos bu savaştan sonra Anadolu ve Trakya'yı ele geçirdi ve böylece Makedonya kralı olarak selamlandı.¹⁷¹ Savaşın galibi Seleukos bir yıl sonra m.ö.280 yılında bilinmeyen

¹⁶² Tarn, 1975, sayfa 75-76.

¹⁶³ Umar, 1999, sayfa 444.

¹⁶⁴ Tarn, 1975, sayfa 76.

¹⁶⁵ Morkholm, 2000 sayfa 88.

¹⁶⁶ Mansel, 1995, sayfa 467.

¹⁶⁷ Demetrios Seleukos'a teslim olmak zorunda kaldı. Seleukos ona m.ö.283 yılına kadar ölümüne kadar saygı değer bir davranışta bulunmuştur. Morkholm, 2000, s.89.

¹⁶⁸ Mansel, 1995, sayfa 468.

¹⁶⁹ Umar, 2003, sayfa 16.

¹⁷⁰ Arslan, 2007, sayfa 53.

¹⁷¹ Tarn, 1975, sayfa 98.

nedenden dolayı Ptolemaios keraunos tarafından öldürüldü.¹⁷² Artık İskender'in bütüncül yapıdaki devleti, imparatorluğu komutanları arasındaki savaştan dolayı tamamen parçalanmıştı ve bu parçalanma sonucunda çeşitli krallıklar oluştu. Bu krallıklar; Mısır'da Ptolemaios, Önasya'da Seleukos ve Makedonya'da Antigonoslardı.¹⁷³

IV.4. Kelt Akımları

Kuzeyde bir tampon görevi gören Lysimachos devletinin yıkılmasından sonra keltler güneye doğru daha rahat ilerlemeye başladılar. Bu ilerleme sonucunda da Trakya'ya giren keltler çeşitli kollara ayrılmaya başladılar.¹⁷⁴ Birinci kol Makedonya'yı işgal etti. Burada Makedon ordusu keltler tarafından bozguna uğratıldı. Bu işgal sonunda Ptolemaios Kreaunos öldü ve ülkede bir karışıklık oluştu.¹⁷⁵ İkinci kol, Brennus yönetiminde Yunanistan'a girdi. Bu saldırı karşısında orta Yunanistan birleşerek keltlere karşı durmaya çalışsada rağmen başarılı olamadılar ve keltler buraları yakıp yıktı.¹⁷⁶ Üçüncü bir kolda Trakya'ya girdi. Buralarda bulunan şehirleri de yakıp yıktı. Bazı kentler ise Trakya'da Tülis devletini kurarken Demetrios'un oğlu Antigonos Gonatas Lysimaheia yöresinde keltlere karşı kesin sonuçlar kazanmıştır.¹⁷⁷ m.ö.278/277 yıllarında keltler kalabalık halde¹⁷⁸ Anadolu'ya geçişler yapmaya başladılar.¹⁷⁹ Suriye kralı Antiokhos m.ö.275/274 yıllarında yapılan fil savaşını keltlere karşı kazandı.¹⁸⁰ Daha sonra kral keltleri orta Anadolu'da bundan sonra isimlerine göre Galatya olarak adlandırılacak bir bölgeye yerleştirdi. Keltler yerleştikleri Orta Anadolu'da tam anlamıyla bir devlet yapısı

¹⁷² Tekin, 2001, sayfa 115

¹⁷³ Burns, 1993, sayfa 145

¹⁷⁴ Tarn, 1975, sayfa 101

¹⁷⁵ Mansel, 1995, sayfa 471

¹⁷⁶ Tarn, 1975, sayfa 102

¹⁷⁷ Bosch, C.II, 1943, sayfa 35

¹⁷⁸ Nikomedes, Kelt lider Leonnorios komutasındaki yarısı savaş olmak üzere 20.000 kişiyi gemileriyle Bosporos (İstanbul Boğazı) üzerinden küçük Asya'ya geçmeye ikna eder ve kendi hizmetine alır. Bir süre sonra da, Hellespontos (Çanakkale Boğazı) üzerinden Anadolu'ya geçen Lutorios komutasındaki Keltlerle anlaşmak suretiyle onları da Bithynia'ya getirmiştir. Konuyla ilgili olarak, Arslan,2007,s.56-57

¹⁷⁹ Umar, 1999, sayfa 450.

¹⁸⁰ Mansel, 1995, sayfa 471

kuramadılar. Ancak paralı asker biçimde şekillendiler.¹⁸¹ Keltlerin bu akınları Anadolu da birçok karışıklılığa yol açarak ilerde de etkisini sürdürdü.¹⁸²

IV.5. Anadolu’da Ulus Devletler ve Doğu-Batı’da Savaşlar

Kelt akımlarını izleyen zaman içinde Anadolu’da bazı ulus devletler kendilerini göstermeye başlamıştı. Bu devletlerin ömürleri fazla uzun değildi. Ancak bazı önemli gelişmelerde kendilerini gösterdiler. Bir zamanlar Pers hakimiyetinde bulunan bölgelerde birer birer bağımsız devletler oluşmaya başladı. Bunlar Bithynia, Pontus, Kappodikia ve Armenia’ydı. Bithynia krallığı zipoites tarafından kuruldu ve oğlu Nikomedes tarafından genişletildi. Pontus devleti Mithridates tarafından Karadeniz de kuruldu. Kappadokia krallığı Ariaretos tarafından kuruldu ama kurulan diğer bağımsız devletler kadar etkin olamamıştır. Asıl büyük rolü Bergama oynayacaktı. Bergamayı Philetairos (m.ö.283-263) kuracak ve etkinliğinin başlangıcını sağlayacaktı. Bergama krallığı çeşitli dönemlerde Anadolu’da gelişen siyasal olaylarda doğrudan ya da dolaylı etkinlik sağlayacaktı. Bergama krallığı Attalos III zamanında Roma’ya bağlanacaktı.¹⁸³

Seleukoslar Anadolu’nun tamamına hakim olmak iddiasındaydı. Bu iddia diğer devletler tarafından kabul edilmemişti. Ayrıca Seleukoslar bağımsızlıklarını kazanan ulus devletlere karşı fazla varlık gösterememekteydiler. Bunun nedeni ne Ptolemaioslarla yaşadıkları gerginlik ve savaşlardı. Antiochos I İpsos savaşından sonra babasının hissesine düşen fakat ptolemaios’un bırakmadığı Suriye’yi elde etmek istiyordu. Bundan dolayı birinci Suriye savaşı doğdu. Ptolemaios II’de Antiochos I’e saldırır. Bu saldırı sonunda Suriye ve Şam’ı ele geçirir. Daha sonraki dönemde Antiochos I Asya’dan ordu getirerek Şam’ı ele geçirir. Ancak Mısır donanması Seleukoslar’ın küçük asya sahillerine hücum edince Antiochos daha fazla dayanamadı ve barış ilan edildi. Bu antlaşmaya göre Ptolemaios II Suriye’yi alacaktı.¹⁸⁴ Ptolemaios II, Yunanistan’ın egemenliğini Makedonya’dan almak istedi. Böylece Mısır ile Makedonya arasında savaş (m.ö.267-261) başlamış oldu.¹⁸⁵ Bütün bu karışıklıkları tahrik eden kişi, Atina devlet adamı

¹⁸¹ Magie, 2001, sayfa 9

¹⁸² Keltler Anadolu’ya niçin gelmişlerdi? Bu tam aydınlanmış değildir. Bazılarına göre kendileri gelmiş bazılarına göre buraya sürüklenmişlerdi. Bazılarına göre de Bithynia kralı onları çağırmişti. Bu tartışma ve araştırmalar henüz bir açıklık kazanmadı. Konuyla ilgili olarak, Liv, XXXVIII, 16.8

¹⁸³ Mansel, 1995, 472-473

¹⁸⁴ Bosch, C.II, 1943, sayfa 44-45

¹⁸⁵ Mansel, 1995, sayfa 474

Hremonides'tir. Bu savaşın adına da Hremonides savaşı denildi.. Hremonides Savaşında¹⁸⁶ Spartalılar Antigonos tarafından Korinth'te yenildi. Atinalılar Makedonyalılar teslim oldu, bu müttefikler için tam bir yenilgiydi. Ancak Mısır ile Makedonya arasındaki savaş bununla sona ermedi.¹⁸⁷

Bu gelişmelerden sonra, Ptolemaios II Suriye kralı Antiochos Teosla savaştı. Bu savaşa İkinci Suriye savaşı olarak adlandırılır.. Bu savaşta Mısır birçok kayıp verdi ve birçok üssünü özellikle Anadolu'daki yerlerini kaybetti. Bu gelişmeler yaşanırken Seleukoslar parçalanmaya devam ediyordu. Baktri'ya Seleukoslardan ayrıldı.¹⁸⁸ Bu parçalanma da en önemli etki Med-Pers topraklarında m.ö.248/247 yılında kurulan parth devleti oldu.¹⁸⁹ Parthlar ilerleyen yüz yıllarda Yunan dostu olarak kendilerini gösterdiler. Bu devlet Seleukosların doğudaki ülkeleriyle bağlantılarını kesti.¹⁹⁰

Seleukoslar sadece toprak kayıplarıyla değil, içerdeki de taht kavgaları ile de uğraşıyordu. Antiochos II ölünce¹⁹¹ Laodike, Berenike ve oğlunu öldürttü. Bunun üzerine Ptolemaios II kız kardeşinin intikamını almak için Suriye'ye girdi yapılan bu savaşa Üçüncü Suriye Savaşı denilmektedir.¹⁹² Ptolemaios III savaşa Suriye üzerinden gelerek Mezopotamya'ya girdi. Bu gelişme ile birlikte Ptolemaios III Babil'e kadar ilerledi.¹⁹³ Mısır bu kadar genişleyen topraklarını korumakta zorluk çekiyordu. Ptolemaios III, ülkesinde patlak veren bir isyanı bastırmak için geri döndü. Bunu fırsat bilen Seleukos III kaybettiği yerleri tekrar ele geçirdi ve bu başarısından dolayı "Kallinikos" unvanını aldı.¹⁹⁴ Bir süre sonra Ptolemaios III akdenizdeki bir çok üssünü geri aldı.¹⁹⁵ Hatta Trakya'da bir

¹⁸⁶ Bosch, C.II 1943 sayfa 49

¹⁸⁷ Mansel, 1995, sayfa 475

¹⁸⁸ Mansel, 1995, sayfa 475

¹⁸⁹ Parthia'da görev yapan Andragoras adlı bir Seleukos valisi m.ö.240 yılı civarında Parthlar tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Morkholm, 2000, s.132

¹⁹⁰ Mansel, 1995, sayfa 476

¹⁹¹ M.ö.246 yılında Ephesos'ta ölüm derecesinde hastadır. Berenike'den doğmuş oğlunu kendi yerine tayin edemiyordu, çünkü henüz çocuktuktu. Bunu üzerine ilk karısı Laodike'den doğan oğlu Seleukos'u tayin eder yerine. Fakat onunda yaşı genç olduğundan yerine devletin idaresini oğlu adına Laodike alır. Konuyla ilgili olarak; Bosch,1943 s.86.

¹⁹² Markholm, 2000, sayfa 113.

¹⁹³ Samuel, 1993, sayfa 176

¹⁹⁴ Mansel, 1995, sayfa 476

¹⁹⁵ Kilikya kıyıları ve Tarsus bunlar arasındadır; Morkholm, 2000 s.126.

takım yeni toprakları kendine kattı. Mısır ile yapılan barış antlaşmasına rağmen Seleukoslar devletinde rahatlık sağlanamadı. Seleukos III ile kardeşi Antiochos Hieraks arasında taht kavgası kendini göstermeye başladı.¹⁹⁶

IV.6. Yunanistan'da Gelişmeler

M.ö 4. yy ve 3. yy'da iki büyük siyasal birlik önem kazandı. Bu birliklerden birincisi Kuzey-batı Yunanistan'da kurulan ama orta Yunanistan'a da eden etmiş Aitolya birliği, ikincisi kuzey Peleponnessos'ta meydana gelmiş Ahhaya birliğiydi.¹⁹⁷ Ahhaya birliği Aratos zamanının da önemli gelişmeler gösterdi. Mısır kralıyla ilişkiler kurdu, Korinth Akropolünü ele geçirdi ve Kral birliğine hakim olarak büyük güç kazandı.¹⁹⁸ Makedon kralı Antigonos Aitolya birliğini kazandı, fakat bu birlik Aratos tarafından ya da Ahhaya birliği tarafından Pallene yöresinde büyük bir bozguna uğratıldı. Antigonos'un ölümünden sonra yerine oğlu Demetrios II geçti. Bu krala karşı yapılan bu savaşta Ahhaya ve Aitolya birliği birleşmeye karar verdi, çünkü bu birleşme çıkarlarına uygundu. Bu birliktelik Demetrios'a karşı zafer kazandıktan sonra birbirlerine tekrar düşman kesildiler.¹⁹⁹ Antigonos önceleri Korinth birliğini örnek alarak Hellen Birliğini kurarak liderliğine de kendini oturttu. Antigonos Yunanlılara bağımsızlık sözü veriyordu ama bütün hakimiyet Makedonlara geçiyordu. Bu birliğe içinde Aitolya katılmayınca Filip V Hellenler adına kararını verir ve Aitolya birliğine savaş açtı. Bu savaş müttefikler savaşı olarak anılır (M.Ö.220'den 217'ye kadar sürer).²⁰⁰

IV.7. M.Ö. 3. yy Sonlarında Hellenistik Dünya ve Romalıların Asya ve Avrupa Savaşları

M.Ö.3. yy sonlarına doğru önemli gelişmeler oldu. Bunlardan biri Bergama'nın Galatlara karşı yaptığı savaşı. Galatların saldırganlıkları, yağmacılıkları ve hakimiyetlerini geliştirmeleri düşüncesiyle yaptıkları hareketler Bergama krallığı karşısında duraklamaya

¹⁹⁶ Seleukos II Kallinikos ve kardeşiyle ilk olarak Batı Anadolu'da karşılaşır ve bu savaşı kolaylıkla kazanır. Hemen ardından kardeşinin müttefiki Pontos kralı Mithradates II'nin üzerine bir cezalandırma seferi düzenler, fakat Antiochos Hieraks'ın, Mithradates II ile birlikte Galat paralı askerlerinden oluşturduğu bir orduya karşı m.ö.240/239 yılında Ankyra (Ankara) yakınlarında yaptığı savaşı ağır biçimde kaybederek canını zor kurtaran Seleukos II Kallinikos, yerden Asya'daki topraklarına çekilmek zorunda kalır. Konuyla ilgili olarak; Arslan, 2007, s.59-60

¹⁹⁷ Mansel, 1995, sayfa 471

¹⁹⁸ Bosch, C.II, 1943, sayfa 60

¹⁹⁹ Mansel, 1995, sayfa 477

²⁰⁰ Bosch, C.II, 1949, sayfa 63

uğradı. Bergama kralı Attalos I, Galatları bozguna uğrattı. Hieraks yenilir ve doğuya çekildi. Bu durum Attalos'u daha da güçlü kıldı. Galatlara karşı kazandığı zafer Hellen kentlerinin onun dostları ve koruyucu olarak saymalarını sağladı.²⁰¹ Bu dönemin sonlarına doğru Helenistik dünyada parçalanma daha da arttı. Bu dönemde önemli 3 devlet vardı; Ptolemaioslar, Seleukoslar ve Antigonoslardı. Bunlardan başka irili ufaklı birçok devlette oluştu.

Yunanlılar birbiriyle uğraşırken Roma İkinci Pön savaşı sırasında Hannibal'ın saldırısına uğrayarak ve kritik günler yaşıyordu. Bu olaylar gelişirken Romalılar Yunanlıları tanımıyor değildi. Romalılar İlliryalıların Adriyatik denizine yaptıkları korsanlığı önlemek üzere bu sulara ayak basmış ve hatta ilerleyerek korfu adasını ve başka yerleri de kendilerine kattılar.²⁰² Bu sırada Makedon kralı Filip V İllirya kıyılarını ele geçirmek için Roma'ya savaş açtı. Romalılar bu savaşı açmadan önce Romalıların en büyük korkusu Hannibal ile antlaştı (M.Ö.215). Bu savaşa birinci Makedonya savaşı denir. Makedonya'nın bu hareketi Ege'deki bütün devletleri ilgilendirmekteydi. Bu durum karşısında çıkar birlikleri oluşmaktaydı. Ptolemaios, Bergama ve Rodos diğer yanda Kartaca, Makedonya, Seleukos ve Bithynia'nın iki birlik oluşturmasını zorunlu kıldı. Bergama Romalıların yanında yer aldı.²⁰³ Gelişmeler Roma için önemli bir durumdu. Romalılar Doğu dünyasına yön vermek istiyordu ayrıca Adriyatik Denizden Karadeniz'e, adalardan Mısır'a yön vermek ve hakim olmak için önemli bir savaşı açtı.²⁰⁴ Savaş Yunanistan'da büyük yıkım yarattı, barış m.ö.205 yılında yapıldı.²⁰⁵ Barış fazla uzun sürmedi ve İkinci Makedonya savaşı başladı. Mısır'da Ptolemaios IV ölümünden sonra yerine geçen çocuk yaştaki Ptolemaios V'in kral olmasından yararlanmak isteyen Filip V ile Seleukos kralı Antiochos III aralarında antlaştı. Bu antlaşma ile Antiochos Suriye'ye, Filip Trakya'ya, Ege Denizine ve Batı Anadolu kıyılarındaki topraklara saldırdı. Bunun üzerine Rodos ve Bergama krallığı bunu çıkarlarına aykırı bulup M.Ö.200'de Roma'ya başvurdu. Roma'da bunun üzerine Makedonya'ya savaş açtı.²⁰⁶ Teselya'da

²⁰¹ Magie, 2001, sayfa 17

²⁰² Mansel, 1995, sayfa 480

²⁰³ Umar, 1999, sayfa 467

²⁰⁴ Özçelik, 2004, sayfa 211

²⁰⁵ Mansel, 1999, sayfa 480

²⁰⁶ Umar, 1999, sayfa 467

Cynoscephalae Kinoskefalai'de savaş yapıldı. Romalı Komutan Titus Quinctius Flaminius'un idare ettiği roma ordusu önemli manevralar yaparak Makedon ordusunu m.ö.197 yılında yendi. Makedon kralı Anadolu'da hakim olduğu yerlerden çekildi. Yunanistan'da sahip olduğu yerleri ve donanmasını da Roma'ya bıraktı.²⁰⁷ M.ö.196 yılında Flaminius Makedonya egemenliğindeki tüm Yunan şehirlerine bağımsızlığını verdi. Bu esas itibariyle Yunanlılara bir şey kazandırmıyordu değişen tek şey ise burada Makedonların değil artık Romalıların olacağıydı.²⁰⁸ Anadolu'ya hakim olma mücadelesi ve diğer devletlere sahip olma düşüncesi daha da yoğunluk kazandı. Bu mücadelenin bir tarafında Romalıların ilerleyişini kesmek isteyen Antiochos diğer tarafında hakimiyet mücadelesi vererek doğuyu yönlendirmek isteyen Roma vardı. Bunu belirleyecek sonuç için savaş kaçınılmaz duruma geldi. Romalı komutan L.Cornelius Scipio ve P.Cornelius Scipio'nun idare ettiği 30.000 kişilik ordu ile Antiochos ve ittifakının oluşturduğu 70.000 kişilik ordusu Manisa'nın kuzey doğusunda karşı karşıya geldi. Bu karşılaşma sonucunda Roma m.ö.190 da büyük bir zafer kazandı. Eumenes II'nin önemli yardımıyla Roma'nın savaşı kazanmasında kazanmada etkin oldu.²⁰⁹ Savaşın sonucu olarak m.ö.188 de Apameia barışı yapıldı ve Antiochos Avrupa'daki topraklarından Toros'a kadar uzanan yerlerden vazgeçti. Bu topraklar ise Roma,Bergama ve Rodos aralarında bölüştü.²¹⁰ Bergama bu savaştan kazançlı çıktı ve büyük bir devlet oldu.²¹¹ Romalılar bu savaştan sonra doğuda gerçek anlamda toprak sahibi olmasalar bile bu topraklardaki etkinlikleriyle büyük bir güç kazandılar.

IV.8. Makedonya, Yunanistan ve Diğer Hellenistik Devletlerin Romalıların Eline Geçmesi

Romalılar, Suriye krallığını Anadolu'da etkisizleştirdiler. Mısır'ın deniz üslerini ellerinden aldılar ancak Makedonya birçok yenilgiye rağmen direnç gösteriyordu. Bunun üzerine Roma Makedonya'yı etkisiz hale getirmek istedi.²¹² M.Ö.179 yılında Filip'in

²⁰⁷ Holleaux, CAH VIII, 1975, sayfa 177-178

²⁰⁸ Bosch, C.II, 1943, sayfa 91

²⁰⁹ Holleaux, CAH VIII, 1975, sayfa 223

²¹⁰ Karia ve Lykia kentleri Rodos'a bırakıldı, Pisidia'ya ve Galatya'nın hakimiyeti de Bergamaya bırakıldı; Holleaux, 1975, s.228, Umar, s.15

²¹¹ Mansel, 1995, sayfa 485

²¹² Benecke, CAH, VIII, 1975sayfa 272

yerine oğlu Perseus geçti. Perseus Yunanistan'da Makedonya taraftarı siyasal çalışma yapar. Ayrıca Rodosla da ilişkilerini geliştirdi. Bunun üzerine Romalılar Makedonya'ya savaş açtı. Romalı komutan L. Aemilius Paullus, Perseus'u Pydna yöresinde yener.²¹³ Perseus bu yenilgi üzerine Samothrake adasına kaçtı ama Romalılar onu esir aldı. Böylece Makedonya Romalıların eline geçti.²¹⁴ Rodosla Romalılar arasında ilişki bozuldu. Çünkü Roma Makedonya'ya açtığı savaşta Rodos'un Makedonya kralına yandaş duygular içinde olduğunu anladı. Romalılar Pydna savaşından sonra Rodos'a, Magnesia savaşından sonra bıraktığı Lykia ve Karia kentlerini geri alıp buraları özgür bıraktı.²¹⁵

Seleukoslar'ı gerek kendi içindeki isyanı gerekse Parthlıların saldırıları zayıflattı. Parthlılar Babylonya'ya kadar olan yerleri ele geçirdi. Seleukoslar Fırat'ın doğusundaki tüm Ön Asya ülkelerini kaybetti. Yunanistan ve Makedonya'da Pydna savaşından sonra parti kavgaları artmıştı, buralara giden kapitalist Romalılar bu ülkeyi soymaya başladılar. Bu saldırılar karşısında Makedonyalılar isyan etti. Romalı komutan Caecilius Metellus bu isyanı bastırdı ve Makedonya'yı, İllirya'yı, Epeiros'u ve Teselya'yı Roma'ya bağladı. Yunanlılar da Makedonyalıların bağımsızlık isteklerine uygun şekilde isyan ederler ama sonları Romalıların elinde biter. Romalılar Yunanlılara bağımsızlık sözü verdi. Bu bir özerklikti ve Yunanistan artık Romalıların egemenliğindeydi.²¹⁶

Diğer küçük birkaç krallıkta Roma'ya bağlandı. M.Ö.133 yılında da Bergama krallığı Helenistik dünyanın en sağlam temellerine sahip krallığı Attalos III'ün vasiyetiyle Roma'ya bağlandı.²¹⁷ Andriskos adında bir kişi tarafından çıkarılan isyan²¹⁸ ve üç yıl sürdü. Romalılar bu isyanı bastırdı ve Bergama krallığını krallığının batı bölümü Asya eyaleti adı altında Roma hakimiyetine geçti.²¹⁹ Mithradates VI Eupator Roma'nın bu hakimiyetine karşı çıktı. Soyulan halk ve Yunanlılar Pontos kralını büyük sevinçle karşıladılar ve krala Asya'nın kurtarıcısı, yeni Dionysos lakaplarını taktılar.²²⁰

²¹³ Mansel, 1995, sayfa 485.

²¹⁴ Umar, 1999, sayfa 474-475.

²¹⁵ Mansel, 1995, sayfa 487.

²¹⁶ Arslan, 2007, sayfa 69.

²¹⁷ Bu isyan Simavne (Simaona) kadısı Şeyh Bedrettin'in ilk çağdaki öncüsü kabul edilir. Konuyla ilgili olarak; Umar, 1999, s.476.

²¹⁸ Mansel, 1995, sayfa 488.

²¹⁹ Rostovtzeff, CAH IX, sayfa 216-225.

²²⁰ Mansel, 1995, sayfa 488.

Mithradates'in krallığı Anadolu'dan kuzey Karadeniz kıyılarına kadar uzanıyordu.²²¹ Atina, Roma hakimiyetinde olmasına karşı Pontos krallığıyla birleşti. Fakat Romalı komutan Sulla Mithradates komutanı Arhelaos'u Haironera ve Orhomenos'ta yenerek m.ö.86 yılında Atina'yı ele geçirdi. Atina şehri yıkıldı ve Pire Limanı Roma'nın eline geçti.²²² Dardanos'ta yapılan barış antlaşması ile birlikte Mithradates ile Asya eyaleti Roma'nın egemenliğine girdi.²²³ Romalı komutan ve devlet adamı Pompeius tarafından Mithradates'ten sonra Ermeni kralı Tigranes'i de yendi. Doğudaki bazı yerleri de Roma aldı. Roma'ya Bithyniya'da vasiyet ile bağlandı. Pompeius Kilikya'yı yeniden teşkilatlandırdı.²²⁴ İç isyanlar, savaşlar ve karışıklıklarla Seleukos artık çok yıprandı. Bunun sonucu olarak Pompeius tarafından yenilen Seleukoslar Roma'ya katıldı ve Suriye eyaleti oldu.²²⁵ Son olarak Mısır krallığı Roma'nın eline geçti. Bu devlet uzun bir süredir Roma'nın hakimiyetindeydi. Mısır iç isyanlarda epey yıprandı. Kraliçe Kleopatra'nın koruyucusu olarak ortaya çıkan Caesar m.ö.48/47 yılında İskenderiye'de savaş yaptı. Marcus Antonius'un Kleopatra ile evlenmesi Antoniusla Octavianus'un Roma egemenliği için yaptığı savaşta Mısır'ın büyük bir rol oynamasına rol açtı. M.ö.31'de Actium savaşı yapıldı. Bu savaşı kazanmak suretiyle Roma devletine ismi ile sahip olan Octavianus bir süre sonra Mısır'ı işgal etti. Bununla birlikte Akdeniz çevresi ve mısır Roma'ya bağlandı.²²⁶

İskender seferi ile birlikte Hellen kıtaları Akdeniz coğrafyasından doğuya Hindistan'a kadar yayılmıştı. Bu ilerleyen sınırlar içinde bulunan doğu kültürü Hellen kültürüyle kaynaşmaya başladı. Her iki kültür de birbiri içinde yayıldı ve kaynaştı. Yunanlılar doğu Ülkelerinde krallıklarını kurmaya başladı ve onlarla ilişki içine girdi. Barbar olarak nitelendirilen uluslar Hellenleştirildi. Bu durum Hellen barbar ayrımı yavaş yavaş yok ettiği gibi esasında böyle bir ayrımın nedensizliğini de gördüler. Her ne kadar

²²¹ Rostovtzeff CAH IX, sayfa 248-252, Ayrıca bu konuyla ilgili detaylı bilgi sunar, Arslan 2007, sayfa 203-240.

²²² Arslan, 2007, sayfa 245.

²²³ Ormerod-Cary, CAH IX, 1979, sayfa 358.

²²⁴ Özçelik, 2004, sayfa 214.

²²⁵ Mansel, 1995, sayfa 491.

²²⁶ Sömürge ya da koloni, bağımsızlığını tamamen yitirmiş ve başka bir ulusun ya da ülkenin malı durumuna gelmiş bir ulus sömürülen bu ülke, sömüren ulusun üretimini yapmak ve yarattığı değerleri bu sömüren ulusa vermek durumundadır. Yunan sömürgesi de taşıdı bu niteliğini İskender'le birlikte Asya'nın içlerine kadar sokmayı başarmıştır. Konula ilgili olarak; Haçerlioğlu, C.6, 1979, sayfa 148.

şehirlerde kurulsaydı Hellenleştirilmeye çalışılsa da belli alanlarda ve belli zamanlarda kendi kültürlerini yaşadılar. Bu sentez birlikte Hellen uygarlığı yeni bir durum olarak ortaya çıkarıldı. Büyük İskender'den sonra kurulan büyük imparatorluk parçalanıp çeşitli krallıklara ayrıldı. Her krallık kendi varlığını korumak ve geliştirmek için savaş alanlarına çıktı. Bu krallıklar kimi zaman yendi kimi zaman da yok olup gitti. Bu mücadele süresinde her krallık çeşitli alanlarda kendini geliştirdi ve kendi kültürünü yaymaya çalıştı. Hellenistik krallıkların birbiri ile olan bu mücadelesi kendilerini zamanı geldiğinde tarih sahnesinden çekecek olan Roma'yı da görmelerini engelledi. Roma'nın gücünü hissettiklerinde ise artık çok geç kaldılar. Roma Helenistik krallıkları tek tek kontrol altına aldı ve Anadolu'nun da içinde bulunduğu büyük bir coğrafyaya hakim oldu. Bu hakimiyet Actium (M.ö.31) savaşı ile kesinleşti ve Hellenizm ya da Hellenistik krallık dönemi bitti yerini Roma dönemi kendini bu coğrafya içerisinde göstermeye başladı. Romalılar Hellenistik uygarlığı bu biçimi ile görüp kabul edeceklerdi ve onun üzerine yeni şeyler ekleyerek büyüyeceklerdi.

V. HELLENİSTİK DÖNEMDE EKONOMİK VE SOSYAL DURUM

M.Ö.330'dan başlayarak devam eden Hellenistik dönem içinde sınırlar Makedonya'dan Hindistan'a Akdeniz ülkelerinin birçoğundan oradan Mezopotamya'ya kadar genişledi. Bu zamana kadar, yani Büyük İskender'e kadar ticaret yalnız Doğu Akdeniz 'de yapılırken şimdi ise sınırları genişleyen alanlara kadar yayılma fırsatı buldu. Yunanlılar Büyük İskender'in öncülüğünde ekonomik yapılanmalarını ve ilişkilerini Hindistan'a kadar yaydılar. Ayrıca Perslerin hakim olduğu yerlere de ekonomik yayılmacılıklarını başlattılar. Büyük İskender'in bu yayılmacı politikası Asya topraklarını Yunan ticaretine ve sömürmesine açtı.²²⁷ Bu durum kısa bir sürede de olsa Yunan ekonomisine nefes aldırdı. Bu seferler Mısır'ı ve yakın Asya'yı Yunan'ın ya da Hellas'ın kültürel ve ekonomik sisteminin bir parçası haline getirdi. İşgal edilen bu ülkelerde Yunan tehlikeleri biliniyordu. Hellaslılar ekonomik ve kültürel durumun buralarda yayılmasında uygun bir ortam buldu ve bunu çok iyi kullandı.²²⁸ Değişimin aracı(para) konusunda sağlanan birlik yeni, yollar, limanlar, deniz fenerleri ve gemilerle sağlanan gelişmeler karşılıklı ilişkileri, ticareti ve sömürüyü geliştirdi. Büyük İskender'in yarattığı bu durum

²²⁷ Dil sömürgesi sömürgeleştirilen ulusları kendi sömürülerinde tutmanın önemli yollarından biridir. Dilini kaybeden ulus, benliğini ve kültürünü kaybetmiş demektir. Bu durum sömüren ulusun, sömürdüğü ulusun bütün ekonomik kazanımlarını kendi hissesine aktarmasının temel biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

²²⁸ Childe, 1983, sayfa 155.

yani parasal ya da ekonomik rahatlık fazla uzun sürmedi.²²⁹ Büyük İskender'in ölümü ile generalleri arasında çıkan paylaşımında Yunan ekonomisine kötü bir ivme kazandırdı. Birçok kişi Yunanistan'a dönüp burada Yunan proleteriyasına katıldı. Bu durum ücretlerin daha da düşmesine neden oldu, üretimde bir artış yoktu. Ancak doğu sömürgesinden elde edilen altınlar Yunanistan'a girildi. Bu dolaşım da parayı arttırdı bu da fiyatları yükseltti. Bu durum sefaleti proleterleşmeyi fazlasıyla arttırdı. Sefalet, yoksullaşma ve proleter olgusunun artması sınıflar arasındaki uçurumu daha da arttırdı. Sınıflar arasındaki savaşa daha da ivme kazandırdı.²³⁰ İthalat da müthiş bir artış vardı. Bunun nedeni sağlam ticaret ilişkileri ve doğu sömürgesinden elde edilenlerin alınmasıydı. Ancak ihracatta herhangi bir artış yoktu. Bu kötü olan ekonomiyi daha kötü bir duruma soktu.²³¹

V.I. Hellenistik Krallıkların Devlet Yapısı

Büyük İskender'in ölümüyle birçok krallık kurulmasına karşın üç büyük krallık dikkat çeker. Mısır'da Ptolemaioslar, Suriye ve Asya krallığında Seleukoslar, Makedonya'da Antigonoslar, bu üç devletin de hükümleri teşkilatlanması birbirinden farklıydı. Ancak Makedon krallığı diğer ikisinden ayrı bir özelliği vardı. Makedonya ulusal bir niteliğe sahipti. Çünkü Makedon krallığı, Makedon halkı üzerinde hüküm sürmekteydi. Ptolemaios ve Seleukoslar Makedon ırkıydı. Ancak hüküm sürdükleri yerlerdeki toplumlar Yunan kültürünü ne kadar benimsemeseler de başka bir kavimden ıktandılar. Bu durumda Makedon krallığı ulusal bir nitelik taşıyordu. Ancak diğer iki krallık için bu söylenemezdi.²³² Birçok kavmi ve ırkı içinde taşımalarına karşın bu krallıkların yıkılmasını bir o kadar da hızlandırdı. Özellikle Asya'ya kadar uzanan ve çeşitli kavimleri içinde taşıyan Seleukoslar için bu durum daha da belirgindi.

V.2. Hellenistik krallıklar, Mısır ve Seleukoslarda Ekonomi ve Yönetim

Bir krallığı oluşturan insan kütlesi içinde çeşitli sınıflar kendilerini gösterir. Bu sınıflar arasında zenginler, yoksullar ve orta hallilerdir. Bu sınıflardan zengin sınıfı silahlanabilir ve askerliğe yönelebilirdi. Fakirler ise silahlanamazlardı ve diğer mesleklere yönelebilirdi. Halkın bir kısmı tarımla bir kısmı ticaretle bir kısmı da sanatla uğraşırdı.

²²⁹ Şenel,1970, sayfa 488.

²³⁰ Rostovtzeff, C.I, 1953 sayfa 110.

²³¹ Mansel, 1995, sayfa 491.

²³² Göze, 1995, sayfa, 42.

Toplum soylu olan ve olmayan diye ayrışıyordu.²³³ Bu olgu içinde baktığımızda bu krallıkların –Ptolemaios, Seleukos Makedonya- idare şekli aynı olabilirdi. Ancak uygulama şekilleri farklıydı. Krallığın ya da monarşinin²³⁴ hafifletilmiş biçimi Makedonya’da görünmektedir. Makedonya diğer büyük krallıklara göre ulusal bir niteliğesahipti. Bu durumda kral ulus tarafından benimsendi. Askerlerin, yönetimin birçok kademesi Makedon ulusundandı ama diğer büyük krallıklar için bunu söyleyemeyiz. Makedon kralı kendi ulus kültürü içinde bulunduğundan dolayı ülkeyi bu biçimde yönetirdi. Ptolemaios ve Seleukoslar için aynı şeyi söylemek doğru olmaz. Krallık ya da monarşi kendini ağır bir şekilde göstermekteydi. Krallar her ne kadar Makedon kökenli olsa da buldukları yerin sosyal durumundan etkilenip ona göre yaşamakta ve yönetmekteydiler. İnsanlar koşulların kendilerinde oluşturduğu bilince göre hareket ederler.²³⁵ Mısır ve Asya kralları, kendilerini tanrı saymaktaydı ve öldükten sonra öyle anılmak istemekteydiler. Ayrıca hakimiyetleri altında bulunan yerlerde tek söz sahibi olmak istemekteydiler.²³⁶

Mısır’da var olan merkezi anlayış, yönetim ve hüküm Ptolemaios zamanında da devam etti. Kral her şeydi. Kral kendini ya da hanedanlığını ulusun çıkarından üstün tutmaktaydı. Amacı varlığını korumak ve devam ettirmektir. Yönettiği ulusun ne olduğu pek umurunda değildi. Ulusu önemseydiği tek nokta ulus rahat olursa kendisi de rahat ve zengin olurdu, böylece hanedanlığını rahatça yönetebilirdi.²³⁷ Ptolemaios Mısır’da var olan planlı ekonomiyi sürdürdü. Bu ekonomik güçle birlikte ordu ve donanma da bulundurdu. Elde ettiği bu güçle hakimiyetini sağlamlaştırmış oldu.²³⁸ Mısır’ı yöneten Ptolemaioslar ülkenin hakimiydi çünkü tanrıydılar. Mısır’da kralın gücü ve serveti topraktı. Toprağın planlanmasına, dengesine ve maliyesine büyük önem verirdi. Kralın bu en büyük geliri

²³³ Mansel, 1995, sayfa ,492.

²³⁴ Tek kişinin hüküm sürdüğü yönetim anlayışı. Yunanca tek anlamına gelen “monos” ve buyurma anlamına gelen “Arkhein” sözcüklerinden oluşmuştur. Konuyla ilgili olarak; Hançerlioğlu, C., 1978, s.175.

²³⁵ Koşulların değişmesiyle insan faaliyetlerinin değişmesi birbirini örtmektedir. Bilince belirleyen şey toplumsal varlıdır. İnsanın konuyla ilgili olarak, Engels, 1979, s.62 Marx Engels, 1992, s.17.

²³⁶ Childe, 1983, sayfa ,169.

²³⁷ Mansel, 1995, sayfa, 493.

²³⁸ Bosch, C.2, 1943 sayfa, 151.

memurları tarafından toprak ürünleri altında toplanan arazi vergisiydi.²³⁹ Bundan başka hayvanlar, köleler, ihaleler ve gümrük vergileri kralın servetine servet katıyordu.

Seleukos devleti çok daha geniş bir sahaya yayılmış durumdaydı ancak Ptolemaioslar kadar ekonomik kazancı yoktu.²⁴⁰ Seleukosların yayıldı coğrafya çeşitli satraplıklara bölünmüştü. Bu bölünmeyi Seleukosların hakim olduğu alanda önceden hakimlik süren Persler zamanında yapıldı. Seleukoslar, Ptolemaiosların aksine, Anadolu, Suriye ve Hindistan'a kadar yayılmış alanında birçok satraplık oluşturdu. Asya'ya kadar uzanan bu coğrafyada Yunanlılar ekonomik bir canlılık yarattı ve kralın gelirini arttırdılar. Asya'daki bu coğrafyada ulusların bağımsızlık veya siyasal özgürlüğü bulunmamaktaydı.²⁴¹ Nüfusça kalabalık olan Asya, büyük güçlerin sömürgelerinden ya da ulus olarak büyük ölçüde bağımlı olan ve ezilen devletlerden, kabilelerden ve gruplardan oluşturuyordu. Bu büyük güçler –krallık- hem sömürdükleri ulusları hem de kendi ülkesinde bulunan başka ulusları ezerlerdi.²⁴² Ezilen ve sömürülen bu ulusların kendi kaderlerini belirleme hakları bulunmaktadır ki bu hakkı da zamanı geldiğinde kullanmışlardır.

Büyük İskenderle başlayan Hellen, Yunan siyaseti Hindistan'a kadar yayıldı birçok ırkın ve kültürün korumasını sağladı. Bu siyasetin bir sonucu da doğulular tarafından hiçbir zaman tümüyle özümsememiş olan yunan kültürü doğunun sürekli tepkileri yüzünden çökme sürecine girdi ve bir süre sonra da ortadan kalktı.²⁴³ Uluslar “kaderlerini tayin hakkını”, Yunan sömürgesine karşı kullandılar.” Bu olgu, Anadolu'yu işgal eden emperyalist güçlere karşı, ulusal kurtuluş savaşında da ortaya çıkmıştır.

V.3. Hellenizm Dönemi Ekonomisi

Büyük İskender'in Asya'nın içlerine kadar ulaşması Hellenizm dönemi ekonomisine yeni bir açılım, canlılık ve hayat kazandırdı. Ticaret olgusu hem uygarlıklar arası ilişkilerde hem de uygarlığın kendi içindeki sosyo-ekonomik gelişmelerin tanımlanmasında önemli bir durumdur. Ticaret, ilişkilerini gelişmesinde önemlidir. Ticaret

²³⁹ Bosch, C.II, 1943, sayfa, 151.

²⁴⁰ Mansel, 1995, sayfa, 496.

²⁴¹ Mansel, 1995, sayfa, 499.

²⁴² Lenin, 1992, sayfa, 52.

²⁴³ Bilici-Güngör, 2006, sayfa, 19.

sadece deniz ve kara ticareti değildir, aynı zamanda küçük çaptaki ticari ilişkileri yerleşim alanlarına ekonomik katkıda buluna tarım, hayvancılık ve din gibi ekonomik katkıları da içine alır.²⁴⁴ Bu ekonomik ilişkiler, bir bütün halinde toplumsal ilişkiler denilen şeyi, toplumu ve özellikle belirli bir tarihsel gelişme alanındaki bir toplumu, özgün ve ayırt edici nitelikte bir toplum oluştururlar.²⁴⁵ Akdeniz ülkeleriyle doğu arasında farklı iki ekonomik bölge ortaya çıktı. Büyük İskender'in fetihleri Yunan ticaretine farklı alanlarda ve yerlerde pazarlar açtı.²⁴⁶ Ticaretin geniş bölgeler üzerinde siyasal bir birlik oluşturması, para reformları, gemicilikteki gelişmeler, limanların kurulması ve yol yapımları bu ticareti daha da yoğunlaştırdı ve çeşitlendirdi. Bu ticaret gelişiminde karayollarında güvenliği sağlamak için birlikler oluşturuldu.²⁴⁷ Yeni şehirlerin kurulmasıyla da bu ekonomik durumdan faydalanmak isteyen birçok kişi doğuya göç etti ve ticaret faaliyetleri arttırdılar.²⁴⁸ Üretimin, ticaretin ve emek üretkenliğinin artması bir şekilde işgücünün de değerini artırdı. İşgücünün artması demek köleleğin de toplumsal bir öz olarak bununla bütünleşmesi demektir. Köleler artık yardımcı unsurdan tarlalara ve atölyelere yoğun bir şekilde çalışmaya sürüldüler.²⁴⁹ Köle emeği ayrıca demir cevheri, gümüş ve altın elde edilmesinde de kullanıldı. Köleler buralarda sistemli ve hızlı bir biçimde çalıştırıldılar.²⁵⁰ M.Ö. 4. yy başlarında Laurion gümüş madenlerinde belli ücret karşılığında özgür işçiler çalışırdı, bir yüz yıl sonra madenlerde tek bir özgür işçi kalmadı.²⁵¹

Seleukos krallığı egemenliğinde bulunan Fenike ve Suriye bu dönemde ticaret aktifti. Buralar ön Asya, Orta Asya, Hindistan ve Arabistan'a birbirine bağlayan büyük merkezlerdi.²⁵² Bu ticaret içerisinde değerli taşlar, pamuk, baharat, kuruyemiş... Vb. önemli ticaret malları bulunmaktaydı.²⁵³

²⁴⁴ Marx, 1992, sayfa, 35.

²⁴⁵ Mansel, 1995, sayfa, 499.

²⁴⁶ Childe, 1983 sayfa, 158-159.

²⁴⁷ Mansel, 1995, sayfa, 499.

²⁴⁸ Engels, 1998, sayfa, 166-168.

²⁴⁹ Childe, 1983, sayfa, 157-171.

²⁵⁰ Tuğcu, 2000, sayfa, 153.

²⁵¹ Mansel, 1995, sayfa, 500.

²⁵² Childe,1983 sayfa, 158.

²⁵³ Mansel, 1996, sayfa, 500.

V.4. Mısır Ekonomisi

Mısır ekonomisi hakkında bilgiler günümüze daha fazla ulaşmıştır ve bu ekonomi hakkında daha çok bilgi sahibi oluyoruz. Kralın burada amacı, ülkenin yani Mısır'ın zenginliğinden yararlanmaktır. Ekonomik gücü elinde toplayan kral bu gücünü diğer yerlere yaymaya başladı. Mısır'ın güçlü donanması bu yayılmayı en iyi şekilde uyguladı.²⁵⁴ Ptolemaioslar birçok ticaret yerini Mısır'a çektiler. Limanları karayollarıyla birleştiren ağlar kurdular ve ticaret aktifi kat kat arttı. Fenike'den Suriye'ye oradan Asya'nın içlerine kadar uzanan ticaret ağı Ptolemaiosların ekonomik gücünü arttırdı.²⁵⁵ Mısır'da kral nüfusunun ve devlet otoritesinin güçlenmesi devlet hazinesine sürekli ve devamlı gelir sağlamak üzere tekel²⁵⁶ sisteminin ön plana çıkmasına yol açtı. Yağ, dokuma, papirus ve baharat ticareti, bankacılık... vb benzeri ekonomik faaliyetler kralın tekeli altındaydı. Mısır'a birçok yerden tüccar gelmekteydi. Bu durumdan Mısır'da ticaretin ve ham madde ticaretinin bir kısıtlamaya uğramadığı hatta serbest olduğu anlaşılmaktaydı. Bu nedenlerden dolayı Mısır tüccar ve sanayicilerin aktif bir şekilde bulunduğu ve etkinlik kazandığı bir yerdi.²⁵⁷

V.5. Üretim Birey İlişkisi Tarım ve Orta Sınıf

Eski Yunan düşünce biçimi batı uygarlığına temel oluşturmuştur. Ancak iktisadi konulara ilgi oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. İktisadi düşüncenin bu denli sınırlı kalmasının nedenlerinden biri tarımın ekonomiye hakim olması durumudur.²⁵⁸ Tarımın temel dayanaklarından birisi olması düşüncesi antik dünyada ekonomi için bunun en sağlam biçimde korunması ve gelişmesi için tedbirler alınmasını gerekli kılıyordu. Mısır ve Anadolu kralları da bunu yaptı. Tarım demek üretim demektir. Üretim, değişim olmadan olabilir ama değişim üretim olmadan olamaz. Bu değişim sadece siyasal kurumlar da değil,

²⁵⁴ Tanilli, 1984 sayfa, 385.

²⁵⁵ Mansel, 1995, sayfa, 503.

²⁵⁶ Bir malın ya da ticaretin, işin tek kişi ya da kurum tarafından yapılmasıyla tanımlayabiliriz. “Tek anlamındaki Yunanca mono sözcüğüyle satıcı anlamındaki “pol” sözcüğünden türetilmiş ve tek satıcı anlamında kullanılmıştır. Bu durum rakip olmak anlayışını yani rekabeti yok eder. Konuyla ilgili olarak, Hançerlioğlu, C.6, 1979, s.272.

²⁵⁷ Ülgen, 2002, sayfa ,16.

²⁵⁸ Mansel, 1995, sayfa, 504.

eski paylaşım tarzı tarafından da engellenmektedir.²⁵⁹ Ancak yeni üretici güçlerinin oluşması üretim tarzını ve bununla ortaya çıkan ekonomik durumu değiştirir.²⁶⁰ Bu değişimler, ekonomik durumlar ve ilişkiler toplum tarihin belirleyici niteliği olarak karşımıza çıkar. Ürünler ekonomik durum ve buna bağlı olarak ortaya çıkan ilişkiler tarihin niteliği olarak değişimin içinde yer alır.²⁶¹ Gerek Anadolu'da gerekse Mısır'da buğday tarımına büyük önem verildi. Tarlaların verimini arttırmak için derin sürüldü, zamanında gübrelendi, kanallar yapılıp bataklıklar kurutuldu ve bu alanlar sulandı.²⁶² Toprak alanı genişletildi ve verimin çeşitli işbölümüyle²⁶³ topraktan alınan verim arttı. Tarımın belirli anlayışlarla yapılması çok para gerektirirdi, bunu da ancak kral ya da büyük sermaye sahipleri yapabiliyordu. Bu şartlar içinde topraklarını işleyemez durumda olanların toprakları kralın adamlarına, askerlere ve Yunan göçmenlerine kısacası işleyebilecek olan güçteki kişilere bağlandı. Ticarete ve sanayide hakim olan sermaye özellikle Yunanlılar artık toprakta da kendini daha güçlü hissettirmeye başladı. Bu suretle şehirler ve kasabaları saran bir orta sınıf oluştu.²⁶⁴ Bu durum elbette yerli halkı perişan ederek ve düşünmeye sevk etti. Emek darlığı ortaya çıktı. Köyler boşlatıldı, tarlalar terk edildi, yerli halkla yüksek tabakalar arasında gerginlik oluştu, grevler yapıldı, yığınlar tapınaklara sığındı, ve rahipler bazı ayaklanmaları idare etti.²⁶⁵ Yerli halkı ezme politikası Mısır'da sistem olarak çalıştırılmıştı. Tüm ekonomik kazanımlardan üst tabaka faydalanmaktaydı, alt sınıf ise perişanlık içindeydi. Bütün sıkıntıları yüklenen yerli halk ya da alt sınıftı ama refah içinde yaşayan ise üst sınıftı. Tarih sınıflar arasındaki bu mücadele üstüne kurulmuş ve gelişmiştir.

V.6. Yunanistan'da Ekonomik Durum

Doğu ticaretinin açılması, Büyük İskender'in piyasaya çok sayıda altın ve gümüş sikke sürmesi, tarımın ıslahı ve sanayinin ilerlemesi Hellenizmin başlangıçlarında Yunanistan'a bir ekonomik hareketlilik getirdi. Ekonomik ağırlık merkezinin doğuya

²⁵⁹ Engels, 2000, sayfa, 207-209.

²⁶⁰ Marx-Engels C.I, 1995, sayfa, 32.

²⁶¹ Marx-Engels, C.II 1996, sayfa, 129.

²⁶² Mansel, 1995, sayfa, 504.

²⁶³ Engels, 1998, sayfa, 129.

²⁶⁴ Mansel, 1995, sayfa, 505.

²⁶⁵ Childe, 1983, sayfa, 170.

kaymaya başlamasıyla Yunanistan'da zamanla ekonomik canlılığı söndürdü. Bu durumda belli zenginler ve tüccarlar yani güçlü bir üst sınıf oluştu.²⁶⁶ Bu zenginler ekonomik işçiliğini sürdürmek için birçok yerde köle kullanımını arttırdı. Bunun sonucunda özgür işçilere olan ihtiyaç azaldı, ücretler düşmüştü ve besin fiyatları arttı. Alt sınıfın ekonomik sıkıntısı zamanla kötüye gidiyordu.²⁶⁷ Bunun üzerine özgür işçiler Hellenistik krallıklara asker olarak gittiler ya da doğuya göç ettiler. M.Ö. 2. yy'dan başlayarak nüfusta bir azalma oldu. Yunanistan'da hayat sıkıntılı ve güvensiz bir durum aldı.²⁶⁸ M.Ö. 3 yy sonuyla m.ö 2 yy başında sosyal ve siyasi kargaşalık arttı. Boeotia'da m.ö. 2 yy başından bir proleter devrim oldu. Bu devrim sonunda mahkemeler 25 yıl kaldırdı, borçlar silindi ve bütün vatandaşlara ücret ödendi. Boeotia'daki bu hareket başka sitelere de yayıldı.²⁶⁹ Bu hareketler kısa ve bölgesel oldu. Proleterleşmenin sanayi değil de ticari emperyalizmin esiri olarak ortaya çıktığı Yunanistan'da toplumun eşitlikçi bir duruma dönüştürmesi olanaksızdı. Çünkü sanayi üretimine dayanan sürekli ve geniş tabanlı proleterya bu değişimi yaratabilirdi. Yunanistan'ın yaşadığı bu kargaşalık Roma'nın burada kolaylıkla ilerlemesini ve hüküm sürmesine sağlamaktan başka bir şey oluşturmadı.

V.7. Sitelerin Sosyal Durumu

İnsan olmanın önemli tamamlayıcı basamaklarından biri de birlikte olmaktır. Ya da toplu olarak yaşabilme yetkinliğidir. Site her insanın içinde yaşadığı, büyüdüğü, olgunlaştığı, bilincini kazandığı ve örgütlendiği yerdir. Bu toplumsal bir varlık olmanın vazgeçilmez bir doğasıydı.²⁷⁰ Site içinde birey özgür olmak şartıyla kamu işletimine doğrudan katılabilirdi. Bu site içinde bireyin toplumsallaşmasının ve örgütlenmesinin en önemli unsurudur. Birey yönetimi altında olduğu yerde söz sahibi olması toplumsallığının bir sonucudur.²⁷¹ Site içinde birçok topluluk olabilir. Farklı yapılanma içinde kendini gösterebilir. Görevde bulunan farklı bir ırktan ve kabileden gelebilirdi. Ancak hepsi sitenin belli kurallarına uymak zorunluluğundaydı. Yunan düşüncesinin devindirici gücü her zaman site içinde uyum sağlamıştı. Site içinde düzen ve belli bir yaşamın sürdürüldüğü

²⁶⁶ Mansel, 1995, sayfa, 506.

²⁶⁷ Bosch, C.II, 1943 sayfa, 155.

²⁶⁸ Mansel, 1995, sayfa, 506.

²⁶⁹ Rostovtzeff, C.II 1955, sayfa, 611-612.

²⁷⁰ Dahl, 1996, sayfa, 17.

²⁷¹ Arnhart, 2005, sayfa, 67.

yönetime etkin olarak katılma olanağı veren ve içindeki yapısından dolayı üyesi olduğu herkese yeteneklerini geliştirme ve sunma olanağı yaratan bir yerdir. M.ö. IV. yy sonlarında yeni gelişmelerle site güçsüz kalacak büyük bir sosyal ve siyasal çözümsüzlük batacağına girecektir. Birey toplumun bir üyesi olarak gerçek bireyliğine ve ahlaka sahip olabilirdi.²⁷² Yunanlılarda bulunan bu evrensel deyimler sitenin çökmesiyle onları düş kırıklığına uğratmış ve büyük bir çözümsüzlüğün içine bıraktı.²⁷³ Makedon imparatorluğunun gelişmesi sitelerin yavaş yavaş çökmesi Yunanlılarda sosyal siyasal duruma sınıflar arasındaki çatışmayı hızlandırdı.²⁷⁴ Sistemin bu çöküşü ekonomik gidişatla paralellik gösterir. Diyalektik birlik, ekonomik ve sosyal durum her zaman tarihin devrimci gücü olmuştur. Bu devirde yani Hellenistik dönemde servetler ve topraklar üst sınıfın elinde toplandı. Bunun üzerine köylüler şehirlere göç etmeye başladı ve buralarda bir proleter nitelik ve etkinlik kazandı.²⁷⁵ Toprağın belli ellerde toplanması, köylünün şehre gitmesi sonucunda kölelik kendini gösterdi. Köle sadece tarımda değil birçok yerde ucuz iş gücü biçiminde sermaye sahibi olan üst sınıf tarafından çeşitli yerlerde kullanılıyordu.

V.8. Sitelerde Kölelerin Durumu

Emek tüm insanoğlunun var oluşunun birinci temel koşuludur. Emekle insanlar kendini yaratmış oluşturmuştur.²⁷⁶ Köle sağlamanın başlı üç kaynağı vardır. Savaş tutsakları, köle alım satımı²⁷⁷ ve toplumun yoksul üyelerinin borçlarından ötürü köleleştirilmesidir.²⁷⁸ Köle kullanabilmesi için insanın iki şeye sahip olması gerekir. Birincisi kölenin emeği için alet ve malzeme ikincisi de onun için salt geçim araçlarıdır. Ticaret ve servet birikiminin artmasıyla köle emeği de toplumda egemen üretim biçimine dönüşür.²⁷⁹ Köle neydi, kimdi nasıl bakılırdı bunlara bunun en güzel cevabı Aristo verir, “Aristonun doğasında bazı insanların (Kesinlikle Yunanlı değil) köle olmaya eğimli

²⁷² Morgan, 1994, sayfa, 366

²⁷³ Turan, 2000, Sayfa, 1

²⁷⁴ Karaköse, 2004, sayfa, 61

²⁷⁵ Şenel, 1970, sayfa, 485-486

²⁷⁶ Engels, 1996, sayfa, 186

²⁷⁷ Kartaca savaşları sırasında m.ö.167'de Epiros'ta 180.000 köle satılmış Sardunya'da 80.000 kişi köleleştirilmiş, m.ö. 1. yy'da Apeninlerin güneyinde 3 milyon civarında köle olduğu düşünülmekte. Delos'ta günde 10.000 köle alınıp satıldığı belirtilir. Konuyla ilgili olarak, Bilici-Güngör, 2006, s.21

²⁷⁸ Hançerlioğlu, C.3, 1977, sayfa, 325

²⁷⁹ Engels, 1992, sayfa, 25

olduğunu belirtir. Onlar yani köleler sadece fiziksel gücünden yararlanan bir maldır. Zaten zekâları yoktu. Bunun aksi olanlar ise kölelere sahip olanlardı. Böylece doğal biçimi içerisinde kölelik karşılıklı olarak faydalıdır.²⁸⁰ Bu fayda içinde ortaya çıkan emekti ve köle emeğiyle yabancılaşır. Emeğin kölenin dışında olması onun özüne ilişkin olmaması, emeğin de kölede kendini olumlamayıp yadsınması mutlu değil mutsuz olması özgür hareket içinde bulunmaması bedenine ve tenine eziyet etmesi olgusudur.²⁸¹

Köle düzenin temel nitelikleri sınıf karşıtlılığı, çatışkı, isyan ve haklar bu düzeneğin temel nitelikleridir. Hellenistik dönemde kölelerle köle sahipleri arasındaki sınıf karşıtlığının yanında toprak sahibi ve köylüler arasındaki sınıf çatışması da kendini gösteriyordu. Bu durumda iki karşıtlık köylüler ve köleler birbirini gösteriyordu. Köleciliğin gelişmesiyle birlikte bu dönemde kölelik ucuz bir emek olarak kendini ortaya koydu. Üretimin temeli haline geldiğinden kölelerle köle sahipleri arasında ve köylülerle köleler arasında karşıtlık toplumun temel çelişkisi haline geldi.

Sitelerde kölelerin sayısı her gün artmaktaydı. Köleler acımasızca sömürülmekteydi. Sömürülen köleler üzerinde zenginleşme artmaktaydı. Birçok ekonomik gelişim -denizcilik, tarım, ticaret, zanaatçılık ve sanat- köle sömürüsüne borçluydu. Köleci ekonomi üretici güçlerin ilerleyişiyken sonradan engel haline geldi. Köle avadanlıklarını özenle kullanmıyor sık sık kırıyordu. Onun için ona ilkel aletler veriliyordu. Köleler o kadar zor durumlarda çalışıyorlardı ki çoğu genç yaşta ölüyordu. Ekonomi geliştikçe köleler daha da artıyordu ve yaşamları dayanılmaz bir durum alıyordu. Yunan köleci toplumu bir yandan açılıp gelişirken bir yandan da kendisinin başlıca üretici gücünü çok tahrip ediyordu. Tahrip sadece fiziksel anlamda olmayıp zenginlerin kendi ekonomik düzenlerini de tahrip etmeleri anlamına geliyordu.²⁸² Ürettiği ürünü satın alma olanağından yoksun köleler üretim atölyelerinin iflasına ve servetlerin tekelleşmesine neden oldular.²⁸³ Fikirler hiçbir zaman dünyayı ileri götüremezler. Fikirleri iyi bir sonucuna vardırılmak için, pratik gücü kullanan insanlar gerekir.²⁸⁴ Boeotia'da m.ö. 2. yy başlarında proleter

²⁸⁰ Redhead 2001, sayfa, 40.

²⁸¹ Marx, 2000, sayfa, 24.

²⁸² Zubristki, 1979 sayfa, 108.

²⁸³ Tuğcu, 2000, sayfa, 154.

²⁸⁴ Marx-Engels 1994, sayfa, 161.

ayaklanmalar birçok hakların alımını sağladı.²⁸⁵ Sicilya'da m.ö.130'da Delos'ta, m.ö.103 Atina köle ayaklanmaları olmuş ve küçük çapta da olsa köle kısımları yaşandı. Atina'da ayaklanmanın nedeni kötü şartlarda çalıştırılan -Laurium maden- kölelerdi.²⁸⁶ Tarihsel eylemin derinliğiyle birlikte bu eylemi oluşturan yığın önemi de artacaktır²⁸⁷ ve artmıştır. Köleliliğin kısa zamanda gelişmesi eski topluluğu aşan bütün halklarda egemen olan üretimi biçimidir. Aynı zamanda, bu halkların başlıca çöküş nedenlerinden de biri olmuştur. Tarım ile sanayi arasında oldukça geniş ölçüdeki bir iş bölümü ve sonradan eski dünyanın doruğunu hellenizmi olanaklı kılan tek şey kölelik oldu.²⁸⁸

V.9. Kadının Durumu, Eşitlik ve Eşitsizlik

Sitelerdeki kadınların durumu dönem ve zaman içinde çeşitli biçimlere büründü ve sosyal statüsü değişikliğine uğradı. Analık hukukunun yıkılmasıyla kadın dünyada ikinci bir varlık durumuna geldi. Erkek evde de yönetimi alıyor, kadın aşağılanıyor, uşaklaştırılıyor, erkeğin kölesi ve yalnızca çocuk yetiştirme aracı oluyordu. Bu durum kahramanlık çağı ve klasik çağda Yunanlılar'da açıkça görülmüştü.²⁸⁹ Daha sonra Aristoteles, erkekteki cesareti ya da davranışları erdem olarak görürken kadın hareketlerini ise tam bir karşı tavır olarak gösteriyordu. Kadının güzelliğinin sessizliğinden geldiğini söyleyerek kadın statüsünü toplumda belirliyordu.²⁹⁰ Hellenistik devirde kadınların statüsünde bir yükselme olduğu gözüküyordu. Bu dönemde kızlar sitelerin açtığı okullara gidebiliyordu. Felsefe okullarında kadınların bulunduğu görülmekteydi. Bu faaliyetlerden yararlanan kadın alt sınıfın değil, üst sınıfın mensubuydu ve bunu da belirlemek gerekirdi.²⁹¹ Bu durumun ortaya çıkması da dönemin ortaya koyduğu ekonomik durumdur. Bu dönemde sitelerin yıkılması, insanların başka yerlere ekonomik amaçlı olarak gitmesi site içinde kadına bir sosyal durum kazandırdı. Çünkü sosyal baskıdan az da olsa kurtuldu.

²⁸⁵ Rostovtzeff bu konuyla ilgili olarak açılımını sunmuştu. Rostovtzeff, C. II, s.611-612, ayrıca dipnot 269'ta belirtilmiştir.

²⁸⁶ Şenel, 1970, sayfa, 490.

²⁸⁷ Marx-Engels, 1994, sayfa, 115.

²⁸⁸ Marx-Engels, 1995, sayfa, 168.

²⁸⁹ Engels, 1998, sayfa, 66 – 70.

²⁹⁰ Denis, C.I, 1997, sayfa, 44.

²⁹¹ Şenel, 1979, sayfa, 492.

Hellenistik dönemde kadın iş hayatına katılım sağlasa da ya da iş hayatına azda olsa girse de işlerliği az, kısıtlı bir sosyal nitelikle bunu uyguluyordu.²⁹²

Her yönetim içinde yurttaşlar arasında eşitlik olabileceği gibi eşitsizlikte olabilir. Kadının toplum içindeki durumuyla erkeğin durumu her anlamda bu anlayışı yansıtır. Bu uygulama değişik yöntem ve uygulamalar da oransal açıdan farklılık gösterirdi. Bir köleye yapılan uygulamayla bir özgü vatandaşa uygulanan baskı, ayırım bu durumda kendini açıkça gösterir. Eşitsizlik içinde bulunanlar eşitlik içinde bulunanlara karşı ya da alt sınıf ile üst sınıf arasındaki eşitsizlik ve bunun doğuracağı çatışma bu eşitlik ve eşitsizlik içinde kendini toplumsal sahaya çıkarır. Bu kavga eşitler arasında da olabilir, bunun nedeni ise devlet görevlerinin veya prestijin eşit olmayan dağılımıdır.²⁹³ Eşitlik ve eşitsizlik dağılımı toplumun tüm katmanlarında kendi buldukları, bilince ve statüye göre değişiklik göstermektedir ve refleks vermekteydi.

VI. HELLENİSTİK DÖNEM HEYKEL

Toplumsal bilinç ve Helenistik Heykel sanatı arasındaki ilişkiye bakmadan önce Hellenistik heykelin çeşitliliğine, biçimine, işlevine ve kronolojisine kısaca değinmekte fayda var. Hellenistik heykelin oluşumunda m.ö. IV yy önemli heykeltıraşlarının katkıları büyüktür. Özellikle praxitelesle başlayarak Skopas, Leochares, Bryaxis ve Lysippos gibi heykeltıraşların önemli etkileri olmuştur. Skopas ve Leochares'in Mausoleion'daki çalışmaları önemliydi. Lysippos Makedon kraliyetin heykeltıraşıydı. Büyük İskender'in portresini yaptığı gibi birçok çalışmayı da ortaya koyarak belli bir dönemi kapatıp yeni bir dönemin kapısını açtı.²⁹⁴ Hellenistik heykeltıraşlıkta karşımıza birçok özellik çıkar, portrecilik, barok üslup ve günlük hayata ilişkin gerçekliktir. Ayrıca kahramanlar ama baroksal özellikte, eros betimlemelerindeki bebeksi ve meleksel bir biçim ve birçok figür yine Hellenistik dönem heykellerinde karşımıza çıkmışlardır. Bu dönemde özellikle gerçekçilik önemli ölçüde etkin bir durumdur. Kimi heykeller çökmüş, umutsuz zavallı ve çilekeş figürlerle karşımıza çıkar. Hellenistik heykel, bir önceki dönem klasik heykeltıraşlığa göre oldukça çeşitli bir alan sunar. Çeşitlilik, farklılık gerçeklik bu dönemin

²⁹² Rostovtzeff, C.II, 1955, sayfa, 1111.

²⁹³ Savaş, 2000, sayfa, 55.

²⁹⁴ Ridgway, C.I, 2001, sayfa, 4.

belirgin yapısıdır.²⁹⁵ Bu dönemde bu kadar çok çeşitliliğin nedeni neydi? Hellenistik heykeltıraşlık toplumun ihtiyaçlarına cevap vermeliydi. Bu ihtiyacın artması ve çeşitliliğini ise değişen toplumsal yapı ve bilinc oluşturuyordu. Büyük İskender'in Makedonya'dan Hindistan'a kadar büyük bir imparatorluk kurması heykeltıraşlık ya da Yunan sanatı için önemli bir olay ya da açılımdı. Dar bir alana, bölgeye ya da şehir devletlerine sıkışmış olan sanat ya da heykeltıraşlık bu yerlerden çıkıp, Büyük İskender'in kurduğu geniş bir coğrafyanın, imparatorluğun içine yayılıyordu. Bu yayılmayla birlikte karışan toplum, kültür ve sanat böylece yeni bir sentezi oluşturuyor ve ihtiyaç çeşitliliğini artırıyordu. Bu dönem Hellenistik dönem, denmesinin alt yapısını da bu gelişim veya tarihsel durum oluşturuyordu. Oluşturulan ya da kurulan imparatorluk Büyük İskender'in ölümüyle generalleri arasında parçalanmış olması bu olguyu değiştirmiyordu.²⁹⁶ Bütünleşen bu sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel durum toplumun değişen ve gelişen ihtiyaçlarını ortaya çıkarmıştır. Hellenistik heykeltıraşlıkta bu gelişim ve değişimin bir sonucuydu. Bir taraftan kahramansal figürler, bir yandan Serapis yontusu ya da Hermaphrodite gibi heykeller toplumun isteği olmuştur.

Hellenistik dönemde diğer dönemlerde olduğu gibi yapılan heykeller kutsal alan, agora, tapınak ve tiyatro gibi halkın bulunduğu alanlara koyuluyordu. Bu heykelleri kral, şehir yönetimi ya da varlıklı kişiler yaptırırdı. Bu heykellerin yapılış amaçların da dini, sosyal ve siyasi bir propaganda yatırıyordu.²⁹⁷ Bu heykellerde biçimsel durumda kendini gösterebiliyordu ama amaç belli bir olayla tarihsel durumla ilgisi olması ve o iletiyi vermesiydi.²⁹⁸ Hellenistik dönemele birlikte ortaya çıkan ya da beliren şeyde kişiye özgü portreciliktir. Bunların amaçları tamamen politiktir.²⁹⁹ Yunanlılar da bu portre düşüncesi, m.ö. 4 yy başlamıştır. Daha öncesinde yapılmış portreler olsa da gerçeklikten uzaktı, idealize edilmiş bir yüz ifadesi vardı. Yapılan bu portreler de yüz ifadeleri, çizgileri yoktu

²⁹⁵ Smith, 2002, sayfa, 9.

²⁹⁶Gombrich, 1999, sayfa, 108.

²⁹⁷ Ridway, C.II, 2000, sayfa, 4.

²⁹⁸ Heykeller bu dönemde belli işlevlerle kendini gösterirdi. Kült ya da adak amaçla, onursal amaçlı heykeller. Adak heykellerde her konu seçilebilirdi. Bu heykelleri devlet yaptırabildiği gibi kişilerde yaptırabiliyordu. Onursal amaçlı heykeller ilk kez Hellenistik dönemde karşımıza çıkar.

²⁹⁹ Ridway, C.I, 2001, sayfa, 7 bu konuyla ilgili Pollitt, Art in Hellenistik Age, adlı çalışmasındaki personality and psychology in portraiture s.57-73 nitelikli açıklama yapmıştır.

ve donuk bir ifade bulunuyordu.³⁰⁰ M.Ö.4.yy sonlarında çekingenlik yıkılmış ve ifadeler verilmeye başlanmıştı.Büyük İskender zamanında portre bireyci hale gelerek Hellenistik dönemin belirgin özelliğini oluşturdu.³⁰¹ Bu dönemde devlet tarafından ödüllendirilmiş kişiler, şehirlerine katkıda bulunan zenginler, Atina'daki felsefe okulları da liderlerinin portre-heykellerini sipariş veriyor ya da yaptırıyorlardı. Bu durum belli bir pazarı da kendi içinde oluşturmuştu.

Hellenistik heykeltıraşlık örneklerin birçoğu günümüze ulaşmıştır. Birçok mermer orijinalin dışında diğerlerin sanatsal eser değildi. Çünkü devrin bronz eserleri çoğunlukla mermer kopyalardır ve roma devrinde yapılmıştır³⁰². Hem Roma kopyaları hem de Hellenistik orijinallerinin kendine özgü değeri vardır. Roma kopyaları, Hellenistik dönem eserlerini iyi kategorize ederek o dönemde yapılanlarla uyum içinde olmuştur. Yapılan bazı kopyalarda ufak tefek değişiklikler vardı. Ama bu durum bizim bir fikir yakalamamız açısından önemlidir. Bazı yanılgılara düşmemek için birçok kopyayla karşılaştırma yapmak gerekir.³⁰³ Roma devrinde yapılan Hellenistik dönem heykeltıraşlık yapıların çeşitli konuları, üslubu ve çeşitliliği yansıttılar. Bu kopya çeşitliliği de Romalı zenginlerinin isteklerinin bulunulması göz ardı edilmemelidir.

Hellenistik dönem heykeltıraşlık üzerine yapılan çalışmalarda kaynaklarla ilgili bir sorun karşımıza çıkar. Genelde kaynak olarak edebi eserler ve yazıtlar ön plana çıkmaktadır. Bu dönemle ilgili bütünsel anlamda çalışan ya da anlatan Plinius önemlidir. Romalı yazar Plinius heykeltıraşlığın m.ö.296'da ortadan kaybolduğunu, m.ö. 196'da tekrar kendine geldiğini söylemektedir.³⁰⁴ Plinius bu iki tarih arasında oluşturulan heykeltıraşlık eserleri dikkate almamasının neden ne olabilir? Bu dönem arasında ortaya çıkan yeni üsluplar eski kalıpların kırılarak yeni açılımlı yapıların oluşturulması Plinius'u rahatsız etmiş ya da muhafazakar bakış açısına uyamamış olabilir. Plinius kısaca neo-klasik bir anlayışa sahip olduğu görülüyor. Bu durum Roma egemenliğinin de bir yansıması olduğu unutulmamalıdır. Her şeye rağmen Plinius'un heykeltıraşlık eserleri

³⁰⁰ Gombrich, 1999, sayfa, 106.

³⁰¹ Bazin, 1998, sayfa, 108.

³⁰² Smith, 2002, sayfa, 16.

³⁰³ Ridgway, C.II 2000, sayfa, 8.

³⁰⁴ Smith, 2002, sayfa 9. Ayrıca Plinius'un eserinde Naturalis Historia 34-52 konu belirtiyor; Richter, 1970, sayfa, 233, d.n I.

üzerine anlattığı çalışma dönemi anlamamız ve fikir sahibi olmamız için çok önemlidir. Plinius iyi bir kategori oluşturmuştu ancak Plinius'un boş bıraktığı dönem önemli bir eksiklik olarak kalacaktır.³⁰⁵ Plinius barok üsluba³⁰⁶ övgüsü vardı. Ama Plinius'un Roma düşüncesinin toplumsal bilincinin bir yansıması olduğu durumu önemlidir. Her şeye rağmen Plinius bir neo-klasik hayranıydı ve sanatsal bakışı bu perspektifte oluşmuştu.

Hellenistik dönemden günümüze birçok heykeltıraşlık eserler kalmasına rağmen belirgin bir kronoloji yapmak zordur.³⁰⁷ Bu zorluğa rağmen belirgin bir kronoloji de oluşturulmuştur.³⁰⁸ Bu dönemde çeşitli üsluplar ortaya çıkmıştır. Bu üsluplar veya çeşitli istekler farklı bir biçimde Hellenistik heykeltıraşlık eserlerin oluşmasını sağlamıştır. Kronoloji her heykelde konusu içinde aranmalıdır; gelişim, farklılık, biçim bu konunun ve isteğin içinde oluşur. Kronoloji yapı oluşturuyor, yapıyı da toplumsal bilinç ya da öz belirliyordu. Toplum için önemli olan tanrılar, kahramanlar, olaylar ve kişiler farklı şekilde oluşturulmakta ya da algılanmak istenmektedir.³⁰⁹ Hellenistik dönemde toplum farklılaşmıştı. Klasik dönemin homojenliğinden Hellenistik dönemin heterojenliğine geçiş olmuştur. Genişleyen coğrafya ve bununla birlikte kültür, bilincin ufkunu genişletmiş ve çeşitliliği sağlamıştır. Bu nedenden dolayı Hellenistik heykeltıraşlık eserlerde çeşitli konular istekler ve cevaplar algılanmak istenen farklılığı kronolojinin bütünselliğini bozar. Önemli olan kronoloji mi yoksa yaratılan değer mi? Önemli olan toplumsal bilincin, tarihsel gelişimin insanlık kültürü içinde oluşturduğu değerlerdir. Bu dönemin heykeltıraşlık eserleri de bunu çok iyi derecede yansıtmaktadır.

³⁰⁵ Ridgway, C.II, 2000, sayfa, 10 .

³⁰⁶ Plinius özellikle bu dönemin yani barok üslubun önemli bir eseri olan Laokoon heykeline övgülü şeyler anlatmıştır. Bu oluşturulan grubun dikkatle anlatılmasının nedeni Titus'un hakimiyetinde olmasının da bir etkisi olduğu açıktır. Plinius, *Naturalis Historia*, 36-37, edere ilişkin kaynak; Ridgway, C.II 2000, sayfa, 10. ayrıca Smith, 2002, sayfa, 14-15.

³⁰⁷ Richter, 1969, sayfa, 140.

³⁰⁸ Erken Hellenistik, m.ö.300-260, orta Hellenistik m.ö. 260-210, yüksek Hellenistik m.ö.210-160 Geç Hellenistik m.ö.160-100 Ridgway, C.I 2001, sayfa, 5 Ayrıca R. Horn'da bu sıralamayı kabul eder.

³⁰⁹ Smith, 2002, sayfa, 273. Bu dönemde bir İskenderiye okulu, Bergama okulu, Barok, Rokoko... vb. bu zaman farklılığını gösterir. Bu üslupsal gelişiminde kendi içinde oluşturduğu eserlerle ortaya çıkar. Örneğin; Dionysos grubu, Bergama atları, Laokoon, Hermaphrodite.... vb. Ridgway, C.I., 2001, sayfa 8-9, Ridgway, C.II, 2000, sayfa, 11.

VI.I. Toplumsal Bilinç ve Hellenistik Heykel

Yeni devletlerin ve biçimlerin oluşmasına yol açan ve toplumsal yapıdaki değişimler³¹⁰ Hellenistik dönemde kendini gösterir. Toplumsal değişimle birlikte bilinçte bir evrime başlamıştı. Bu değişim inişli çıkışlı, çatışkılı, çelişmeli bir yol³¹¹ ya da diyalektik bir çizgi izlemiştir. Bu yol elbette tarihsel, ekonomik ve sosyal değişikliklerle ilişkindir. Makedon kralı II.Filip kendi hakimiyetiyle birlikte Yunanistan'a hakim olmuştur ve birtakım çalışmalar yapmış eserler oluşturmuştur. Makedon kralı II.Filip'in ölümüyle yerine oğlu Büyük İskender geçer.³¹² Büyük İskender kendi bölgesinde üstünlüğünü sağlamlaştırdıktan sonra Anadolu'ya persler üstüne yürümeye başlar. İlk mücadele m.ö.334'deki Granikos mücadelesiyle olup Perslere karşı son zaferi ise m.ö.331'deki Gaugamele savaşıyla son bulur.³¹³ Büyük İskender hakimiyetini Hindistan'a kadar genişlettikten sonra Babylon'a gelir ve burada m.ö. 323'te ölür.³¹⁴ Değişimle birlikte toplumsal bilinç ve ideoloji de Büyük İskender'le birlikte değişmişti.³¹⁵ Büyük İskender bir fikir adamı değildi, bir komutandı. Ancak eylemi ve hareketleriyle kurduğu Makedon imparatorluğu Büyük İskender'in liderliğiyle Doğu toplumlarına kadar sokulmuş ve oluşan yeni değerler ve yeniliklerle birlikte Hellenistik devrin düşünüş alt yapısını oluşturmuştu.³¹⁶ Büyük İskender öldükten sonra³¹⁷ generalleri arasında bir bölüşüm olmuş³¹⁸ ve çeşitli krallıklar kurulmuştu. Bu krallıklar kendi hakimiyetini sağlamak ve diğerlerine karşı üstünlük kurmak amacıyla birbirleriyle mücadele etmişlerdir.³¹⁹ Bu mücadeleler sırasında Roma yavaş yavaş bir güç haline gelmiştir. Hellenistik krallıklar birbirleriyle olan mücadelelerinden Roma'yı fark edememişler ve fark ettikleri zaman da artık kendileriyle olan mücadelelerden dolayı zayıf düşmüşlerdi. Roma önce Makedon

³¹⁰ Vernant, 1996, sayfa, 81.

³¹¹ Vernant, 1996, sayfa, 92.

³¹² Groix, Tansey, 1976, sayfa, 269, ayrıca d.n.:37-38.

³¹³ Ridgway, C.III, 2002, sayfa, 8.

³¹⁴ Honour-Fleming, 1999, sayfa, 175.

³¹⁵ Hadjinicolaou, 1998, sayfa, 9.

³¹⁶ Şenel, 1970, sayfa, 509.

³¹⁷ Büyük İskender'in ölümünden m.ö.31 yılına kadar olan dönemi sosyal ve politik olarak bölersek, Diadoklar dönemi m.ö.323-275 Hellenistik krallıklar dönemi m.ö.275-150 ve Yunan-Roma dönemi m.ö.150-31 bu ayrımı yapmak doğru olabilir. Konuyla ilgili Ridgway,C.3 2001, sayfa 5.

³¹⁸ Stewart, V.I, 1990, sayfa, 197.

³¹⁹ Woodford, 1982, sayfa , 54.

savaşları³²⁰, ardından Anadolu'da Mithridates savaşlarıyla³²¹ hakimiyetini sağlamıştı. Hellenistik krallıkların ve dönemin sonu m.ö.31'deki Actium³²² savaşıyla sona erip Roma hakimiyeti oluşmuştu.

Siyasal tarihle birlikte kısaca belirtilen sosyal ve ekonomik gelişme ve değişim görülür. İnsanın maddi varlık koşullarındaki toplumsal ilişki ve yaşamındaki bu değişmelerle birlikte düşünce, görüş, kavramlar³²³ ve toplumsal bilinç değişir ve değişmiştir. Yunanistan'da yaratılan kültürle doğu kültürünü sentezleyen Hellenizm³²⁴ yeni bir toplumsal bilinci oluşturdu. Toplumsal bilinç toplumsal varlığı yansıtır. İnsan toplumsal bir bireydi ve bu birey kendini yaşadığı tarihsel gelişimden soyutlayamaz. Toplumun yaşadığı acıları, mutlulukları, siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmeleri birebir kendinde, bilincinde ve varlığında hisseder. İnsan toplumdan yalıtılmadığına göre³²⁵ ve toplumla bağlantılı olarak bilinçsel yaşamı, toplumsal bilinç ve o toplumun üyelerinin toplam bilinci olarak belirir.

Toplumsal bilinçle maddi varlık arasında diyalektik bir birlik vardır. İnsanların bilincini belirleyen şey onların toplumsal varlığıdır. Bu insanın var oluşudur. Toplumsal varlık maddi üretim ve insanların üretim sürecinde oluşturdukları ilişkiler insanların bilincini oluşturur ve geliştirir. Üretim süreci ve ilişkileri insanlığın gelişiminde başlıca etmenlerden bazılarıdır. Bu gelişmeler insanlar arasındaki toplumsal ilişkilere ve bununla birlikte meydana gelen diğer değişikliklere de yansıdığı bir gerçektir. Bu toplumsal psikolojiden toplumsal bilincin tüm evrelerinde kendini gösterir.³²⁶ Üretici güçlerin her gelişme aşaması belli bir durumda bu üretim gelişiminde insan ilişkilerini de zorunlu kılar ve bu da toplumsal bilinci oluşturur. Bunun sonucunda insanın hüküm süren yaşam biçimini geçimini sağlama araçlarına zorunlu olarak uygun hale gelen psikolojini, alışkanlıklarını, ahlakını, duygularını, görüşlerini ve hedeflerini ister istemez belirler.

³²⁰ Ridgway, C II, 2000, sayfa, 5.

³²¹ Ridgway, C.III, 2002, sayfa, 9. Mithradates savaşları üzerine Arslan, 2007, Mithradates VI Eupator adlı çalışmasında detaylı şekilde anlatılmıştır.

³²² Woodford, 1982, sayfa, 54.

³²³ Marx-Engels, C.I, 1955, sayfa, 46.

³²⁴ Kerov, 1979, sayfa, 126.

³²⁵ Boguslavski, 1994, sayfa, 308.

³²⁶ Plehanov, 1987, sayfa, 153.

Toplumsal bilinç ve toplumsal psikoloji her zaman ekonomik siyasal gelişime uyar ve onunla belirlenir.³²⁷ Bu diyalektik birlik toplumsal varlığın toplumsal psikoloji üzerine ve dahası toplumsal bilincin daha açık bir biçimde tanımlanmış alanlarına etkisi hiçbir zaman unutulmamalıdır. Bu diyalektik birliğe dikkat edilmezse insan kültürünün ve toplumsal bilincin oluşumu ve ortaya koyduğu nitelikler anlaşılmayabilir.

Kendine has yapısı içinde her çağdaki sanatsal üretim ancak o çağın zihinsel üretiminin genel sistemi içinde anlaşılabilir. Bu zihinsel üretimde toplumsal ekonomik yapıların gelişmesine bağlı oluşan toplumsal ilişkiler³²⁸ içinde anlaşılabilir ya da kavranabilir. Üretim gibi diyalektik bağ unutulmamalıdır. Sanatsal üretimde her özne için bir nesne yaratmış olmakla kalmaz, her nesne içinde bir özne yaratır. Hellenistik dönemde yapılan heykeltıraşlık eserlerin birçoğu toplumsal bilincin bir ürünü olarak toplumsal yarar sağlamak amacı taşımışlardır. Hellenistik heykeltıraşlık eserler fikirlerini toplumsal hayatın kendisinden almaktaydı. Bu dönemde sanat sanat içindir anlayışından çok sanat toplum içindir anlayışını benimsemişlerdir. Mitolojik unsurların heykellerde yansıtılması bir gerçek olduğu gibi mitolojinin de bir toplumsal bilincin gerçeği olduğu unutmamalıdır. Bu bilinç³²⁹ üretim ilişkileri ekonomik ve sosyal gelişmelerin bir yansımasıdır. Heykeltıraşlık eserler araçtı amaç ise toplumsal bilincin bu eserlerle gelecek kuşağa ve toplumuna bir şeyleri aktarmasıdır. Sanatın gelişmesi toplumsal örgütlenmenin iskeletini oluşturduğu gerçekliliği vardır. Bu antik toplumlar için daha da belirgindir. Hellenistik dönemde heykeltıraşlık eserler hakim toplumsal bilincin egemen sınıfın belirgin bir şekilde ileti iskeletini ve bilincini oluşturuyordu. Bu dönemde yaratılan eserlerin hala bizi etkilemesi sadece biçimsel bir özelliğinden dolayı olamaz. Toplumsal varlığın³³⁰ sanat ürünlerine yansıması ya da damgasını vurması ve uygun toplumsal bir bilinçle biçimlendirilmesi bu etkiyi yüzyıllardır canlı kılmıştır. Amaç da zaten buydu. Geleceğe ve kendi toplumuna toplumsal gelişimini ve biçimini aktarmak ya da iletmektir. Her sanat yapısının varlığında tüm bir toplum tüm toplumsal ilişkileriyle yansır.³³¹ Bu açıdan

³²⁷ Boguslavski, 1994, sayfa, 314.

³²⁸ Kagan, 1993, sayfa, 53.

³²⁹ Vernant, eski Yunan'da Söylev ve Toplum adlı çalışmasında Tanrılar Toplumu, s.95-115 adlı başlığında belirtmiştir. Mitoloji ve Toplumlarla ilgili olarak, Walter Burkert; İlkçağ Gizem Tapıları adlı çalışması ve Mircea Eliade; Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, C.I, C.II çalışması belirgin bir nitelik koyar.

³³⁰ Bugoslavski, 1994, sayfa, 326.

³³¹ Tunali, 2004, sayfa, 83.

Hellenistik heykeltıraşlık eserlere de toplumsal açıdan ya da bilinçten bakmak zorunludur. Çünkü heykeltıraşlık eserler diyalektik birlik içinde tarihsel toplumsal ekonomik gelişmenin dışında düşünülmez. Bunun dışına çıkmak bu dönemi anlamamızı eksik bıraktığı gibi yaratılan heykeltıraşlık eserleri de değerlendirmemiz de bize eksik bırakır. Bu nedenden dolayı Hellenistik heykeltıraşlık eserlerin karakterini, oluşumunu onun yaratıldığı tarihsel, toplumsal durumunda düşünmeli ve bu birliktelik alt yapısında oluşan toplumsal bilincin nasıl Hellenistik heykele yansıdığını inceleyebilir ve bu yapıları anlamlandırabiliriz.

VI.I.I.Büyük İskender Portresi

Büyük İskender'in birçok defa portresi yapılmış ve farklı yerlerde öz aynı olmakla birlikte yapılan yerlerin kültürünün yansımasıydı.³³² Genel olarak Büyük İskender'in portrelerinin(Res.1) belli³³³ bir takım özellikleri vardır. Özellikle alındaki saçların Anastole'si belirgindir, ayrıca başın güçlü bir dönüşü³³⁴ ve hareketi yüzdeki Pathos ve Pothos ifadeleri Büyük İskender'in portrelerinin belirgin niteliği olarak görülmektedir.³³⁵ Yunan başlarında asimetrisizlik bağımsız heykeller ve kabartmalarda temel olarak başın duruşuna, pozisyonuna bağlıdır. İzleyicinin bakış açısına göre de çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Büyük İskender'in başının sağ yanında saçlarının yukarı kaldırılması böyle bir düzenlemenin olduğunu gösterir.³³⁶ Büyük İskender'in portresinin sakalsız oluşu önemli bir duruma da işaret etmektedir. Genç yaşta kazandığı başarıları portreye yansıtılmıştır. Bu ifadeyle kendini tanrılara ama genç tanrılara³³⁷ özellikle Akhilleus'a benzetilmesi ya da benzetmesi önemliydi. Portrelerindeki bu ifadeler

³³² Bu portrelere örnek verirsek, Azara İskender, Dresden İskender, Erbach İskender, Mısırlı İskender, Pella İskender, vb... birçok İskender portresi yapılmıştır. Konuyla ilgili olarak; Smith, 2002, sayfa 23.

³³³ Hekler, 1912.

³³⁴ Sözen, 1995, sayfa, 86.

³³⁵ Radt, 1991, sayfa ,3.

³³⁶ Radt, 1991, sayfa, 7.

³³⁷ Başta Akhilleus olmak üzere Hermes ya da Apollon gibi soylu ve olgun özellik portrelerine yansiyordu.

daha sonraki portrelerine de yansiyacaktır.³³⁸ Birçok Hellenistik kral ve liderlerde Büyük İskenderle ait olan belirgin niteliklerini portrelerine³³⁹ yerleştirdikleri görünmektedir.

Sanatçı ya da heykeltıraş belli temalara yakınlık gösterir. Bazen bunları kullandığı gibi ilgisiz de kalabilir ya da kullanmayabilir. Sanatçının ya da heykeltıraş'ın bu tematik yönelimi heykeltıraşın sahip olduğu fikirler ile yaşadığı toplum tarafından oluşturulan bilinciyle oluşur. Heykeltıraşın bu yaklaşımı onun oluşturduğu eserlerde ortaya çıkar. Sanatçı bu temayı³⁴⁰ bir sonuca varmak ya da insanlara bir şeyler anlatmak için seçer. Heykeltıraşlara yaptığı nesne arasında bir ilişki yoksa ortaya canlandırılacak bir şey çıkmaz. Büyük İskender'in portresinin oluşturulması ve belli niteliklerin verilmesi onun kendisiyle birlikte heykeltıraş aracılığıyla belli bir iletiyi taşımasının sonucudur. Bu duyguların oluşturulmaması için ya da toplumsal bilincin oluşmaması ve yansımaması için hiçbir neden yoktu.

Büyük İskender Perslere karşı yaptığı sefer sonucunda sınırlarını Ege'den İndus Irmağına kadar uzatmıştı. Salt Monarşiye geçildi ve bunun sonucunda kral sınırsız bir yetkiye sahip oldu. Bir şekilde tanrının gölgesiydi hatta kendiydi bile. Bu sefer sonucunda Doğu kültürüyle iyice kaynaşıldı ve siyasal birlik de sağlandı. Ekonomik olarak tek para birimine geçildi ve tek bir resmi dil Hellenceyle büyük bir imparatorluk³⁴¹ kuruldu. Yaşanan bu gelişmeler ve oluşturulan imparatorluk sonucunda toplumsal bilinç nasıl bir duruma gelmiş olabilirdi. Büyük İskender'in portresinin genç, sakalsız oluşunun onun yaşına rağmen kazandığı başarının açık ve net bir şekilde yansımadır. Kendini genç Tanrılara benzetmesi onun bu yaşta yaptığını ancak tanrıların yapabileceğinin bir iletişiydi. Büyük İskender bilinçli bir şekilde tanrılara benzetildi ve topluma aktarıldı. Yapılan bu portre mutlak bir şekilde yaşadığı tarihsel sürecin ve bununla birlikte oluşan toplumsal bilincin kendini dışavurumuydu. Büyük İskender'in portresi kendisini yaşamın içinden almış ve bilinçli bir şekilde belli nitelikleri kendinde taşımıştır. Bu içeriğin biçimlenmiş halidir ya da varlığıdır.

³³⁸ Smith, 2002, sayfa, 23.

³³⁹ Herculaneum'da Papyri Villasındaki hükümdar portrelerine baktığımızda bunları görebiliriz; Demetrios Poliorketes, Seleukos, Nikator, Pergamonlu, Philetairos, Epiphanes.... vb. Ayrıca Pontuslu Mithradates. Birçok özelliklerini portredeki Büyük İskender'den almışlardır. Konuyla ilgili olarak; Smith, 2002, Sayfa 24-26.

³⁴⁰ Kagan, 1993, sayfa, 433.

³⁴¹ Arslan, 2001, sayfa, 19.

VI.I.2. Epiruslu Pyrrhos

Pir kralı Pyrrhos Büyük İskender'in ölümünden sonra çeşitli krallıklara ayrılan büyük bir imparatorluk içinde kendine yer edinmeye uğraşmıştı. Bu mücadelelerinden önemli olanda İtalya seferi ile Romalılar ve Kartacalılarla mücadelesidir. Pyrrhos'un bu seferi önemli tarihsel gelişmelere yol açtı ve etkin bir nitelik oluşturdu. Büyük İskender'in ölümünden sonra batıda Agatekles bir asker diktatörlük kurdu ve elde ettiği güçle birlikte Kartacalılara saldırdı. Bu sefer başarısız oldu ancak kendini Sicilya hükümdarı ilan etti. Birçok sefer düzenledi ancak m.ö.288'de öldükten sonra devleti parçalandı ve hakimiyetinde olduğu birçok yerde isyanlar görüldü. Bu gelişmeler sonucunda bu kargaşadan yararlanmak isteyen Epir kralı Pyrrhos bir sefer düzenledi, m.ö.280 yılında Pyrrhos İtalya'da büyük bir krallık kurmak amacıyla Büyük orduyla İtalya'ya geçti Roma ve Kartacalılarla beş yıl savaştı. Bazı başarılar kazansa da Pyrrhos kesin sonuç elde edemedi. M.Ö..275 yılında Beneventum'daki yenilgisinden sonra Epiros'a geri döndü.³⁴² Epir Kralı Pyrrhos'un bu hareketlerinden sonra, Romalılar var oldukları sınırların dışına çıkıp bir Hellenistik orduyla mücadele ettiler. Kendini Yunanlıların koruyucu olarak gösteren Roma, Yunan şehirlerine hakim oldu. Epir kralı Pyrrhos bir şekilde Yunan kültürünün kaynaşmasını sağladı. Pyrrhos hellenistik krallar arasında³⁴³ ilişkilere de katıldı birlikte hareket ettiği krallıklarla gücünü oluşturmaya çalışmıştır.

Hellenistik dönem içinde böyle etkin ve önemli bir role sahip olan Epiruslu Pyrrhos'un(Res.2) portresi³⁴⁴ onun nitelikleriyle oluşturuldu. Büyük İskender'in bazı portre özellikleri kendisine yansıtıldı. Bu özellikler genç, ideal tipli ya da dinamik özelliklerdir³⁴⁵ Pyrrhos'un portresine baktığımızda askeri niteliğinin portreye yansıdığı görülmektedir. Heykeltıraş onun kahramansal niteliğini ön plana çıkarmış ve onu görenlerin aklında var olan askeri ve kahramansal düşünceleri canlı tutmuştur. Pyrrhos'un başındaki dodonali Zeus'un çınar yapraklı tacı onu tanrısal bir niteliğe de sokmuştur. Toplumda Büyük İskender'le başlayan ve portrelere yansıyan belli nitelikler etkin bir duruma gelmişti. Bu etkinliğinde bilince olan kral ve heykeltıraş bunu en iyi şekilde uygulamaya özen göstermiştir. Hakimiyet bir şekilde topluma gösterilmeli ve nitelikler belirgin kılınmalıydı.

³⁴² Mansel, 1995, Sayfa, 465-468.

³⁴³ Tarn, 1975, sayfa 77, 82-85.

³⁴⁴ Hekler, 1912.

³⁴⁵ Smith, 2002, s.24.

Epir Kralı Pyrrhos'un portresi tarihsel gelişime çok uygun bir biçimde oluşturulmuştur. Bu oluşturulan biçim toplumsal bilincin etkisindeydi.

VI.I.3. Epikuros

Hellenistik dönem içinde Atina, felsefenin merkezini oluşturmaya devam ediyordu.³⁴⁶ Hellenistik felsefe kendinden önceki felsefi bilginin ve çeşitli bilimlerin üstüne yükseliyordu. Çalışmalar için imkanların oluşturulması ve sunulması açısından İskenderiye çok önemliydi. Gerek maddi gerek siyasi ortam sağlanıyordu. Filozoflar ve bilim adamları monarşik baskıdan kaçıp buraya özellikle sığınmışlardı. Ekonomik krizler, hellenistik krallıklar arasındaki savaşlar halkın yaşamını çok zor duruma sokuyordu. İnsanlar aç ve yoksulluk çekiyordu. Bu durumda filozoflar acı çeken bu insanların problemlerine eğilmeye başladılar. Filozofların felsefi bilincini toplumsal varlıkları belirliyordu.³⁴⁷ Bu dönemde bu anlamda çeşitli felsefi akımları ve filozoflar ortaya çıktı.

Epikuros (Res.3) bu dönemin³⁴⁸ önemli filozoflarından biriydi. Atinalı bir aileden gelen Epikuros; m.ö.341 yılında Samos adasında doğdu.³⁴⁹ M.Ö.306 yılında Atina'ya yerleşerek burada küçük bir bahçe ve bir ev satın aldı.³⁵⁰ Burada kurduğu dernekte ya da okulda kişisel nüfuzu oldukça fazlaydı ve öğrencilerine yazdırdığı hikmetler, ölümünden sonra felsefenin değişmez temeli oldu.³⁵¹ Epikuros'un portresine baktığımızda bireysel çizgilerinin ön plana çıktığını görmekteyiz.³⁵² Epikuros'a baktığımızda kısa saç, uzun ama iyi taranmış temiz bir sakal ve uzun dar bir yüz görülmektedir. Fikirsal anlayışının disiplini ve tutarlılığı portresinde çizgisel olarak yansır.³⁵³ Felsefik bilincini ona hatlarını Epikuros'da görmekteyiz. Epikuros'un portresi onu bilen ve gören kişilere açıkça iletisini vermekteydi. Epikuros, felsefesini esas itibariyle Aristippos'un hazcı ahlakıyla Leukippos ile Demokratios'un atom teorisinin sentezinden oluşmaktaydı. Epikuroslular hazı

³⁴⁶ Arslan, 2001, sayfa, 19. Bu merkezin dışında önemli merkezlerde oluşmaya başlamıştı. Bunların belli başlıları, İskenderiye, Pergamon, Antakya, Tarsus, Sinope, Rodos gibi kentler önem kazanmıştı.

³⁴⁷ Tuğcu, 2000, sayfa, 157.

³⁴⁸ Moreno, C.I, 1994, sayfa, 191, Res.246.

³⁴⁹ Çelgin, 1990, sayfa, 178.

³⁵⁰ Arslan, 2001, sayfa, 20.

³⁵¹ Weber, 1998, sayfa, 88.

³⁵² Kıdguray, C.I, 2001, sayfa, 223.

³⁵³ Pollitt, 1988, sayfa, 66.

almalarına karşın onun içinde sıkışık kalmadılar. Kendilerini zevke kaptırmadılar. Sessiz ve alçak gönüllü yaşadılar. Epikurosculukta haz anlayışı, doğaya uygun açıdan uzak basit ve sade bir yaşam sürmektir.³⁵⁴ Erdem anlayışı sitelerin yıkılış zamanlarında yeniden önem kazandı bu çöküşler beraberinde ekonomik yoksulluğu getiriyordu. Bu da erdemi ve basit yaşamı ortaya çıkarıyordu. Bu felsefeyle hakim sınıf toplum içinde sınıf çatışmasını keskin bir hale gelmesini engelliyordu.³⁵⁵ Epikuros'a göre haza ruhsal ve bedensel olmak üzere iki şekilde ulaşılabirdi. Bunların birbirleriyle uyum içinde olması şarttı. Bunlar olursa dinginlik sağlanırdı.³⁵⁶ Epikuros'a göre hazları çoğaltmak yeni arzuları alışkanlıkları ortaya çıkartmak³⁵⁷ bunun açık bir anlamı vardı. Yaşanan toplumsal ekonomik krizdi. Yoksulluğu ve sınıf çatışmasını engellemenin yolunu Epikuros'a göre hazlara ve erdeme bağılıydı. Böylece insanların istekleri, arzuları bastırılmış oluyordu. Hellenistik dönemde egemen sınıfın alkış tuttuğu bir felsefe olsa gerekti.

Epikuros'un takipçileri ya da öğrencileri bulunmaktaydı. Bunlardan en önem verdiği Metredoros(Res.4) olduğunu görüyoruz.³⁵⁸ Metrodoros'a baktığımızda da kısa saç, düzgün taranmış temiz bir sakal olduğunu ve belirgin bir hattın portrede oluştuğunu görmekteyiz.³⁵⁹ Metredoros çocukluğundan beri Epikuros'un yanında olmuş ve onun sadık öğrencisi olarak kalmıştı.³⁶⁰ Birkaç sadık öğrencisi³⁶¹ olmasına rağmen bunlar arasında Metredoros'un büyük bir özgünlüğü vardı. Metredoros, Epikuros'tan yedi yıl önce ölmüştür.³⁶² Hellenistik dönemde kentler yıkıldı, bağımsızlıkları kaybettiler, yurttaşlık bilinci yok oldu ve din insanlar üzerinde eskisi gibi etkin değildi. Bu dönemde dinse düşünce yerine insanlar mantığı, aklı ön plana çıkarmışlardır. İnsanlar bilinçleri doğrultusunda bunu yapmak zorundaydı. Önemli olan akıllı yaşamdı. Epikuros'ta bunu çok iyi bir şekilde ortaya koymuştu.

³⁵⁴ Arslan, 2001, sayfa, 21.

³⁵⁵ Şenel, 1970, sayfa, 515-516.

³⁵⁶ Arslan, 2001, sayfa, 21.

³⁵⁷ Randoll-Bucher,1982, sayfa, 196.

³⁵⁸ Schefold, 1943, sayfa, 121.

³⁵⁹ Politt, 1998, sayfa, 67.

³⁶⁰ Russel, 2000 sayfa, 366.

³⁶¹ Bu öğrencileri arasında Hermarkhos ve Polyainos gelmektedir.

³⁶² Zeller, 2001, sayfa, 280.

VI.1.4. Kıbrıslı Zeno

Kıbrıslı Zeno (Res.5) ise³⁶³ Stoa okulunun kurucusuydu. M.Ö.315-313 yılında Atina'ya geldi. Ksenophon, Platon ve Sokrates'ten etkilendi. Kinikli Krates'in öğrencisi oldu.³⁶⁴ M.ö.360 yıllarında Stoa Poikile'de kendi okulunu kurdu. Zeno derslerini burada Stoa'da verirdi. Bu nedenden dolayı felsefesine Stoa felsefesi denirdi.³⁶⁵ Zeno toplum içinde saygın bir yeri vardı ve Antigonos Gonatas tarafından sevilir ve kollanırdı.³⁶⁶ Zeno portresine baktığımızda düz kare şeklinde bir sakalı vardı, bu onun taviz vermeyen yönünü vurgulamaktadır.³⁶⁷ Zeno'nun felsefik karakteri ve yaşamı onun portresine yansıtılmıştır. Zeno'nun ortaya koyduğu felsefe zaman içinde farklı koşullara göre değişmiş Hellenistik dönemden M.ö.2. yy sonuna kadar etkin olmuştur.³⁶⁸

Zeno, Herakleitos gibi, her oluşumun temelinde evrensel usu yani Logos'u koyar. Zeno'nun usculuğunu Logos üzerine kuruluydu. Buna göre doğa ussaldır. Ussallık doğadadır. Buna göre evrende ne rastlantı ne düzensizlik vardı. Evrensel düzen her şeyin üstündedir.³⁶⁹ Evrensel düzenin akli ise tanrıydı. Tanrı her şeyin özgün maddesi ve itici gücüydü. Tanrı doğadaki bütün şeylere biçim ve düzen verir her şeyi önceden bilirdi.³⁷⁰ Stoacılar bütün doğal sürecin ve biçimin yasalarını tanrı ortaya koymuştu ve sonucu da o bilirdi. Stoacılar kısaca kaderciydi.³⁷¹ Stoacılar ve Zeno, bireysel akılların, evrensel tanrısal akıldan pay aldıklarına göre belirtiler Zeno, soy, servet statü, ırk ulus farkları gözetmeksizin, hepsinin içinde aynı tanrısal akıl bulunduğu için insanların evrensel eşitliği fikrine ulaşırdı. Bu durum elbette Makedon, Yunan ve Roma emperyalizmi tarafından kullanıldı.³⁷² Çünkü isyana ve dertlere karşı çıkış yoktur. , yoksulluğa başkaldırı da yoktur ele alınmamalıdır, çünkü bunlar evrensel aklın bir biçimi ve durumudur. Bunlara karşı

³⁶³ Hekler, 1912.

³⁶⁴ Copleston, 1996, sayfa, 12.

³⁶⁵ Arslan, 2001, sayfa, 22.

³⁶⁶ Tarn, 1975, sayfa, 92-94.

³⁶⁷ Smith, 2002, sayfa, 38.

³⁶⁸ Arslan, 2001, sayfa, 23. Başlangıç olarak Zeno, Assoslu Kleanthes, Kilikyalı, Khryssippos ise Seneca, Epiktetos ve Marcus Aurelius gelir.

³⁶⁹ Timuçin, 1992, sayfa, 218.

³⁷⁰ Gökberk, 1999, sayfa, 93.

³⁷¹ Arslan, 2001, sayfa, 23.

³⁷² Şenel, 1970, sayfa,520.

çıkma tanrıya karşı çıkmaktı. Stoacılar eşitlikçi görünüş aslında eşitsizlik anlayışını savunup, uygulatmışlardır. Zeno'nun düşüncesi Hellenistik dönemin de monarşinin arayışta bulamadığı bir değerdı. Evrensel akılla sınıf çelişkisini engellemeye çalışmışlardı. İnsanların var olan durumlarının bir kader olduğunu kabul edip buna ses çıkarmalarını istemeleri, dönemin egemen sınıfın bilinç alt yapısının biçimi olarak karşımızdadır. Zeno'nun düşüncelerinin oluşumunun da toplumsal varlığının bir sonucu olduğu görölmektedir. Hellenistik dönem ideal devlet, insandan kozmopolis bir vatandaşlığa geçiş süreciydi. Hellenistik dönem Zeno'da bu tarihsel süreç içinde bulunmuş ve bilinci oluşmuştur. Bu kişinin de felsefi yapısı topluma yansıtılmış ve Roma dönemine kadar değişerek ilerlemiştir.

VI.I.5. Demosthenes

Dönemin önemli hatibi olan Demosthenes'in(Res.6) heykeli³⁷³ ya da portresi dönemin etkinliğinin bir sonucudur. Heykeli ölümünden 42 yıl sonra yapılmıştır.³⁷⁴ Atinalı akrabası Demokhares'in önerisi üzerine bronz bir heykeli yapıldı.³⁷⁵ Heykeli Polyektos tarafından yapıldı ve Atina'da Agora alanına dikildi³⁷⁶. Demosthenes'in heykeli onun bireysel özelliklerini çok iyi bir şekilde göstermekteydi.³⁷⁷ Demosthenes düşünceli ve çekingendir. Alnındaki kırışıklıkları onun konsantrasyonunu simgelemektedir. Bir omzunu açıkta bırakan himationu ile filozof gibi sağlam duruşunu göstermektedir.³⁷⁸ Demosthenes'in bakışları aşağıya doğrudur ve elleri önde birleşmiştir ve içe dönüktür.³⁷⁹ Bu duruş onun filozof bir biçimde gösterişin biçimidir. Çileli ama zamanın ilerisinde bir düşünür olarak gösterilmiştir. Demosthenes heykelinin Atina agorasına dikilmesindeki asıl amaç neydi? Kimdi Demesthones ve Atinalılar için ne anlama geliyordu?

Demosthenes M.ö.384/383 yılında doğdu. Babası saygın bir adamdı ve üretken bir kişiydi. M.ö.377 yılında Demesthonesin babası ölünce ona belli bir miras bıraktı. Demesthones 18 yaşını doldurduğunda mirasın ancak onda birini kadar alabilirdi. Birçok

³⁷³ Schefold, 1943, sayfa, 107.

³⁷⁴ Ridgway, C.I, 2001, sayfa, 224 .

³⁷⁵ Demosthenes, 2001, sayfa, 21.

³⁷⁶ Pollit, 1988, sayfa, 62.

³⁷⁷ Stewart, Vol.I, 1990, sayfa, 199.

³⁷⁸ Smith, 2002, sayfa, 40.

³⁷⁹ Richter, 1969, sayfa, 147.

girişim yapmasına karşın sonuçsuz kaldı. M.Ö.363 yılında dava açtı. Bu davaya iki ya da üç yıl hazırlandı. Bu dava da ona Isaios yardımcı oldu. Bunun sonucunda başarılı oldu. Kendini hatiplik konusunda eğiten Demosthenes, bu konuda iyi olduğunu görürdü.³⁸⁰ Siyasete atılarak ve ölümüne kadar bu işle uğraştı.³⁸¹ Demosthenes bu aktif siyasi mücadelesi sırasında hep Makedonya ile uğraşmak zorunda kaldı. Çünkü Makedonya gelişmekte ve Atinalılara karşı ilerlemekteydi. Demosthenes Makedonya'yı barbar olarak görmekte ve bu mücadeleyi demokrasiyle monarşinin savaşı olarak kabul etmekteydi.³⁸² Bu dönemde Yunanistan'da siyasi akımlar çeşitli yönde gelişmekteydi. Panhellenizm'e göre düşünen ve II.Filip'in hayret verici başarılarının etkisinde kalan bazı aydın kişiler örneğin Aiskhines ve İsokrates, Makedonya'yı bir Yunan devleti sayıyor, şehir devletlerinin birleşmesi ve Perslere karşı yapılacak seferin önderi olarak II.Filip'i selamlıyorlardı.³⁸³ Bu tamamen teslimiyetçi bir politikaydı. Demosthenes tarafından yönetilen başka bir grup bunu tam tersini savunuyordu. Demosthenes'e göre Makedonya'nın tek amacı Yunanistan'ı esir altına almak değildi. Atina'yı kültürün ve demokrasinin merkezini yok etmekte. Bunun için Demosthenes demokrasiyle monarşinin mücadelesi anlayışını savunmuştu.

M.ö.335 yılında Khaironera'da Yunan bağımsızlığının savunucuları ile Makedonya krallığı arasında bir savaş oldu, sonuçta bu savaşı Makedonya kazandı ve Yunanistan'a egemen oldu.³⁸⁴ Bu savaştan sonra Korinth kongresi toplandı. Kongrede barış ilan edildi. Ancak kongrede asıl amacı II.Filip'in monarşisini kuvvetlendirmek ve demokratik güçleri parçalamaktı.³⁸⁵ Bir süre sonra II.Filip'in ölüm haberi geldi.³⁸⁶ Atinalılar ve Demosthenes sevinse de onun yerine oğlu Büyük İskender geçti ve geçici olan karışıklığı hemen bastırdı. Demosthenes Büyük İskenderle ve onun politikasıyla da savaştı. Ama bunun tersini yapan kişilerde vardı. Demokrasi için mücadele veren ve Yunanistan'ın bağımsızlığı için savaşan Demosthenes m.ö.322 yılında kendini zehirleyerek öldürdü.

³⁸⁰ Demosthenes, 2001, sayfa, 8.

³⁸¹ Pollit, 1988, sayfa, 62.

³⁸² Mansel, 1995, sayfa, 395,398.

³⁸³ Mansel, 1995, sayfa, 402.

³⁸⁴ Demosthenes, 2001, sayfa, 17.

³⁸⁵ Tanilli, C.I, 2002, sayfa, 289.

³⁸⁶ Konuyla ilgili olarak; Droysen, C.I, 2000, sayfa, 138, Plutarkhos, 200, sayfa, 27, Ayrıca d.n. 38.

M.ö.280 yılında dikilen Demosthenes heykeli onun Makedonyayla yapılan demokrasi mücadelesinin simgesiydi. Büyük İskender'in ölümüyle beraber generalleri imparatorluğunu parçalamış ve birbirleriyle mücadele içine girmişti. Demosthenes Makedon krallığına karşı sert bir mücadele verdi ve Atinalıların diriliş sembolü oldu. Heykelinin kaidesindeki yazıt³⁸⁷ anlamlıydı: "Gücün dehana denk olsaydı, Yunanistan hiçbir zaman tiranlara boyun eğmezdi".

VI.I.6. Aristonantes Steli

Geç klasik mezar stelleri hakkında bilgilerimiz Atina'da m.ö.4. yy dayanmaktadır. Daha küçük boyutlu steller de Atina'da kullanıldı ancak aile mezarları genellikle naiskoi içine yerleştirilirdi. Bu durum erken Hellenistik dönemde de devam etmiştir. Ancak Makedon taraftarı hükümdar Phaleronlu Demetrios bir takım yasaklar getirince, mezarlardaki bu yapılar sona erdi.³⁸⁸ Aristonantes steli(Res.7) bu anlamda³⁸⁹ önemlidir. Aristonantes steline baktığımızda bir asker betimini görmekteyiz. Mezar steli bir savaşçıyı betimlemek ve yaşamının hangi değer ve zenginlik üzerine oluştuğuna işaret etmektedir. Bu dönem içerisinde toprak sahibi olan kesim toplumunda üst sınıfı oluşturmaktaydı. Buralarda yani topraklarda köleler çalıştırılmakta ve emeklerinin sonucunda üst sınıf olmaktadır. Hellenistik dönemde belli bir ekonomik dönüşümler oluşmuştu. Zenginler, ekonomik canlılığını sürdürmek için birçok yerde köle sayısını arttı. Bu sonucunda yani kullanılan köle sayısının artmasıyla özgür işçilere olan ihtiyaçta bir azalma kendini gösterdi. Toplumsal dönüşüm ve yapılanma değişiyordu. Ücretler düştü ama buna karşın insanların ihtiyacı olan besin fiyatlarında inanılmaz artışlar oldu. Bu durumda üst sınıf belli bir niteliğini korur ve artırırken, alt sınıf ise ekonomik olarak sıkıntı çekmekteydi ve bu gün ve gün artmaktaydı. Bunun üzerine özgür işçiler hellenistik krallıklara asker olarak gitti ya da doğuya göç etti. Aristonantes stelindeki ileti bunu taşımaktaydı. Mezar zenginliğini ve bunun nasıl oluştuğunu topluma göstermekteydi. O ücretli bir askerdı ve zenginliğini savaşlarda kazanmıştı. Kişi erken Hellenistik dönemde bir savaşçıydı. Bu dönem içinde yani erken Hellenistik dönemde generallerin oluşturdukları krallıklar ve bu krallıkların diğer yerlerde de hakim olmasını sağlamak amacıyla diğer Hellenistik krallıklara karşı savaştığı bir dönemdi. Toplumsal gelişim bu kargaşalık içinde belli bir

³⁸⁷ Demosthenes, 2001, sayfa, 21.

³⁸⁸ Smith, 2002, sayfa, 191.

³⁸⁹ Alscher, Bond III, 1956.

ekonomik taban oluşturmazdı ve oluşturmadı, bu savaş bolluğu içinde en karlı meslek savaşçı olmaktı. Mezar sahibi de bunu yaptı ve zenginliğini böyle sağladı. Savaşta ölüp ölmediğini bilemeyebiliriz ama yaşamında ne olduğunu bilebiliyoruz.

VI.I.7. Antiokhos Tykhesi

Tykhe Okeanos kızlarından biridir. Uygun, kader, şans, başarı tanrıçasıydı. Hellenistik devirde Tykhe diğer tanrılara göre ön plana çıkmıştı.³⁹⁰ Neydi Thyke'yi ön plana çıkaran, toplumsal bilincin ön plana çıkardığı Thyke neden önemli olmuştu. Hellenistik dönemde ve öncesinde karışık siyasal olaylar, devletlerin ve liderlerin tarih sahnesinde görünmesi ve sonra ortadan yok olmaları olymposlu tanrılara olan güvenin azalmasına neden oldu. Buna karşın insanların ve devletlerin kaderine egemen Thyke adlı tanrıçanın ortaya çıktığı ve toplumda saygı görmeye başladı.³⁹¹ Thyke alışıldık bir Yunan kahramanın yeni bir gelişim sonucunda tanrıça seviyesine çıkarılmasının iyi bir biçimidir.³⁹² Kısaca Tykhe yeni bir kişileştirme bir biçimiydi.³⁹³ Hellenistik doğunun yeni biçimiyle kişisel şans çok önemli bir durum haline geldi. Ancak yapılan heykeller üzerinde bu kişisel ve kararsız Tykhe belirtilmemiş bunun yerine bu tanrıçanın şehirleri koruyan devlet tipi benimsenmiştir. Tykhe yeni yerleşim yerlerinde önemli bir konuma gelmiştir.

Erken dönemde Seleukoslar önemli şehirlerin kurulmasına öncülük etmişlerdir. Bu nedenden dolayı Tykhe(Res.8) iyi bir heykeliydi.³⁹⁴ Orontes üzerine kurulan Antiochera Tykhesi sikyonlu Eutyichides tarafından yapıldı.³⁹⁵ Piramidal şekilde yükselen heykelin başındaki başlık sur duvarlarını betimlemektedir. Bu durum kurulan şehrin yani Antiocheia'nın konumunu bize iletmektedir. Kayanın üzerine de oturması şehrin yamacına kurulmuş olan antik sipholos dağına belirtir.³⁹⁶ Tykhe bu oturuşla bunların üzerinde yükseldiğini gösterir. Şehir Antiocheia bu konum itibarıyla kurumuş ve yükselmektedir iletisidir. Hakim sınıf kendi şehrini oluşturan halkına ve bu şehre gelen insanlara Tykheyle iletisini vermektedir. Hakim sınıfın bu iletisinin alt yapısının bilincinde Hellenistik

³⁹⁰ Erhat, 1978, sayfa ,316.

³⁹¹ Mansel, 1995, sayfa, 512.

³⁹² Smith, 2002, sayfa, 78.

³⁹³ Boardman, 2005, sayfa, 217.

³⁹⁴ Moreno, C.I, 1994, sayfa, 163. Res.207.

³⁹⁵ Stewart, Vol.I, 1990, sayfa, 202.

³⁹⁶ Ridgway, C.I, 2001, sayfa, 233.

dönemde oluşan yeni nitelikler açıkça belirlemektedir. Tykhe'nin ayakları altında kulaç atar durumda belirtilen figür Orontes nehrini ifade eder. Tykhe'in elinde tuttuğu palmye ise Antiocheia'nın verimini ve ikliminin zenginliğini ifade etmektedir. Antiochos Tykhe'sinin bu yaratıcılık oluşturulması ve ön plana çıkarılması önemli bir yaratımdı. Bu oluşumda elbette yaşanan tarihsel gelişimin insanlarda oluşturduğu bir toplumsal bilinç vardı. Bu bilincin niteliklerinin ortaya çıkarılması ve hakim sınıfın bu bilinçle oluşturduğu bu kompozisyonun anlatımı rastgele bir oluşum değil bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır.

VI.I.8. Samothrake Nikesi

Nike heykelleri savaş anıtları olarak bilinmektedir. Samothrake Nikesi (Res.9) heykeline³⁹⁷ baktığımızda adeta uçar gibi bir hamle yapmıştır. Vücudunun hatları elbisesinin kendisine yapışmasıyla belirgin olarak ortaya çıkmaktadır.³⁹⁸ Bu heykel döneminin önemli yapılarından biridir. Zafer tanrıçasının heykelinin yapılmasının nedeni bellidir. Belli bir savaşın sonucunda ulaşılan zaferdir. Samothrake Nikesi'de bu amaca hizmet etmektedir. Kazanan hellenistik kral, bu başarısını belirgin kılmak ve görenlere de bir ileti vermesi amacıyla bunu yaptırmıştır. Samothrake Nikesi tarih açısından çeşitli dönemlere oturtulmaktadır. Bu üç tarihte de bir deniz savaşı ve zaferi görülmektedir. Demetrios Poliorketes bir süre Atina'da kaldıktan sonra Korinth birliğini yeniden kurmak için bazı adımlar attı. Bu girişimlerden sonra Ptolemaios tarafından işgal edilen Kıbrıs'ı kurtarmak için harekete geçti. Salamiste parlak bir zafer kazandı ve kral unvanını aldı.³⁹⁹ Bu zaferini çeşitli sikkelerde de gösteren Demetrios burada da Samothrake Nikesini betimlemiştir.

Diğer bir tarihi olay M.Ö.250 yıllarına tarihlenen Samothrake'de Ptolemaios ve Makedonyalı Antigonos kralları tarafından korunan bir kutsal olan bulunmaktaydı. En son Antigonos kralı olan Perseus Romalılar tarafından yenilgiye uğratıldığı zaman, Samothrake'deki kutsal alana sığındı. Ptolemaioslara ait üç filo üçüncü yüzyılın ilk yarısında Ege'yi kontrol etmeye başlar. Ptolemaiosların Ege'deki hegemonyası Antigonos Gonatas tarafından m.ö.250 civarında Kos'ta yapılan deniz savaşı sonucunda bitti.⁴⁰⁰

³⁹⁷ Vullies, 1956, Res.248.

³⁹⁸ Turani, 1997, sayfa, 178.

³⁹⁹ Mansel, 1995, sayfa, 464.

⁴⁰⁰ Smith, 2002, sayfa, 81.

Bu zafer üzerine yapılan heykellerden birisi de Samothrake Nikesi olabilir. Bunu da memlekti Samothrakeye dikmiş olabilirdi. Ege adalarındaki bu hakimiyet çok önemli bir başarının sonucuydu ve bu zafer böyle bir heykelle taçlandırılabilirdi.

Diğer bir tarihi olay m.ö.190 civarına tarihlenir. Rodoslular tSeleukoslara karşı Romalıların yardımıyla bir deniz zaferi kazanmıştı.⁴⁰¹ Bu deniz zaferiyle birlikte Rhodos Anadolu'daki Antiochos'un topraklarından aldığı gibi Ege denizinde de rahat bir nefes almıştı. Bu zaferle birlikte Rodosluların böyle bir heykeltıraşlık eserin yapılmasını sağlanması düşünülebilir. Hangi dönem olursa olsun, ister m.ö.306'daki zafer, ister m.ö.250 yılındaki zafer, ister m.ö.190'daki zafer, önemli olan kazanılan bir deniz zaferinin sonucunda dikilen bir Samothrake Nikesidir. Bu heykel kazanılan zaferin taçlandırılmasıydı.

VI.I.9. Athena İllion Tapınağı

Athena İllion tapınağı Lysimakhos tarafından yaptırıldı. Tapınak bulunduğu yer açısından önemlidir. Lysimakhos'un burayı yaptırması ya da tamir ettirmesi önemli bir durumdur. Burası yani Troia aynı zamanda Athena kültürünün merkezlerinden biriydi.⁴⁰² Büyük İskender Perslere karşı seferi sırasında Anadolu'ya geçtiğinde Çanakkale de burayı ziyaret etti.⁴⁰³ Büyük İskender Abydos limanına girer buradan da Eleusis kentine girdi.⁴⁰⁴ Büyük İskender burada Protesilaos'u mezarının bulunduğu yere çıktı. Protesilaos, Troia'ya karşı yapılan savaşta ilk ölen kişidir ve bir Hellen kahramanıdır.⁴⁰⁵ Büyük İskender daha sonra Akhilleus'un mezarına gitti ve burayı zeytinyağına bular.⁴⁰⁶ Buranın bu nedenlerden dolayı önemli bir yeri vardı. Bu tapıntan günümüze kalan önemli panellerden biri de Helios motifli paneldir. İyi bir şekilde korunmuş ve Helios iyi bir şekilde betimlenmiştir.⁴⁰⁷ Helios(Res.10) üzerinde⁴⁰⁸ yukarıya doğru yükselen bir figür halinde betimlemiştir.

⁴⁰¹ Mark, 1998, sayfa, 157,158. Ayrıca bu konuyla ilgili olarak; Holleaux, CAH VIII 1975, sayfa, 177-178; Bosch, C.II, 1943, sayfa, 91; Mansel, 1995, sayfa, 481; Holleaux, CAH VIII, 1975, sayfa, 223.

⁴⁰² Ridgway, C.I, 2001, sayfa, 151.

⁴⁰³ Mansel, 1995, sayfa, 437.

⁴⁰⁴ Umar, 1999, sayfa, 414.

⁴⁰⁵ Droysen, C.II, 2000, sayfa, 42.

⁴⁰⁶ Plutarkhos, 2001, sayfa, 36.

⁴⁰⁷ Ridgway, C.I., 2001, sayfa, 153.

⁴⁰⁸ Ridgway, C.I., 2001, res.70.

Helios'un başındaki betimlemeye baktığımızda şuaları görmekteyiz. Uzunlu kısalı şualar Helios'un başının etrafında betimlenmiştir. Peki neydi bu betimlemenin amacı ve şuaların iletisi neydi? Makedonya bayrağının ambleminde de şualar bulunmaktaydı. Helios'un başındaki bu betimlemeyle birlikte verilen bir ileti vardı, o da yeni bir dönemin başladığını bu dönemde Büyük İskender'in liderliğinde büyük bir imparatorluk kuran Makedonya olduğuydu. Helios'un yükselişi Makedonya'nın yükselişiydi. Helios'un başını etrafındaki şualar, Makedonya'nın yaydığı ışık ve aydınlıktı. Bu açıkça bir propaganda amacıyla oluşturuldu. Hellenizmin özü olan kültürün esas yaratıcısının Makedonya olduğu ve bu gücün ancak kendilerinde bulunduğu göstergesi olarak karşımıza çıkıyordu.

Athena İllion tapınağında altmış dört küçük metop bulunmaktadır. Bunlardan bazıları iyi durumda bazıları ise kötü durumdadır. Bu metoplar çeşitli konulara ayrılmıştır. Doğu'da Tanrılar ve Gigant mücadelesi, kuzeyde Troia'nın istila edilişi ve güneyde Kenthauroslar gösterilmiştir. Batıda işlenen konu ise Amazonomakhia olduğu varsayım olarak durmaktadır.⁴⁰⁹ Doğu'da Athena ve Gigant (Res.11)mücadelesi⁴¹⁰ önemli bir konudur. Burada Athena'ya verilen önem bulunan kültür yerinin özelliği dışında ayrı özelliği de bulunur. Athena akıl tanrıçasıdır. Makedonya ya da Büyük İskender Barbarlara karşı ya da Perslere karşı mücadelesinde Athena'nın da bulunduğunu göstermektedir. Barbarlara karşı büyük bir zafer kazandı ve Makedonya'da Yunan kültürünü doğunun içlerine kadar yayılmasını sağladı. Makedonya'nın bu kalabalık Pers ordusuna karşı savaşında Athena'nın akıl ve cesareti yol gösterici oldu. Burada betimlenen tanrılar ve giganth mücadelesi bir şekilde Yunan ve Barbarlar arasındaki mücadeleydi.

VI.I.10. Belevi Mezar Anıtı

Ephesos yakınındaki Belevi mezar anıtı büyük bir anıtmezar tarzında oluşturulmuş yapıdır. Bu mezar anıtın bir kısmı kayalara oyulmuş ve bir kısmı da inşa edilerek yapılmıştır. Belevi mezar anıtındaki figürler kasa biçimli kabartma tavan süslemeleridir. Belevi mezar anıtından propylon'da kullanılmıştır. Kabartmaların yarısında kenthauromakhia, diğer yarısında da spor ya da gymnasion sahneleri yer almaktadır. Belevi mezar anıtında Ephesos'u ikinci kez kuran Lysimakhos⁴¹¹ ya da m.ö. 246 yılın da

⁴⁰⁹ Smith, 2002, sayfa, 187.

⁴¹⁰ Ridgway, C.I., 2001, res.71.

⁴¹¹ Ridgway, C.I., 2001, sayfa ,187.

Ephesos'da ölen II. Antiochos olmalıdır.⁴¹² Belevi mezar anıtında Lysimakhos ya da II. Antiochos'tan birinin bulunması önemli olmakla birlikte bizim için önemli olan bu mezar anıtının Propylonunun üstünde tavan süslemesinde işlenen konu ve vermek istediği iletidir.

Süslemelerde ya da rölyeflerde işlenen konuları parça parça değil de bütün olarak bakmak ve değerlendirmekte fayda var. O zaman rölyeflerde işlenen konuların dolaylı ya da simgesel olarak neyi anlatmak vurgulamak amacı taşıdığını görebiliriz. Bu rölyeflerde (Res. 12) ve (Res.13) görülen⁴¹³ betimlemeler bir durumu çağrıştırmaktadır. Rölyeflerden Res.12'deki I-II numaralı rölyeflerde I.'de bir Kenthaur elindeki sopayla yerdeki askere doğru vurmakta olduğunu II.'de bir askerin elindeki kılıcı yerdeki Kenthaura doğru salladığını görmekteyiz. Res.13'de bir kenthaur ve asker mücadelesi betimlenmektedir. Buralarda işlenen konu Yunanlıların barbarlarla ve diğer uygar olmayan halklarla olan mücadelenin simgeleştirildiği görülür. Bu bir kültürün, yaşamın, anlayışın yansımasıdır. Yunan toplumda oluşan ve gelişen tarihsel süreçle görülen uygar bir toplumun Yunan ve Barbar toplum doğu mücadelesi gerçeği vardı. Bu gerçek kendilerini uygar gösteren toplumun çeşitli betimlemelerle iletlerini gösterir. Rölyeflere baktığımızda Yunanlı betim kalkanyla, miğferiyle, giysisiyle ve kılıcıyla zamanının göstergesi ama doğulu betim olan Kenthaur saçlı sakalı birbirine girmiş, vahşi, elinde sopasıyla zamanın çok gerisinde kalmış bir toplumu gösterir. Hakim olan sınıfın belli mücadelelerinin neye dayandığını ve nereye doğru ilerlediğini böylece halkına anlatmaktaydı. Toplumun bilinci de gelişen bu süreçte oluşmuştu ve bu bilinçte simgeleri istiyordu ve mutluda olabiliyordu. Belevi mezar anıtındaki bu rölyefler üst ve alt sınıfın bilincinin güzel bir örneğidir

IV.I.11. Ephesostaki Galatlarla Savaş

Ephesos'taki Galatlarla savaş (Res.14) frizi⁴¹⁴ Ephesosluların ve onlarla birlikte İyonluların Anadolu'yu Bergamayı tehdit eden Galatlara karşı olan savaşının⁴¹⁵ frizidir,

⁴¹² Smith, 2002, sayfa, 186-187.

⁴¹³ Ridgway, C.I., 2001, res.91,92,90.

⁴¹⁴ Moreno, C.I, 1994, sayfa, 253, res.330.

⁴¹⁵ Oberleitner, 1988, sayfa, 6.

anlatımıdır. Galatlar Lysimakhos'un devletinin yıkılmasıyla güneye, oradan Trakya'ya girerek çeşitli kollara ayrıldılar.⁴¹⁶ Bu ayrılmayla Makedonya işgal edildi ve ülke bir karışıklığa uğradı.⁴¹⁷ Diğer bir Galat Saldırısı Yunanistan'a oldu. Yunanlılar karşı durmaya çalışsa da Galatlılar burayı da yakıp yıktı. Diğer bir saldırı da Trakya şehirlerine oldu. Galatlar burayı da bozguna uğrattı. Antigonos Gonatos Lysimaharen yöresinde Galatlara karşı belli zaferler kazandı.⁴¹⁸ Galatlar daha sonra kalabalık bir halde⁴¹⁹ Anadolu'ya geçişler yapmaya başladılar.⁴²⁰ Galatlar Anadolu'da karışıklıklara neden oldular ve belli yerlere yerleştiler. Galatlara karşı asıl büyük rolü gücü Bergama gösterecekti. Galatlılar deniz kıyılarındaki şehirleri vahşice yağmalamaktaydı. Deniz kıyılarında bulunan Yunan şehirleri ve bunlardan biri olan Ephesos büyük bir endişe içindeydi. Galatların bu saldırılarına karşı yapılması gereken şeylerin olması gerektiğine inanmışlardı. Bergamalı I. Attalos Galatlarla savaştı⁴²¹ ve Galatlar yenilgiye uğrattı. Ephesos bu savaşa destek verenlerden biriydi. Ephesoslular bu vahşilikten ve yağmacılıktan kurtulmak istiyorlardı. Kendi güçleriyle başa çıkılamayacak olan Galatlara karşı Bergamanın savaşında onlara destek oldular. Ephesos'taki bu friz Galatlara karşı yapılan savaşın anlatımıydı. Galatlara karşı yapılan savaşın frizi Kentlerinin kurtuluşunu barbarlığa karşı mücadelenin kendisiydi.. Bu mücadelenin toplumsal bilinçte önemli bir yeri olduğunu bu betimlemeyle gösterilmiştir.

VI.I.12. Sarhoş, Yaşlı Kadın, Pazarcı Yaşlı Kadın ve Yaşlı Erkek Balıkçı

Normal boyutlarıyla yansıtılan sarhoş yaşlı kadın (Res.15) heykeli⁴²², sepetinde taşıdığı şeyle betimlenen pazarcı yaşlı kadın (Res.16) heykeli⁴²³ ve yaşamak için

⁴¹⁶ Mansel, 1995, sayfa, 470.

⁴¹⁷ Tarn, 1975, sayfa, 101.

⁴¹⁸ Bosch, C.II, 1943, sayfa, 35.

⁴¹⁹ Arslan, 2007, sayfa, 56-57.

⁴²⁰ Umar, 1999, sayfa, 450.

⁴²¹ Smith, 2002, sayfa, 103.

⁴²² Moreno, C.I., 1994, sayfa. 223, res.294.

çalışmakta olan yaşlı erkek balıkçı (Res.17) heykellerine baktığımızda.⁴²⁴ Bu heykeller gerçek görselliğe bağlı kalınarak, heykeltıraş tarafından yapılmış heykellerdir.⁴²⁵ Hellenistik dönemde ortaya çıkan bu heykeller realist anlayışın birer örnekleridir.⁴²⁶ Sarhoş yaşlı kadın yere oturmuş ve bir şarap küpünü⁴²⁷ elleri arasına almış ve başı hafifçe yukarı doğru kaldırılmış pozisyonda durmaktadır. Ağzında dişleri yoktur, bedeni zayıflıktan çökmüş ve kemikleri belirgin bir halde görülmektedir. Kısaca bedeni bozulmuş bir durumdadır. Yaşlı pazarcı kadın artık yaşından dolayı ve yıllarca belli bir emeğin sonucunda yorulmuş ve vücudu öne doğru eğilmiş bir durumdadır. Bu basit bir yaşantının gösterimiydi. Yaşlı balıkçı adamda artık yorgunluktan çökmüş vücudu ve yaşamı heykeltıraş tarafından oldukça gerçekçi bir biçimde verilmiştir. Bu hellenistik dönemin ve heykeltıraşın realist anlayışının ürünüydü. Böyle bir heykelin yapımını bir pazarcının, balıkçının kısaca fakir bir insanın karşılaması çok zordur hatta imkânsızdır. O zaman bu heykeller neyin işaretiydi ve heykeltıraş bunları neden yapmıştı?

Yapılan bu heykeller çeşitli konuları oluşturabilir. Balıkçı, pazarcı, sarhoş... vb. biçimlendirmeler özel bir durumdur.⁴²⁸ Heykeltıraşın bakış açısına göre değişebilmektedir. Bu sosyal bir gerçeklikti. Hellenistik dönemde sosyal ve politik değişimler açıkça oluşmuştur. Yunan kültürü ve doğu kültürü bu değişimden etkilenmişler ve bunu yaşamına da eklemiştir. İnsanların bu yaşamsal değişimleri onların düşünsel değişimlerine yol açmıştır. Heykeltıraşlık eserleri sipariş verenler de olduğu kadar bu eserleri yapan heykeltıraş içinde bu değişim bir gerçekliktir. Heykeltıraş yaptığı eser de toplumsal bilincinin kendine özgü anlatımını eserine yansıtır. Heykeltıraş burada sadece kendisi için değil, içinde yaşadığı toplumun duygu ve düşüncelerini de temsil ettiği unutulmamalıdır. Birey kendini toplumdaki asla soyutlayamaz o daima sosyalleşen bir varlıktır. Bu durumda, toplumsal bilinçte yer alan büyük küçük, kalıcı-geçici kısaca devrimsel ve evrimsel diyalektik değişimler heykeltıraşın mutlaka eserine yansır. Toplumsal bilincin değişimi heykeltıraşın eserine içeriksel bir hareketlilik kazandırır. Gerçek olan yaratılan eserin kendi

⁴²³ Zschietzschmann, 1955, sayfa. 195, res.145.

⁴²⁴ Moreno, C.II, 1994, sayfa. 717, res.886.

⁴²⁵ Groix,-Tansey, 1976, sayfa. 174.

⁴²⁶ Ridgway, C.I., 2001, sayfa, 333.

⁴²⁷ Yaşlı kadının elinde tuttuğu küp “Lagynos, olarak bilinen bir tiptir. Bu tip İskenderiye’de “Lagynophoria, adı verilen bir içki festivaline aittir.”

⁴²⁸ Pollitt, 1988, sayfa, 141.

dönemiyle bağlantılı olmasıdır. Heykeltıraş tarafından oluşturulan bu eser ya da eserler heykeltıraşın o dönemdeki toplumsal bir ürünüdür. Sarhoş kadın, pazarcı kadın, balıkçı adam vb. eserlerde önemli olan biçimlendirme değil, onları çağının oluşturan içeriğin anlamıdır. Biçimsel olarak, soyutsal olarak bu eserlere bakmak onu çapımın değişimi ve içeriğinden çıkarmak demektir ki bu insanlığın gelişimine aykırıdır. Bu eserleri o dönemin toplumsal bilinciyle, heykeltıraşın o toplumun bir bireyi olarak görerek anlamlandırırsak, bu eserleri güzellik ve çirkinlik boyutundan dışarı çıkarır, heykeltıraşın sosyal gerçekliği ile bilincini ve bu eserlerin toplumdaki gerçek yerini bulabiliriz.

VI.I.13. Arkhelaos Kabartması

Kabartmalar bir tanrıya dua veya teşekkür adağı olarak sunulan figürlü bir sanattır. Tapınan figürler kabartmada küçük figürler halinde olup ve tanrı veya tanrılar grubuna yaklaşır biçimde betimlenir.⁴²⁹ Genelde önde betimlenen kişi tanrının kendisidir. Kütle ilgili olarak sunak veya kurban çevreyle ilgili şeyler kabartmaya mutlaka yansıtılmıştır.⁴³⁰ Arkhelaos kabartması (Res.18)'da bu biçimdedir.⁴³¹ Prieneli Arkhelaos tarafından yapılmıştır. Öğretici bir iletiye sahiptir ve kral korumasında politik bir amaçta taşır.⁴³² Kabartma küçük boyutlu figürlerle betimlenmiştir ve dikkatle seçilmiş bir kompozisyona ve ikonografiye sahiptir. Dört sıra halinde oluşan kabartmada yirmi yedi figürün bulunduğu görülür.⁴³³ Sırasıyla, efsane, tarih, şiir, tragedya ve komedyadır. Kurban kutsal alanın iç kısmında uzun bir perdeyle ayrılan sütun dizisinin önünde yapılır. Üstteki üç şeritte Apollon ve dokuz musa bulunur ve ayrı bir dağlık alandadır. En üstte Musaların ebeveynleri olan zeus ve Mnemosyne ile betimlenir. Apollon Delphi'deki ompholos yakınındaki bir mağarada ayakta durmaktadır ki bu da Parnasos'tur. Bunların gösterimi yani Delphi ve Parnasos Apollonla ilgili şiirsel bir niteliktir.⁴³⁴ Kabartma bir şair tarafından adandığı anlaşılmaktadır. Bu adakta da Homeros'un bulunması dikkate değer bir ayrıntıdır. Homeros'un arkasında duran figürlerin II. Arsinoe ve Ptolemaios IV⁴³⁵ bulunduğu

⁴²⁹ Smith, 2002, sayfa, 190.

⁴³⁰ Boardman, 2005, sayfa, 240.

⁴³¹ Moreno, C.II, 1994, sayfa, 560, res.689.

⁴³² Pollitt, 1988, sayfa, 16.

⁴³³ Palagia, 1997, sayfa, 70.

⁴³⁴ Pollitt, 1988, sayfa, 16.

⁴³⁵ Smith, 2002, sayfa, 191.

düşünüyor. Şair bu adağı sunarken bu iki ayrı figürü bulundurulmasıyla da İskenderiye’de edebiyatın akademinin kısaca özgür bir alanın yaratıldığını veya bulunduğunu iletir. Arkhelaos kabartması şairin hem edebi niteliğini hem de siyasi niteliği en iyi şekilde yansıtmaktadır.

VI.I.14. Aemilius Paulus Anıtı

Romalılar için yapılan uzun bir tarihi kabartma serisinin başlangıcını oluşturan anıtın⁴³⁶ ne amaçla oluşturulduğunu bilmek gerekir. Romalılar Anadolu’da Seleukosların etkisiz bir duruma getirdiler ve denizlerde birçok üsleri kendi denetimlerine aldılar. Bu başarıları karşın Roma Makedonya’ya tam hakim bir duruma gelmedi. Bunun için Makedon devletini tamamen etkisiz bir duruma getirmek istiyordu.⁴³⁷ M.Ö.179 yılında Filip’in yerine oğlu Perseus geçer. Perseus Yunanistanla Makedonya arasında siyasi çalışmalar yapar.⁴³⁸ Perseus’un Rodos’la da ilişkileri geliştirmesi üzerine Roma Makedonya’ya savaş açtı. Romalı komutan Aemilius Paulus⁴³⁹, Perseusla Pydna yöresinde karşılaştı ve Perseus’u yendi.⁴⁴⁰ Bunun sonucunda Makedonya Romalıların eline geçti. Romalılarla Rodoslular arasında ilişkiler bozuldu ve Rodoslulara verdiği birçok yeri geri aldı.⁴⁴¹

Aemilius Paulus anıtının (Res.19) anlamı⁴⁴² bu gelişim içinde değerini buluyor. Anıtı Delphi’de bulunur ve gerçekte Makedon kralı Perseus’un heykelini taşımaktaydı.⁴⁴³ Ancak Aemilius Paulus’un Perseus’u Pydna savaşında yenmesinden sonra bu heykelin yerine, Paulus’un veya Romalıların kazandığı zaferin betimlerini oluşturan frizler konulmuştur. Romalılar ve Makedonları arasındaki bu savaşın betimlendiği frizde her iki ordu da kullandığı malzemeye (Res.19’da I,II,III,IV) ayırt edilebilmektedir. Romalılar kahramansal bir nitelikte gösterilip frizlerde birbirinden ayırt edilebilecek mesafelerde

⁴³⁶ Smith, 2002, sayfa, 189.

⁴³⁷ Mansel, 1995, sayfa, 485.

⁴³⁸ Rostovtzeff, C.II, 1953, sayfa, 632-634, Holleaux, CAH VIII, 1975, sayfa, 173-178.

⁴³⁹ Richter, 1970, sayfa, 243, Ayrıca, Plutarkos, Aemilius Paulus, 32 (Richter 1970, sayfa, 243, d.n.7).

⁴⁴⁰ Benecke, CAH VIII, 1975, sayfa, 272.

⁴⁴¹ Umar, 1999, sayfa, 474-475. Konuyla ilgili, Mansel, 1995, sayfa, 486, Benecke, CAH VIII, 1975, sayfa 275-277, Plutarkos, Aemilius Paulus.

⁴⁴² Stewart, Vol I, 1990, res.786.

⁴⁴³ Stewart, Vol I, 1990, sayfa, 220.

betimlendirilmiştir. Romalılar için Makedonya'nın alınmasıyla bölgenin güvenliğinin sağlanması ve Yunanistan'ın kontrol altına alınması güvenlik açısından önemlidir. Bu önemli başarının Romalı komutan Aemilius Paulus tarafından kazanılması, Romalılar tarafından kültür merkezi Delphi'de daha önceden Perseus'un heykelinin bulunduğu yere bu başarının frizler halinde işlenmesi önemli bir iletildi.

VI.I.15. Arsemia Kabartması

Arsemia kabartmasına (Res.20) baktığımızda⁴⁴⁴ önemli bir sembolün işareti görülmektedir. Bu kabartma neydi ve kim tarafından niçin yapılmıştı? Bu Kommagene krallığının Hellenistik dönem içindeki tarihsel durumunu görmekle anlaşılabilir. Antiochos I bu kabartmadaki betimlenenlerden birisidir. Antiochos I Doğu Anadolu'da yukarı Fırat ve Toros dağları arasında kalan küçük Kommagen krallığının yerel yöneticisi ve mirasçısıydı. Romalı komutan Pompeius Romayı Anadolu'da çok uğraştıran Ponthos kralı Mithradates'i yendikten sonra Armenia (Ermeni)'ya kralı Tigranesle karşılaştı ve büyük bir zafer kazandı.⁴⁴⁵ Romalıların Tigranes'i yenmesinden sonra Armeni'nin güney eyaletleri ve vasal kralları taraf değiştirdi. Bazı eyaletler Armenia'ya bağlılığını sürdürdü ve geri çekildi. Kommagene kralı Antiochos I ve bazı yerler Roma hakimiyetini tanıdılar.⁴⁴⁶ Kommagene kralı bundan sonra Armenia krallığıyla bütün ilişkilerini kesti ve Roma hakimiyetine boyun eğdi. Kommagene krallığı, Romalılar için önemli bir yer durumuna geldi. Kommagene, Armenia ve parth arasında Romaya bir tampon görevi sağlayacaktı.

Antiochos Yunan-İran kültürü karışım bir betimleme seçmiştir.⁴⁴⁷ Antiochos Pers kültürünün motiflerini taşır ama ifadesiyle bir Yunanlıdır. Karşısında Herakles betimlenmiştir ve çıplak bir pozdaydı. Doğu kültüründe İran çıplak bir yontu yapılmıyordu. Heykeltıraş kültürünün özellikleri ve Antiochos'un istekleriyle birlikte karışık bir ikonografi oluşturmuştur. Burada özellikle dikkat edilmesi gereken şey 'etnik tip' betiminin belirtilmesiydi. Hellenistik dönemle birlikte oluşan kültür senteziyle değişim kendini heykeltıraşlık eserlerde de göstermiştir. Hellenistik krallıkları özellikle doğu'da

⁴⁴⁴ Smith, 2002, sayfa, 240, res.283.

⁴⁴⁵ Ormerod-Cary, CAH IX, 1975, sayfa, 358.

⁴⁴⁶ Arslan, 2007, sayfa, 405.

⁴⁴⁷ Ridgway, C.II, 2002, sayfa, 38.

kurulan etnik yapılarını eserlerine yansıtmışlardır. Ayrıca heykeltıraşlarda etnik özellikli heykeller yapmışlardır.⁴⁴⁸ Kommegene kralı Antiochos I, Yunan-İran kültürünün bir sentezini oluşturmuş ve krallığın bu anlayışla yönetmiştir. Bu yönetimi sırasında kendi etnik kültürünü koruduğunu ve sürdürdüğünü ama Yunan kültürünün de varlığını hissetmiştir. Ayrıca bu kabartmada Heraklesle betimlenmesi Antiochos'un gücünün bir göstergesi olarakta betimlenmiştir.

VI.I.16. Delostan Kadın Portresi ve Bergamalı Diodoros Paspáros

Delos adası Hellenistik dönem içerisinde çeşitli Hellenistik krallıklar tarafından kontrol edilmiştir. Delos'un ticari alanlarda önemli bir konumu vardı.⁴⁴⁹ çeşitli hakimiyetler altında kaldıktan sonra m.ö.166'da Romalıların Atina'yı kontrol altına almasından sonra serbest bir liman haline geldi. M.Ö.88'de Mithradates, m.ö.67'de korsonlar tarafından yağmalandı.⁴⁵⁰ Delos m.ö.166-67 yılları arasında serbest bir liman durumunu kazandı. Bu zaman dilimi içinde Yunan-Roma birlikteliği ve yaşamı Delos'ta hakim oldu. Delos Romalılar için her anlamda önemliydi. İtalya'ya götürülecek olan kölelerin ticari merkezi burasıydı. Delos m.ö. 69'dan sonra ticari üstünlüğü kaybetmeye başladı.⁴⁵¹

Delos'ta yeni portrecilik anlayışının ortaya çıktığı ya da etkinliğinin oluştuğu görülmektedir. Portre üslubunda şaşırtıcı bir başarı kendini gösterir. Bu portreler gerçekçilik içinde oluşturulmuştur. Bu portreler belli bir kişinin gerçekteki haline benzerler ve sanat yoluyla olduğundan daha iyi hale getirilmemiş bir gerçeklik ifade ederler.⁴⁵² Delos'taki kadın portresi (Res.21)'de⁴⁵³ bunun örneklerinden biridir. Kadının yüzündeki dolgunluk, boynundaki yağlanma ve kulağındaki delikten anlaşıldığı üzere kadarıyla küpe bulunulması bu kadın belli bir zenginliğin temsilcisi olduğu anlaşılabilir. Muhtemelen tüccar bir ailenin ferdi olan kadın niteliksel olarak zenginliğini belirtmiştir. Delosta birçok

⁴⁴⁸ Bu etnik özelliklere birkaç örnek verirsek, Afrikalı köle çocuk, Mısırlı rahip, Şami (Yerel yönetici ve Satrap), Parth kralı Mithradates vb. bu örneklerin resimleri için sırasıyla, Smith 2002, sayfa, 63,223,239, (res.60,254,279).

⁴⁴⁹ Rostovtzeff, CAH VIII, 1975, sayfa, 642.

⁴⁵⁰ Sharr, 1990, sayfa, 185.

⁴⁵¹ Stewart, Vol I, 1990, sayfa, 226-228.

⁴⁵² Smith, 2002, sayfa, 260.

⁴⁵³ Smith, 2002, sayfa, 267, res.318.

portre burjuvanın siparişiyle yapılmıştır. Burjuvanın alt yapısını Delos'un ticari bir merkez olması ve özellikle köle ticareti oluşturur. Diodoros Pasparos (Res.22) portresine⁴⁵⁴ baktığımızda yeni porte tarzını açıkça görmekteyiz. Orta yaşlı, kısa kesimli saç, tarafsız gerçekçi bir ifade portrede kendini gösterir. Hellenistik krallıkların yıkılmasıyla ortaya çıkan boşluğu, Diodoros Pasparos Romalılar yardımıyla ortaya çıkmış şehir hükümdarlarından biriydi. Zengin, saygı değer ve güçlü bir aileden geliyordu. M.ö.70 den sonra onurlandırma yağmuruna tutuldu. Diodoros Roma ile yaptığı çok başarılı pazarlıklarla kendini Bergama'ya gösterdi. Bu ilişkilerle şehri Bergamayı ağır vergilerden kurtardı. Prokonsül Lucullus'un desteklemesiyle Romalıların dostu Diodoros Pasparos, şehre birçok yardımlar yaptı.⁴⁵⁵ Bu portre onun aslında Romaya olan bağlılığının da ifadesidir. Diodoros Pasparos Romanın dostu iletisinin görsel ifadesiydi.

VI.II. Toplumsal Bilincin Öz Biçim İlişkisine ve Üsluba Etkisi

Büyük, etkileyici sanat yapıları mutlaka dolu bir içeriğe dayalı yapılar olarak karşımıza çıkar. Bu etkileyici yapıtlar günlük yalınkat olayların esas olarak alt yapısının gerçekliğine dayanarak günlük olanı aşmışlardır.⁴⁵⁶ Bu etkinin esas temelini yani eserin günlük değerini aşmasını belirleyen şey onun özü, içeriğidir.⁴⁵⁷ Eserin somutluluğu onun içeriğinin belirleyişiyle ortaya çıkar. Nesne ile özne arasında diyalektik bir birliktelik kendini gösterir. Nesnenin özneyle olan ilişkisi ve öznenin de nesneyle olan ilişkisi. Bu ilişkinin temeli de toplumsal bilinç, sınıfsal ve belli toplumsal yön altında oluşup ortaya çıkar.

Eserde canlandırılacak olan şey kadar anlatılacak şeyinde ne olduğu önemlidir ve bu açıdan da işlenmiştir. Burada bunu anlatan sanatçının da niteliği, bilinci açıkça ortaya çıkmaktadır. Sanatçı içinde var olduğu toplumun bireyidir. Kendi yaşadığı toplumun iç yaşamını, duygusunu, bilincini, bulup eserlerine yansıtır.⁴⁵⁸ Ancak bu biçimde, sanatçı kendi tekelliğinden sıyrılıp, genel bir değer taşıyan toplumsal olarak var olan bir şeyi gösteren ve yalnızca bireyselliğini değil, diğer insanları da anlatan bir değer ortaya koyar. Başka bir insanın duygu, düşünce ve bilinci bizimle ortak bir zemine oturduğu zaman ve

⁴⁵⁴ Smith, 2002, sayfa, 269,res. 324.

⁴⁵⁵ Radt, 2002, sayfa, 246-247.

⁴⁵⁶ Tunalı, 2004, sayfa, 81.

⁴⁵⁷ Plehanov, 1987, sayfa, 39.

⁴⁵⁸ Lukacs, 1992, sayfa, 259-260.

bununla birlikte bir değer, oluşursa zaman veya sanatçı oluşturduğun da herkesin ilgisini çeker. Bu gerçekleştiğinde yani bu öz yakalandığında ve esere yansıtıldığında gerçekçi kalıcı ve ortak bir düşünüş, duygu ve bilinç oluşur. Eserde bu özne-nesne birliği oluştuğunda etkisi büyük olur.

Eserde sadece öz gösterip biçimi de yok saymak büyük bir yanlışlıktır. Sanat biçim vermektir. Yani bir özü ancak biçimlendirerek sunabiliriz. Bu nedenle biçim yok saymak gereksizdir. Toplumsal bir nesnenin bir çalışma ürününün biçimi doğrudan doğruya o nesnenin işlevine bağlı olarak ortaya çıkar. İnsan kendi işini görmek amacıyla birçok nesneye biçim vermiştir. Kısaca biçim toplumsal bir amacın göstergesidir. Biçim somutlaşmış toplumsal yaşantıdır.⁴⁵⁹ Biçim her Şeyden önce ze bağımlıdır. Onun altında yer alan ve ze hizmet eden bir öğe olarak oluşur. Biçim tek başına tekil bir Şey olmayıp ze bağlı olan yani somut bir tümelin özelliğidir bundan da soyutlanamaz. Soyutlanan biçim somut oluşun içinde olamaz. Biçimin görece bir bağımsızlığı vardır. Biçimi içerikle olan ilişkisi birçok bakımdan kendi etkinliğine bağlıdır ama sorunun özünü değiştirmez.⁴⁶⁰ Bunun için öncelik devamlı zndr.

Yaratım, oluşum sürecinde öz ile biçim arasında yer alan bu diyalektik ilişki içinde belli bir sınırın olmadığı görülür. Sanatta, eserde her Şey biçim olduğu kadar her Şey zd de, bunların arasındaki sınırı belirlemek zordur hatta yoktur. Bir eserin özü kendi biçiminin anlamıdır. Onu oluşturan simgenin öz ileti amacıdır ve o eserden çıkan toplumsal bildirimdir. Bu nedenle bir yapıtın değeri verdiği iletimin niteliğine bağlıdır.⁴⁶¹ İnsanların bir esere duydukları ilginin alt yapısında, iletinin niteliğiyle birlikte toplumsal bilincin ihtiyaçları ne kadar karşılayabildiğiyle nitelenir. Sonuç olarak biçim, zn maddeleşmesidir ya da “somutlaşmış toplumsal yaşantısıdır” eski biçimleri bir yandan yıkarak bir yandan değiştirerek yeni biçimler yaratmak için her zaman yeni bir toplumsal zn olması gerekir.⁴⁶² Bunun içindir ki biçim hemen kalıplaşabilir. Ama z toplum sürekli bir devinim içindedir ve sürekli değişir.

Üslup sanat yapıtının yapısındaki yasallıkları gösterir. Üslup yaratanın sonuçlarını

⁴⁵⁹ Fischer, 2005, sayfa, 149.

⁴⁶⁰ Kagan, 1993, sayfa, 441.

⁴⁶¹ Fischer, 2005, sayfa, 139.

⁴⁶² Tunalı, 2004, sayfa, 82.

içinde saptandığı belirli biçimler sistemidir. Biçim öğelerin karşılıklı geçişik, genellikle de karşılıklı bağımlı oluşlarının doğrudan kendi bir anlatımıdır. Üslup bölünmez bir ideolojik ve sanatsal soruna çözüm getirmek üzere ortaya çıkar. Üslup belli bir içeriğin buyruğu altında olmakla birlikte biçimin bir niteliği olup yapısının yansımasıdır. Üslup, birden çok anlamı ve boyutu kendi içinde taşımaktadır. Üslup bir grup sanatçının yapıtlarını olduğu kadar belirli bir dönemin sanatını da göstermek için kullanabilmektedir.⁴⁶³ Hellenistik dönem içerisinde beliren iki üsluba görmekteyiz. Birincisi Barok üslup, İkincisi ise Rokoko üslubudur. Barok üslupta durgunluk yoktur. Yüzler korkunun sıkıntının ve şehvetin içindedir.⁴⁶⁴ Çeşitli duygular yoğun bir hareketlilik sağlamak için verilir. Barok üslupta karakteristik şey öne çıkar.⁴⁶⁵ Rokoko diğer bir ifadeyle dekoratif bir üsluptur.⁴⁶⁶ Dekoratif süsleme eğlence niteliği taşımasıyla birlikte belli bir isteği bilinci ve yaşamı da gösterir. Rokoko barok üslubun karşıtı bir durum olarak ortaya çıkmıştır. İkisinde de belli biçimsel nitelikler aynı olmakla birlikte yapılaş amacıyla farklılık göstermektedir. Barok üslupla yaratılan bazı eserlerin görsel- ideolojik bir nitelikle baskın bir biçim anlatımını görebiliriz. Hakim sınıf kuvvetli anlatımla ya da biçimle gücünü gösterir. Rokoko belli bir hakim sınıfın anlatımıdır ama daha çok zenginliğin eğlencenin cinselliğin ve şehvetin üslubuydu. Hellenistik dönem içerisindeki bu iki üslubu incelerken o çağın toplumsal koşullarını, akımlarını, çelişmelerini, sınıf ilişkilerini ve siyasal ekonomik yapıların mutlaka göz önünde tutmak gerek.

VI.II.I. Büyük Galat Grubu

Büyük Galat grubu önemli bir tarihsel gelişimin sonucu oluşturulan bir yapıdır. Grup Yunan toplumuna bir iletiyi taşır. M.ö.3. yy ikinci yarısında önemli gelişmelerden biri de Galat saldırılarıyla. Anadolu'da Galatların saldırganlığı yağmacılığı bir korku oluşturdu. Bu korkunun durmasını engelleyen yer olarak Bergama karşımıza çıkmaktaydı. Bergama kralı Attalos I kralı zamanında, Anadolu'da, hakimiyet mücadelesinde kardeşi Seleukos II ile birlikte savaşmakta olan Seleukos prensi Antiochos Hieraksi⁴⁶⁷ müttefiki

⁴⁶³ Kagan, 1993, sayfa, 661-662.

⁴⁶⁴ Yetkin, 1977, sayfa, 12.

⁴⁶⁵ Sözen-Tanyeli, 1995, sayfa, 36, Pollitt, 1988, sayfa, 111.

⁴⁶⁶ Bieber, 1955, sayfa, 136.

⁴⁶⁷ Arslan, 2007, sayfa, 59-60.

Galatlarla çok sayıda çarpıştı.⁴⁶⁸ Sonunda Attalos I Galatlara karşı büyük bir güç ve zafer kazandı.⁴⁶⁹ Bergama'nın Galatlara karşı kazandığı zafer ile geniş topraklar kazanıldı ve Yunan dünyasında Bergama'nın ön plana çıkması sağlandı.⁴⁷⁰

Kazanılan bu zafer büyük bir propaganda malzemesinde dönüştürülmüştür. Bunlardan en önemlisi de Atina Agorasına dikilen Büyük Galat Grubudur.⁴⁷¹ Bu gruba baktığımızda kahramansal bir ifadeyi görmekteyiz. Bu grup bağlı bulunduğu tarihsel gelişimiyle anlamlandırılır. Attalos'un Anadolu'yu büyük bir korku içinde bırakan bu savaşçı ulusu nasıl yendiğinin iletisiydi. Düşmanı hem zaferini belgelemek hem de propagandasını yapmak için betimledi.

. Kendini ve karısını öldüren (Res.23) Galat⁴⁷² yontusu bu propagandanın en iyi örneklerinden biridir. Galat yontusu düşmanın eline geçmektense kendisini ve karısını öldüren soylu bir düşman biçimi çizmektedir. Bu biçimin içeriği özünden gelmektedir. Heykel'in hem bir ön planı hem de bir arka planı bulunup biçimsel ve özsel durumu gösterir. Kendisini ve karısını öldüren Galat heykeli sadece bir mermer bloktan ibaret değildir. Biz bu kahramansal heykele baktığımızda onu bir mermer bloktan oluşan kütle, biçim olarak görmemekteyiz. Gördüğümüz şey güçlü, onurlu ve erdemli bir nitelikli özdür. Heykelde bir karar vermişlikle birlikte kollarda toplanan kuvvetle önce karısına sonra kendisine saplamış olduğu kılıcın darbesi açıkça betimlenir. Galat'ın başı sağ tarafından arkasına dönmüş, gözler düşmana çevrili, sol eliyle öldüğü eşini ve sağ eliyle de ölümlerine aracılık eden kılıcını tutmaktadır. Bu biçimsel varlığın durumudur. Bu biçimsel varlığın arkasında ise esas olan öz durmaktadır. Heykel karşımızda cansız bir mermer olarak durmakta ama öz ile olay cansızlığı alarak bir canlılıkla izleyenin toplumun bilincine yerleşmektedir. Heykelde var olan öz biçim ilişkisi çözüldükçe, heykel kütesinden biçiminden sıyrılarak kendini bulunmaktadır.

⁴⁶⁸ Radt, 2002, sayfa, 28.

⁴⁶⁹ Groix, Tansey, 1976, sayfa, 170.

⁴⁷⁰ Woodford, 1982, sayfa, 60.

⁴⁷¹ Ridgway, C.I, 2001, sayfa, 284. Bu grubun konumu ve yerleşimi için; Radt 2002, sayfa, 160-162; Pollitt, 1983, sayfa, 85; Bieber, 1955, sayfa 107, birçok çalışma yapılmıştır bununla ilgili.

⁴⁷² Moreno, C.I, sayfa, 269, res.346.

Büyük Galat grubunun içindeki önemli heykellerden biri de ölen Galat (Res.24) yontusudur.⁴⁷³ Burada betimlenen şey bir insan ve bir olay kısacası bir andır. Heykel bize kendini önce biçimsel olarak gösterir. Yaralanarak yere düşmüş ve sağ kolundan destek alarak durmaktadır. Figür yaralıdır ancak henüz ölmemiştir. Destek aldığı kolunun elinin yanından kılıcı ve kakanıyla birlikte savaş borusu da durmaktadır. Heykel betimlemede ve bu betimlemenin biçiminde sanki birazdan ölecek hissini verir. Bunun nedeni olayın ve anın bir mermer kütlede sıyrılıp bir nitelik yükleyip oluşturduğu bir gerçeklik yatar. Savaşçı biçimlendirilirken onun vahşiliği barbarlığı ve etnik kimliği de yansıtılır. Heykel biçimden kurtulup olayın arkasındaki özü ön plana çıkarmaya başlamıştır. Galatlı savaşçının bıyıkları, saçlarının kirliliğiyle barbarlığını ve pisliğini vurgulayan bir betimlemedir. Galatlı savaşçının boynundaki boyun takısı da onun etnik kimliğinin bir parçası olarak ortaya çıkar. Sonuç olarak Bergamalılar Büyük Galat grubuyla Yunan dünyasına barbar, vahşi ama onurlu, erdemli bir ulusu Galatları ve bununla birlikte kazanılmış zaferlerini göstermişlerdir.

VI.II.2. Laokoon, Farnese Boğası ve Marsyas

Bu heykeller vahşet ve ölümle ilgilidir. Bunlarda işlenen konulara baktığımızda konu kutsal yargının bir parçası olan ölümü ve acı çekmektir. Hataları yanlışlıkları ve akılsızlıkları yüzünden cezalandırılmış kişileri görmekteyiz. Heykeller yorgun bir acıları hissini en güzel şekilde yansıtmışlardır.

Laokoon vahşet ve ölümün acının en iyi şekilde yansıtıldığı bir grup heykeldir. Laokoon (Res.25) heykeli⁴⁷⁴ 1506 yılında Roma'da Esquilene tepesinde bulunmuştur. Troyalı rahip Laokoon ile oğluna bir sunakta yılanların saldırmasını konu alır.⁴⁷⁵ Bu heykeli üç Rodoslu heykeltıraş olan Hegasandros, Polydoros ve Athanadoros adlı heykeltıraşlar yapmıştır.⁴⁷⁶ Laokoon'un dramını anlatan Vergilius Aneneas destanıdır. Destan da olayı şöyle anlatır; "Poseidon'un rahibi olan Laokoon, Sunaklar önünde bir boğa kurban ediyor. Tenedos (Bozca Ada) tarafından iki yılan çıkar ve Sahile doğru gelirler. Yılanlar Laokoon'a doğru ilerler önce oğlunun vücuduna dolanırlar, sonra onlara yardıma

⁴⁷³ Smith, 2002, sayfa ,117, res.119.

⁴⁷⁴ Lullies, 1956, res.262.

⁴⁷⁵ Ridgway, C.III, 2002, sayfa, 87.

⁴⁷⁶ Bieber, 1955, sayfa 132, Plinius, Naturalis Historra, 34-86 (Bieber, 1955, s.132 d.n. 57).

koşan Laokoon'u da sararlar iki kere belinden iki kere boynundan, Laokoon elleriyle düğümü çözmeye çalışır ve müthiş bağırsıklar gökyüzüne doğru yükselir.⁴⁷⁷ Rodoslu üç heykeltıraş tarafından bu olay olağanüstü bir biçim de yansıtılmıştır. Izdırıp, acı sanki en yoğun şekilde mermeri parçalayıp dışarıya çıkıyordu. Laokoon bu acıyı neden çekiyordu? Laokoon Apollon tarafından cezalandırılmıştı. Apollo'nun bu cezayı vermesinin sebebinin birinci Laokoon'un Apollon tapınağında tanrını heykelinin önünde eşiyile sevişmesidir. İkincisi ise tahta altı Troia'ya alınmasının engellemesidir⁴⁷⁸ Sophokles'in trajedisinde Laokoon Apollo'nun bekar kalması gereken rahibidir ve evlendiği için oğulları yılanlar tarafından öldürülmeyle cezalandırılır.⁴⁷⁹ Laokoon heykelinde içerik her şeyden önce, konunun dramatikliğinde ve kişilerin yapısal derinliğinde ortaya çıkmaktadır. Bu öğeler olmasaydı bu yapıt düşünülemezdi Laokoon heykelinin içeriğinin biçimsel olarak somutlaştırılışı bunlarla oluşur. Heykel olayın dramatikliğin, gerilimini olayın özünden almakta ve yansıtmaktadır. Laokoon her nedenle olursa olsun sonuçta tanrıların isteklerine uymayışın cezasını çekmiştir. Bu heykel tanrıların kendilerine uymayanları ve görevlerini yapmayanları cezalandırıldığını betimlemektedir. Ama diğer bir iletisi olanı görmek gerekir. Kralın ve hakim sınıfın gücünü kabul etmeyenlerin sonunun ne olduğu gerçeği görmek gerekir.

Farnese Boğası (Res.26) grubuda⁴⁸⁰ öc ve cezanın sonucunun ne olduğunu yansıtan gruptan biridir. Bu grup 1456 yılında Caracalla hamamlarında bulunmuştur.⁴⁸¹ Grup da Amphibia ve Zethos tarafından cezalandırılan Dirke konu edilir. Bu grubu yapan heykeltıraşlar Plinius'un bahsettiği Trallesli Apollonios ve Tauriskos'tur.⁴⁸² Dirke neden cezalandırılmıştı ne hata işlemişti? Zeus ile Antrope'nin iki çocuğu vardır. Biri Amphion diğer Zethos'tur. Antrope ikiz çocuğunu doğurunca amcası Lykos tarafından Boeotron kraliçesi Dirke'ye⁴⁸³ köle olarak verildi. Günün birinde Antrope Dirke'nin yanından kaçtı ve oğullarının yanına geldi ve onlardan intikamını alınmasını istedi. Çocuklar Thebai'ye

⁴⁷⁷ Vergilius, 1968, sayfa, 15-16.

⁴⁷⁸ Erhat, 1978, sayfa, 209 .

⁴⁷⁹ Smith, 2002, sayfa, 112.

⁴⁸⁰ Arnold Von Salis, 1953, res.24.

⁴⁸¹ Richter, 1970, sayfa, 240 .

⁴⁸² Pollitt, 1988, sayfa, 118, Plinius, Naturalis Historra, 36.34 (Bieber, 1955, sayfa ,134).

⁴⁸³ Pollitt, 1988, sayfa, 117.

dönerek Lykos'u öldüler daha sonra Dirkeyi azgın bir boğanın boynuzlarına saçlarıyla bağlayıp boğayı salıverdiler. Dirke kayaların üzerinde can verdi.⁴⁸⁴ Cezalandırma yine simgeleştirilerek anlatılmıştır. Farnese boğası grubu biçimsel olarak oluşturulurken içeriksel ya da özsel bildirinin kendisi oluyordu. Eser biçimlenmesiyle başlayıp, eserin bildirimini iletme işlevine uzanan bir süreçti. Yapıtın temelini algılamak için o eserin yani Farnese boğasının toplumsal işlevini bilmek gerekir. O işlevi de güçlükler tarafından cezalandırılmadığıdır.

Acı kendini Marsyas'ta adeta bulmuştur. Asılan Marsyas (Res.28) heykelinin⁴⁸⁵ birçok kopyası yapılmıştır. Marsyas'ın bu acısı nerden geliyordu, niçin derisi yüzülmüştü? Daha önceki Laokoon, Farnese boğası-grupları gibi Marsyas'ında bu acıyı çekmesinin mitolojik alt yapısı vardır. Hera ile Aphrodit'e Athena'nın kaval çaldığını görerek onunla alay etmişler, tanrıça da Frigya'ya giderek duru bir suda yüzünün gerçekten çirkin olduğunu gördü ve kavalını attı. Kavalı atarken de bunu alanı cezalandıracağını belirtti. Bu kavalı bulmak ve sonucuna katlanmakta Marsyas'a kaldı. Marsyas kavalı buldu ve çaldı. Bundan daha güzel ses veren şey yok diye ileri sürdü. Bunun üzerine Apollonla yarıştı. Apollon kim yenerse yenilene istediğini yapacak şartıyla yarıştı. Sonuç olarak Apollon kazandı ve Marsyas bir ağaca bağlanarak derisi yüzüldü.⁴⁸⁶ Marsyas kendini beğenmişlik ve aşırı gururun sonucunda tanrısal bir cezanın sonucuna katlanır. Marsyas vahşi hayvansal bir portre ile gösterilir. Marsyas motifinin bu şekilde ortaya çıkarılıp işlenmesinin simgesel değerleri mutlaka bulunmaktadır.

Bu simgesel değerlerin tarihsel bir durumla ilişkili olması gerekmektedir. Genç Seleukos kralı Antiochos III'un şehri zorla ele geçirmeye çalışan Akharos'u zalimce cezalandırdı. Akharos,⁴⁸⁷ m.ö 223/222 yılında büyük bir orduyla Suriye'den hareket etti ve Torosları aşarak küçük Asya'ya gitti. Bergama kralı Attalos I ile bir yıl gibi kısa bir sürede karşılaştıkları her yerde yendi. Antiochos II Hieraks tarafından kaybedilen bütün seleukos topraklarını geri aldı. Kısa bir süre sonra m.ö 220 yılında kendisini Frigya'yanın Laodikiea

⁴⁸⁴ Erhat, 1978, sayfa, 37.

⁴⁸⁵ Moreno, C.I, 1994, sayfa, 237, res.310.

⁴⁸⁶ Erhat, 1978, sayfa, 218-219.

⁴⁸⁷ Akharos, Seleukos Antiochos IV yeğenidir. Antiochos IV, Akhros Küçük Asya genel valiliğine atanmıştır. Polybios IV, sayfa, 104, VIII.20.11 (Arslan, 2007, sayfa, 60) Ma, 2002, sayfa, 54.

kentinde kral ilan etti.⁴⁸⁸ Bu gücüyle birlikte Attalos III karşı geldi. Bunun üzerine m.ö 213'te Sardiste yakalandı, parçalanarak kellesi uçuruldu ve çarpmıha gerildi. Başı da bir eşek postuna dikildi⁴⁸⁹. Marsyasla Akhros'un paylaştığı şey efendilerine krallarına veya tanrılarına karşı gelmeleri ve bunun sonucu olarak zalimce cezalandırılmalarıdır. Marsyas heykeli öze biçim verme ve bu özü iletmedir. Marsyas heykelinin bu iletimsel yönüyle biçimsel özelliğini aşarak, belli bir şeyin göstergesi olduğunu niteler. Biçim, özün anlamıyla birleştiğinde kendi biçimsel özelliğini aşıp toplumsal bir iletiye ulaşıyor.

VI.II.3. Gigantomakhia

Gigantomakhia yani tanrılarla devlerin arasındaki savaş.⁴⁹⁰ Yunan sanatının sevilen ve işlenen bir konusu olmuştur. Bu savaş Bergama Zeus Altarının'da frizinde işlenmiştir. Bergama Zeus Atları Humann tarafından bulunur ve 1886 yılında da Berlin'e götürülür⁴⁹¹. Atların dış tarafı Gigantomakhia friziyle(Res.28) ile betimlenir.⁴⁹² Friz'de işlenen Gigantomakhia savaşına baktığımızda; batıda, Titan, Amphitrites, Merems, Doris, Okenos..., Güneyde; Rhea, Eos, Helios, Selene, Themis, Pharbe, Astere..., Doğuda Hekate, Artemis, Leto, Apollon, Hera, Herakles, Zeus, Athena, Gaia, Ares..., Kuzeyde; Aphrodite, Eros, Diane, Keto, Poseidan bulunmaktadır.⁴⁹³ Yunan sanatının bu sevilen konusu Bergamalılar tarafından niçin işlenmişti? Tarihsel gerçeklik bunun özünü oluşturmakta Anadolu'da egemenlik mücadelesi Hellenistik dönemin belirleyici konusudur. Bu mücadelenin en önemli savaşlarından birde Seleukoslarla Romalılar arasında oldu. Roma komutan L. Cornelius Scipio ve P. Cornelius scipio komuta ettiği Roma ve kral Antichos'un komut ettiği Seleukos orduları, Magnesia ovasında karşılaştı(m.ö 190) ve bu savaşı Romalılar kazandı.⁴⁹⁴ Roma ordusunun Anadolu'daki en büyük destekçisi Bergama bu savaşta Roma'ya büyük bir yardımda bulundu. Bu zaferde Eumenes II'nin büyük payı vardır.⁴⁹⁵ Savaş sonunda m.ö 188'de Apameia barışı imzalandı

⁴⁸⁸ Arslan, 2007, sayfa, 60'ta d.n. 275.

⁴⁸⁹ Smith, 2002, sayfa, 110.

⁴⁹⁰ Erhat, 1978, sayfa, 126.

⁴⁹¹ Acar, 1996, sayfa, 15-19.

⁴⁹² Smith, 2002, sayfa, 176 res.193, Friz'in boyu ve panolara işlenen heykeltıraşlık eserlerin sayısal dökümü; Radt, 2002, sayfa, 169-171, Smith, 2002, sayfa, 163.

⁴⁹³ Bieber, 1955, sayfa, 114-115; Smith, 2002, sayfa, 167.

⁴⁹⁴ Holleaux, CAH VIII, 1975, sayfa, 229.

⁴⁹⁵ Radt, 2002, sayfa, 32.

ve Seleukoslar Anadolu'dan büyük bir yer kaybetti. Kaybedilen yerler Romalılar, Bergamalılar ve Rodos arasında paylaşıldı.⁴⁹⁶ Bergama bu savaşla beraber büyük bir güce kavuştu. M.ö 188'de ayrıca Bithynia kralı Prusias I ve Galatlar birleşerek Eumenes II'ye savaş açtı. M.ö 184'de Eumenes II bu birleşik orduyu yendi.⁴⁹⁷

Bergamaya Attaloslar veya Attalidler soyunun bu başarısını en iyi şekilde yansıtıldığı yer olarak Bergama Zeus atlarındaki Gigonthomakhia savaşında görürüz. Burada figürlerin biçimsel değerlerine baktığımızda acı, ızdırap, şiddet, mücadele en üst noktada barok ifadeyle kendini göstermektedir. Barok üslubun belirgin olarak kullanılması öz olarak tanrıların inanılmaz gücünün ve giganthların mücadelesinin belirginleştirilmesiydi. Kısacası Barok hakim düşüncenin baskın bir şekilde dışavurumuydu. Figürler sanki bir mermer parçası değildi. Canlı ve güçlü tanrılar görülüyordu yani Olymposlu tanrılar. Figürlerin biçimsel değerlerini ona anlam yükleyen özsel değerlerle bloktan çıkacakmış anlamı katmaktadır. Friz belli biçimsel değerlerle belli iletileri izleyiciye ve topluma vermektedir. Athena'nın titan Alkyoreos'un(Res.29) saçlarından⁴⁹⁸ tutmasıyla titanın biçimsel ifadesi⁴⁹⁹ Laokoon'u hatırlatmaktadır.⁵⁰⁰ Laokoonla cezalandırma teması vurgulanmaktaydı. Giganthlar sadece erkek olarak ve bacak tipi ile farklılık oluşturulmuştur. En çok yaş ve bacak tipi ile biçimsel farklılık oluşturulur. Bazı genç giganthlar insan bacaklarıyla gösterilirken, yaşlı giganthlar yılan bacaklı(Res.30) gösterilir.⁵⁰¹ Bu biçimselliğin esas itibariyle belli bir özün işareti olarak görülmelidir. Yılanlarla yeraltını ve Gaia'yayı temsil ederler. Genç yunan sanatında daima yarı beline kadar Gaia toprağa gömülü olarak gösterilir.⁵⁰² Frizde önemli figürlerden biride Nyks'tır. Zeus her ne kadar tüm evrene hükmeden bir güç gibi görülse de, ondan önceki döneme egemen güçler arasında tanrıça Nyks(Res.31) gördü.⁵⁰³ Gücü bazen Zeus'u bile korkutacak kadar büyük olan bu tanrıça, olymposlu diğer tanrılar arasında büyük bir saygı

⁴⁹⁶ Holleaux, CAH VIII, 1975, sayfa, 228; Umar, 1999, sayfa, 15, d.n.210.

⁴⁹⁷ Bu savaşın sonunda Eumenes II, kurtarıcı (soter) unvanını almıştır. Konuyla ilgili olarak; Arslan,2007, sayfa 63 (d.n.288. "Robert,1934,sayfa, 284; Magie, 1950, sayfa, 764).

⁴⁹⁸ Köhler, 1948.

⁴⁹⁹ Tekkök, 2006, sayfa, 80.

⁵⁰⁰ Pollitt, 1988, sayfa, 122.

⁵⁰¹ Köhler, 1948.

⁵⁰² Smith, 2002, sayfa, 166.

⁵⁰³ Köhler, 1948.

görür. Zeus ancak onun yardımıyla titan soyundan gelen kronos'u yenmeyi başarabildi⁵⁰⁴. Nyks'ın frizde Gaia'nın soyundan gelen Giganthlara karşı mücadele içinde bulunması ve Zeusla birlikte bu mücadeleyi göstermesi bir mücadelenin simgesidir.

Gigantomakhia savaşı bir mücadeleyi temsil ettiğine göre bu mitolojik olay bir ulusun bir Bergama krallığının karakterine dönüşebilmektedir. Gigantomakhia savaşının mitolojik özlü biçimsel değerle birlikte Bergama'nın kendini ortaya koyar. Onu birleştirerek bir kültür ve bilinç etrafında oluşturur. Bu yapısal değeri onun bağlı olduğu yunan toplumundan bağımsız olarak düşünmemek gerek. Toplumlar ancak kültürel mirasında kendileri için ilerici olan ve anlamsal olanları benimser ve yaşatır. Bu anlamda içerikten yoksun bir eser yoktur. Bergama Zeus altarındaki Gigantomakhia savaşı da bu kültürünün ilerici ve benimsemeci tarafını oluşturur. Bergama kendini yunan ulusunun lideri durumuna getirmek için bu kültürel değerleri kullanmıştır. Gerçekleştirdiği veya kazandığı zaferlerle bunu göstermek istemiştir. Yunan ulusu için Pers saldırısı vardı ve zaferle çıkıldı. Hellenistik dönemde de Galat saldırısı vardı ve Bergama'yla birlikte zaferle çıkılmıştı. Bu pers zaferiyle taçlanan Perikles ve Parthenon bulunurken, Galat zaferi ile taçlanan Attalos veya Attalid soyu ve Bergama Altarı bulunmaktaydı. Bu mücadeleler niteliğiyle birlikte simgeleştirildi ve biçimlendirildi. Bunlar Amazonlar ve Gigantomakhia'dır. Ama bu biçimlendirmenin özü ise barbarlara karşı, mücadele ve Olymposluların, Yunanlıların zaferi bulunmaktaydı. Gigantomakhia savaşıyla Bergama kendini yunan ulusunun lideri olarak sunmaktaydı.

VI.II.4. Aphrodite ve Çıplaklık

Çıplak Aphroditeler Hellenistik dönemde yapılan tanrı heykellerinde en çarpıcı ve en dikkat çekici gruptur. Hellenistik dönemde Aphrodite heykelleri zarifliğe, cinselliğe, lükse değer verilen ve tutkunun da öz-biçim olarak doruğa çıkışıdır.⁵⁰⁵ Aphrodite cinsel aşkın tanrıçasıydı.⁵⁰⁶ Aphroditenin heykellerinin biçimsel değişimi yapılışından Hellenistik döneme kadar farklılık gösterir. Bu değişimin özünde de toplumsal gelişim yatmaktadır. Aphrodite m.ö 5. yy. sonlarına doğru erotik yada çıplaklık yönü yavaş yavaş vurgulanmaya

⁵⁰⁴ Saraçoğlu, 2005, sayfa, 51.

⁵⁰⁵ Pischel, 1981, sayfa, 107.

⁵⁰⁶ Erhat, 1978, sayfa, 45-47.

başlandı.⁵⁰⁷ Bu zaman diliminde olabilecek en iyi biçimdir. Çıplak Aphrodite heykelleri ideal bir biçim ve erkek voyerizminin(çıplak kadınları gizli seyretmek⁵⁰⁸ odak noktası durumuna geldi. Aphroditenin çıkışı ve hızlı bir şekilde yaygınlaşması hem kadının sosyal durumunun değişimini hem de erkeklerin bakışının değişikliğini gösterir. Erkek tavrının değişimi ve kadının özgürlüğü kendini edebiyatta ve şiirde gösterdi.⁵⁰⁹ Önemli faktörlerden biri de Makedonyalı krallardır. Genel bir boyutta monarşi, demokratik şehirde egemen erkek rolünü azalttı. Hellenistik kraliçenin halk arasında kazandığı yüksek mevki diğer kadınlar için önemli bir örnek oldu.⁵¹⁰ Çıplak Aphroditeler erkek erotizmini açıkça ifade eder. Ancak tüm çıplaklığına rağmen edepli ve pasif bir şekilde de gösteriliyordu. Heykellerinde cinsel bölgelerinin ayrıntılı işlenmemesi ve kısmen de örtülü olarak gösterilmesi de bu pasifliğin göstergesi olarak görülür.

M.ö IV. yy.'da praxsiteles'in yaptığı Knidoslu Aphrodite(Res.32) heykeli⁵¹¹ yapıldığı zamanındaki etki büyük bir şaşkınlık yarattı. Bu dönem yeniliğin, kalıpların kırıldığı ve bilinçaltında yatan duyguların bir şekilde heykele yansıdığı bir dönem veya süreçti. Tanrı ve tanrıça heykellerinde kendilerine yüklenen bir sorumluluk, ağırlık vardı. Ancak m.ö IV. yy.da bu kırılmaya başlandı. Özellikle Aphrodite-Tanrıça- de bu kalıp kırılmıştı. Tanrıçanın cinsellik yönü cesur bir biçimde yansıtılmıştı. Yunan toplumu Aphrodite'nin cinsellik ve erotik tarafının bilincinde olmasına rağmen bunu biçimsel anlamda tam yansıtamamıştı. Bunun kırılması Praxsiteles'in Aphroditesi'yle olmuştur. Bunun nedeni elbette ki sosyal, siyasal gelişimin temelinde oluyordu. Kadının toplumdaki sosyal değişimi belirgindi. Praxsiteles bu değişimin içinde bulunarak ve bunu gözlemleyen bir sanatçı olarak Knidoslu Aphrodite heykelinde bu değişimi yansıtmıştır. Praxsiteles hem kendi bilinçaltının hem de toplumdaki erkeklerin bilinçaltının erotizmini artık gün yüzüne çıkarmıştı. Heykel cinsel çekiciliği, zarafeti ve yumuşak formları ile erkek benliğinin dışavurumuyla ve bu özellikleri ile beraber Hellenistik dönemde yaratılan kadın betimine de öncülük etmiştir.

⁵⁰⁷ Bu çıplaklık yine de belirgin olarak verilemiyordu. Bu döneme örnek Aphrodite heykelleri olarak; Aphrodite Frejus, Smyrna Aphrodite, Aphrodite Valentini, Yaşlanan Aphrodite, Silahlanmış Aphrodite heykelleri sayılabilir. (Boardman, 2005, sayfa, 213-215, res.197-213-215-216-217).

⁵⁰⁸ Smith, 2002, sayfa, 84.

⁵⁰⁹ Clark, 1990, sayfa, 88.

⁵¹⁰ Smith, 2002, sayfa, 84.

⁵¹¹ Smith, 2002, sayfa, 95, res.98.

Çömelen Aphrodite(Res.33) heykeli⁵¹² Bithynialı Doidalses tarafından yapıldı.⁵¹³ Hellenistik dönemin en dikkat çekici ve etkileyici Aphrodite heykelidir. Heykel erkek erotizminin istek veya bakış açısını en iyi şekilde yansıtmaktadır. Heykelin biçim özelliklerine baktığımızda geniş kalça, dolgun bacaklar, yukarıdan aşağıya genişleyen ve daralan bir vücut biçimlendirilmiştir. Baş dinamik bir şekilde dönmüş güçlü bir ifade kazanmıştır. Oval ve sevecen bir yüz ifadesi de Aphrodite de görülmektedir. Doidalses, çömelen Aphrodite heykeliyle biçimsel bir ifadeyi yansıtmakla esasta bir cinsel istek uyandıran bir öz katmıştır. Heykel kütleli ifadesinden sıyrılmış ve gerçek bir ifadeye bürünmüştür. Doidalses Aphrodite'nin anını en iyi şekilde yansıtarak cinsellik; ürkeklik ve sevecenliğiyle erkek bilincinin ve öz'ünün içine girmiştir. Duruş günlük bir hayattan alınmış gibi gösterilerek, Aphrodite'nin ya da tanrıçanın ulaşılmaz, soyut bir anlamından çıkarılıp sanki her an yanınızda olacak veya yakalayıp, göreceğiniz bir somutluk kazandırılıp onu erkek dünyasının baş köşesine oturtuyor.

Meloslu Aphrodite(Res.34) heykeli,⁵¹⁴ Hellenistik dönemin önemli Aphrodite heykellerindendir. Toplumun değişimlerinin güzel bir ifadesidir. Belirli bir anda, bir toplumda ya da sınıfta egemen olan güzellik anlayışı toplumun ya da sınıfın yaşayış şartlarına göre değişmektedir. Bu güzellik anlayışı fiziksel değişimi de içinde taşır. Meloslu Aphrodite yüksek Barok üslubunun klasik çizgide biçimlenmesidir.⁵¹⁵ Heykelde Praxsiteles'in biçimsel yumuşak anlatımını görmekteyiz. Ancak aşırı boylu gösterme ve vücudun dolgun ifadesi Barok özellikleri hissettirmektedir. Bu toplumun fiziksel anlamda bakış açısının değişiminin de göstergesidir. Aphrodite ağır, vakur duruşunun ve vücut güzelliğini teşhir eden ama klasik bir kadın duruşuyla etkisini gösteriyor.⁵¹⁶ Meloslu Aphrodite'nin yandan görülmesi amaçlanmıştır. Burada da yine sanatçının Aphrodite'nin güzel vücudu oylumlamasındaki hiçbir sertliğe ve belirsizliğe düşmeden vücudun çeşitli bölümlerini belirlemesi çok etkileyicidir.⁵¹⁷ Meloslu Aphrodite ile biçimle mermere en şehvetli ve en arzu edilen bir özü vermiştir.Meloslu Aphrodite biçimsel gelişiminde

⁵¹² Smith, 2002, sayfa, 97, res,102.

⁵¹³ Ridgway, 2001, sayfa, 230, Heykel hakkında Plinius, Naturalis Historra, 36,21,36,35'te bahseder (Ridgway, 2001, sayfa, 230).

⁵¹⁴ Lullies, 1956, res.254.

⁵¹⁵ Clark, 1990, sayfa, 89.

⁵¹⁶ Turani, 1997, sayfa, 117.

⁵¹⁷ Gombrich, 1999, sayfa, 105.

Barok üslubu klasik bir yorum olarak karşımıza çıkıyor⁵¹⁸ ama öz olarak Praxsiteles'in m.ö IV. yy. da yarattığı cesareti ne kadar yansıtabildiğine de bakmak gerek.

VI.II.5. Hermaphrodite Grubu, Uyuyan Satyr, Pan ve Daphne, Apollon Heykeli

Hermaphrodite, Satyr, Pan bunların hepsi Dionysos dünyanın bir parçasıdır. Bu dünyanın eğlence zevk ve şehvetin birer sembolleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu grubun ya da bu başlıkta incelenecek olan heykellere baktığımızda eğlence boyutuyla beraber cinsellik iletisini de içinde taşımaktadır. Bu cinsellik heykelleri hem biçimsel hem de özsel anlamda uyumlarını iyi sergilemektedir. Bu uyum dönemin özsel bakışının biçimsel yansımasıydı. Bu yansıma erkek hakim toplumun yaşamı ve bilincin arkasında var olan sapkınlığın ve kültürünün yansımasıydı. Bu heykeller veya Dionysos dünyası aynı zamanda Hellenistik dönemin rokoko üslubunun birer parçasıydılar. İncelik, zarafet, kibarlık toplumdan ayrı gibi gözükse de toplumun içinden-özellikle erkek dünyası- bir üslup, biçim olarak karşımızda durur.⁵¹⁹ Erkekler kadın cinsini içine soktukları durum yüzünden, ondan yüz çevirerek ve onu aşağılayarak coşkularını, doyumlarını hem cinslerinde aramışlardır.⁵²⁰ Bu erkek dünya var olduğu topluluk içinde kendileriyle eş değer kişiler yakınlık duymuşlardır veya duymak zorundaydılar. Bu sosyalleşme sonucu erkekler hem cinslerin karşı sevgi ve cinsellik beslerler. Bu sevgi ve cinsellik durumu, elbette erkeklerin kadınları belli yerlere hapis etmeleri, hor görmeleri sonucunda oluşan ve bu oluşumla sadece hem cinslerine paylaşıldığı ortamda doğal olarak doğan bir gerçekliktir.

Hermaphrodite heykeli(Res.35) önemli⁵²¹bir iletinin ürünüdür. Hermaphrodite⁵²²dönemin erkek ve kadın fiziğinin beğenisinin bir aracıdır. Hermaphrodite, Hermes ile Aphrodite'nin çocuğudur.⁵²³ Hermaphrodite çift cinsiyeti

⁵¹⁸ Meloslu Aphrodite heykelinin biçimsel özelliğiyle praxsiteles alıntısıdır. Kısaca post praxsiteles Stewart, Vol 1, 1990, sayfa 224. Heykeldeki proporsiyon durumu da dikkat çekicidir. Pedley, 1998, sayfa 201.

⁵¹⁹ Karaalioğlu, 1975, sayfa, 313.

⁵²⁰ Türche, 1997, sayfa, 73.

⁵²¹ Stewart, Vol II, 1990, res.819.

⁵²² Boardman, 2005, sayfa, 233.

⁵²³ Erhat, 1978, sayfa, 151.

üzerine oluşmuştur.⁵²⁴ Hermaphrodite uzun helezoni şekilde kıvrılmış ve uzanan bir figürdür. Heykele arkadan bakıldığında oldukça etkileyicidir ve verilmek istenende budur. Ancak heykelin diğer bir yönünden bakıldığında heykelin gerçek cinsiyeti ortaya çıkar.⁵²⁵ Heykeltıraş figüre verdiği biçimsel duruş ve anlamla ilk bakışta kadınsı bir pozisyon vermiş ama sürprizi başka yöne çekmiştir. Heykeltıraş hem dişiliği hem de mitolojik boyutun izleyiciye sunmuştur. Bu beğeni elbette erkek beğenisinin bakışıdır. Bu dönem ile diğer dönemlerde de kısacası antik dünya da tartışılan bir gerçeği görüyoruz. Kadın mı yoksa erkek mi en ideal biçimdedir. Bu problem veya tartışma özünde erkeklerin istekleri hem cinslerine yönelmesiydi. Hermaphrodite özünün en iyi şekilde biçimlenmiş halidir. Heykeltıraş sadece erkeksi yönünün vurgusunda kalmamış aynı zamanda kadınsı yönüyle de iletisini belli bir biçimde aktarmıştır. Heykeltıraş birey olarak toplumunu parçası olmasıyla ve aynı zamanda bir erkek bilincine sahip olması onun yaşadığı toplumsal bilincin bir ürünü olarak ortaya çıkarıyor. Heykeltıraş Aphroditeye rakip olarak Hellenistik dönem kültüründe Hermaphroditeyi biçimsel yetisiyle erkek dünyasına sunmuştur.

Satyr ve Hermaphrodite(Res.36) grubu⁵²⁶ dikkat çekici bir kompozisyonudur. Grup her cepheden izlenebilir bir özelliğe sahiptir. Gruba baktığımızda birbirinin içine geçmiş figürleri görmekteyiz. Kimlikler ve hareketleri sanki çözülmeyi bekler gibidir. Grup mermer kütesinden sıyrılıp sanki hareket eder hissi uyandırmaktadır. Hermaphrodite Satyr'in bacakları arasından kaçmaya çalışırken eliyle Satyr'in yüzünü iter. Satyr bu hareketi üzerine geri düşer gibi biçimlenir.⁵²⁷ Figürler ince, zarif bir biçimde betimlenmiştir. Dönemin Rokoko üslubunun anlayışına uygun bir biçimde oluşmuştur. Böyle hareketli her cepheden izlenmeye açık olarak yapılan grup muhtemelen açık bir alanda sergilenmiştir ya da açık bir alana koyulmuştur. Bu belli bir sınıfın niteliğinin de simgesidir. Rokoko bir çeşit dekoratif demekse bu dekoratif anlayışı uygulamak ve seyretmek de elbette belli bir sınıfın hakkı olarak ortaya çıkar. Rokoko zenginleşen herhangi bir kaygı duymayan, hayattan zevk alan, eğlence ve şehvetin hakim olduğu üst sınıfın bir üslubu olarak da karşımıza çıkar.

⁵²⁴ Pollitt, 1988, sayfa, 149.

⁵²⁵ Ridgway, C.I, 2001, sayfa, 329

⁵²⁶ Stewart Vol II, 1990, res.727 bu gruba Symplegmata denir. Birbirine dolaşanlar demektir. Heykellerde genellikle erotik gruplar için kullanılır. Pollitt, 1988, sayfa, 131.

⁵²⁷ Smith, 2002, sayfa 135. Bieber, 1955, sayfa, 147.

Uyuyan Satyr(Res.37) heykeli⁵²⁸ dikkatli bakılınca kimliğini göstermektedir. Tahrik edici duruşuyla uyuyan genç, iyice bakıldığında kulakları ve oturduğu hayvan postu sayesinde Satyr olduğunu belirtir. Kayalık bir alanda veya bir kayanın üzerinde dinlenir bir biçimde nitelenir.⁵²⁹ Satyr yaygın vücuduyla doğal, açık bir tavırla yatmaktadır. Hermaphroditenin heteroerotik biçiminde değil, erkek topluma aynı cinse ilgi duyan bir Homoerotik bir biçim sergiler.⁵³⁰ Heykelin biçimsel özelliğine baktığımızda yoğun bir baroksal ifadeyle sunulmuş vücudunu görmekteyiz. Bu üslup onu çarpıcı bir duruma sokmaktadır. Homoerotik duyguların yoğun bir şekilde vurgulanması ya da açığa çıkarılmasında; heykeltıraş esere önemli bir biçimsel vurgu yapmaktadır. Satyrin Dionysos dünyasındaki konumu, özü tamamen erkek dünyasının hem cinsine duyduğu ilginin bu dönemde somutlaşmasıdır. Satyrin mitolojik yönü onun soyutsal alanı somut alana çekilerek hayatın bir anına özüne dönüştürmüş ve homoerotik bir dünya için ulaşılabilir bir biçime sokmuştur. Hellenistik dönemde yine homoerotik bir durumda sergilenen ya da yapılan heykellerden biri de Kyrene Apollon(Res.38) heykeli⁵³¹ dikkat çekicidir. Hellenistik dönemde Apollon dikkat çekici bir değişikliğe uğrayan tanrılardan biridir Apollon genç ve güzel olarak biçimlendirilmiştir.⁵³² Biçime baktığımızda daha yumuşak, süzgün ve kadınsı ya da efemenik bir durumdadır. Heykele baktığımızda heykeltıraş kumaşı Apollon'un baldırının, kalçasının etrafından dolaştırıp cinsel organının altından geçirmiştir. Böylece heykeltıraş homoerotik bir vurguyu açıkça göstermiştir. Apollon'un bu genç, yakışıklı, çekici ve homoerotik vurgusu ve biçimsel durumuna da baktığımızda da bize Meloslu Aphrodite'yi hatırlatmaktadır. Heykeltıraş Apollon'u açıkça Aphrodite'yi kışkırtacak bir biçimde betimler. Pan ve Daphne(Res.39) grubuna⁵³³ baktığımızda da yine erotik çağrışımlar kendini göstermektedir. Erotik bir tip çizen Pan ve Daphne bir Symplegmatadır ve bu grup Heliodoros tarafından yapılmıştır.⁵³⁴ Pan Daphne ye müzik

⁵²⁸ Lullies, 1956 res.234 Turani, 1997, sayfa, 177-178.

⁵²⁹ Ridgway, C.I, 2001, sayfa, 315.

⁵³⁰ Homoerotik, aynı cinsteki insanlarla cinsel ilişkiye giren ya da cinsel eğilim duyan kişiler için kullanılır. Marshall, 1999, sayfa, 305.

⁵³¹ Stewart, Vol I, 1990. Apollon Kitharasıyla ilgili bir başka çalışma olarak Roccas, 1998, sayfa, 261-270 .

⁵³² Pollitt, 1988, sayfa, 174.

⁵³³ Smith, 2002, sayfa, 151, res.160.

⁵³⁴ Pollitt, 1988, sayfa, 130. Bu grubun anlatımını Plinius, Naturalis Histori, 36.24.35 anlatır (Smith, 2002, sayfa, 135).

dersi vermesi konu olarak alınmış⁵³⁵ ama biçim ve anlatımda bu ders açıkça erotik açılara çekilmiştir. Dionysos dünyasının bu şehvet meraklısı Pan, kendisine biçilen betimlemeyle saf Daphne ye yaklaşımı antik dünyanın genç erkeklere yaklaşımını ve şehvetini açıkça betimlemiştir.

Hellenistik dönemde gösterilebilecek Aphrodite, Eros ve Pan(Res.40) heykeli⁵³⁶ Satyr ve Dionysos(Res.41) ve Eros-Psykhe(Res.42) heykelleri⁵³⁷ kısacası Dionysos dünyası bir dönemin yaşantısının simgeleridir. Eros ile Psykhe'nin⁵³⁸ simgesel olarak sevgi ve ruh birliği ve bunun yansıtılması belli sınıfını yaşantının vazgeçilmez bir unsuru olarak ortaya çıkar. Sevgi ve ruh birliği karşıt cinsler arasında olabildiği gibi hem cinsler arasında da olabiliyordu. Bu anlayış dönemin, antik çağın kültürel bir özelliğidir ve yadsınamaz. Bu dünyanın yani Dionysos dünyasının özellikle yansıtılması dönemin belirli üslubunun Rokoko'nun da biçimsel ve özsel bir gerçeğidir. Üslup kullanılan dönemin şartlarına ve hakim sınıfın anlayışına göre belirlenmektedir. İster barok ister rokoko fark etmez. Önemli olan heykeltıraşın, toplumun ve hakim sınıfın toplumsal bilincinin düzeyiydi. Bu toplumsal bilinç üslubun dinamiği olmuştur. Bu dinamik, içinde tutucu bir yön çizerken özler genelde devinim halde olmaktadır. Bu hareketlilik olmasaydı bu dönemde ilk defa ortaya çıkan figürler ve yansıtılmaktan çekinilen konular biçimlenemezdi. O zaman gerçek olan toplumsal bilinç yani özdür.

VI.III. Toplumsal Bilinç ve Din

Hellenistik dönemin yayılan geniş bir coğrafi alan içinde oluşturduğu kültürel sentez kendi içinde yeni oluşumları da barındırmış ve ortaya çıkarmıştır. Bu sentezleme içinde beliren yeni değerlerden biri de veya yeniden yorumlanan değerlerden biri de dindir. Bu etki yani din olgusu geniş bir alanda, topluma kendini açıkça hissettirmiştir. Birçok yerde yeni tapınaklar yapıldığı gibi tanrılara olan güvende azalmıştır. Bu azalmayla birlikte kendilerine özgürlük sağlamış, huzur getirmiş, güven ve güç sağlamış kişileri tanrısal bir

⁵³⁵ Erhat, 1978, sayfa, 89-90.

⁵³⁶ Stewart, Vol II, 1990, res.834.

⁵³⁷ Klein, 1921, sayfa, 51.35, res.17,11, Stayr ve Dionysosla ilgili bir çalışma olarak; Smith 1998, sayfa, 253-260.

⁵³⁸ Erhat, 1978, sayfa, 282.

boyuta da taşımışlardır. Her şeye rağmen din insanların vazgeçilmezi olmuştur.

Huzura varma veya erişmede Hellenistik dinlerin yeniliğini ve özgür çizgisi oluşturur. Bunun en büyük etkeni insanların yaşadıkları acılar, savaşlar kısacası büyük bir huzursuzluk oluşturmaktadır. Öncelikle bireysellik, huzur ve mutluluktur. Ölüme ve dirilişe maruz bırakacaklarına inanılan tanrılar, insana şehirlerinin koruyucusu tanrılarında daha yakındır. Bu çağda umut diğer dönemlere göre daha etkin bir şekilde kendini gösterir.⁵³⁹ Bunun nedeni ise tarikatlar ve dinsel yapılar, ezilenlere, kölelere ve aç kalmış insanlara büyük umutlar ve gelecek sunuyordu.⁵⁴⁰ Bunun altında hiç kuşkusuz Hellenistik dönemin yarattığı karmaşalık, fakirleşme ve umutsuzluk yatmaktadır. Gerçek anlamda, dinle, çoğu kez kültürle ve yaşamın manevi kültürle doğrudan ilgi alanlarıyla bağımlı olarak karşılaşmaktayız. Din, toplumsal bilincin belli başlı biçimlerinden biridir. İnsanların zihinsel faaliyetini, manevi dünya kültürünü oluşturan temel parçalardan biridir.⁵⁴¹ Bir toplumsal bilincin biçimi olarak da diğer önemli toplumsal bilinç alanlarıyla da karşılaştırabiliriz. Toplumsal bilinç insanların davranışlarını biçimlendirmekte ve yol göstermektedir.

Hellenistik dönemin en önemli dinsel simgelerinden biri tanrıça Tykhe'dir. Tykhe, Anadolu da kybele, Mezopotamya'dan iştâr, Suriye'de Astarte, Mısır'da İsis, Yunanistan'da Demeter diye adlandırılabilir. Ama gerçekte Anadolunun en eski ve geleneksel ana tanrıçasının bu dönemde ortaya çıkmış bir değişikliğinden başka bir şey değildir.⁵⁴² İnsan yasaları, ilahi olduğuna inanılan bir yasa karşısında geçersizdir. Bu dine verilen önemin göstergesidir. Dinin, başka insanların ve ülkelerin yaşamında, başka zamanlarda oynadığı önemi gösteren birçok örnek vardır.⁵⁴³ Hellenistik dönemde ve Antik çağda Dionysosçuluk dışındaki doğu kökenli mysterilar şunlardır; kybele ve Attis(Frigya), İsis ve Osiris(Mısır), Adonis(Fenike), Mithra(İran). Hellenistik dönemin en önemli özelliği ise bu tapımları etnik yapısından çıkarıp daha evrensel bir biçime getirmesiydi.⁵⁴⁴ Yunanlılar doğu mysterialarının taşıdığı kaba ve sansüel karakterinden hoşlanmamışlardır,

⁵³⁹ Eliade, C.II, 2003, sayfa, 321.

⁵⁴⁰ Doğrul, 1947, sayfa, 84.

⁵⁴¹ Boguslavski, 1994, sayfa, 322.

⁵⁴² Bayladı, 1998, sayfa, 56.

⁵⁴³ Boguslavski, 1994, sayfa, 320.

⁵⁴⁴ Eliade, C.II, 2003, sayfa, 323.

bunları kendilerinin dini ve ahlaki görüşlerine uydurarak Hellenleştirdiler.⁵⁴⁵ Sonuç olarak, din bir toplumsal bilinç biçimidir. İnsanlar üzerinde egemen olan doğal ve toplumsal güçlerin çarpıtılarak sunulmasından başka bir şey değildir, yani hayal ürünüdür. Din, bu ilişki içinde mitoloji, felsefe ve dinsel biçimler içinde yoğrulmuş bir bütün olarak oluşur.

VI.III.I. Lakreitides Kabartması

Lakraitides Kabartması(Res.43) önemli bir adaktır.⁵⁴⁶ Hellenistik çağda Eleusis gizeminin ve tapımının göstergesidir. Rahip Lakreitides tarafından kendisi, iki oğlu ve karısı için Eleusis tanrılarına adanmış bu kabartma 1,50 m. yüksekliğinde 2,50 m. eninde bir adak kabartmadır.⁵⁴⁷ Kabartmada Lakreitides ailesi, Triptolemos ve yer altı tanrıları yer almaktadır. Eleusis tanrıları neydi, kimdi ve bu gizem için neden bu kadar önem verilmiştir? Eleusis Demeter'in kızı Persephone Hades tarafından kaçırılmasıyla başlayan bir gizemdir. Demeter kızının kaçırılması üzerine dokuz gün boyunca kızını arar ve bu süre içinde yemek yemez. Perhiz ya da oruç tutma bu gizemin temelidir. Demeter bu zaman için de oruç tutarken ve kızı da kocasıyla(Hades) beraberlik süresinin sonuna kadar oruç tutar.⁵⁴⁸ Daha sonra Zeus, Hadesle Persephone'yi evlendirir ve bunun üzerine Demeter olympos'u terk eder. Bu ayrılışından sonra kraliçe Metaneira'nın son doğan bebeğine süt vermeyi kabul eder.⁵⁴⁹ Daha sonra Demeter bebeğe(Demophon) meme vermez ve onu ambrosia ile ovup gece olunca ateşin içine atar. Demeter onu ölümsüz ve sonsuz kılmak istiyordu. Bir gece annesi Metaneira'nın olayı görmesiyle kızgınlık doğar. Demeter bunun üzerine Metaneira'ya kızar.⁵⁵⁰ Demeter kendini gösterir ve kendisi için bir tapınak yapılmasını ister ve orada ritüellerini insanlara bizzat öğreteceğini söyler. Demeter'in Olympos'a uğramaması ve hüznüyle birlikte kuraklığın görülmesi üzerine Zeus, Hades'ten Persephone'yi geri getirmesini ister. Hades belli şartlar içinde dört ay Persephone kendisiyle kalacak diğer günler Demeter'in yanında kalacaktı. Bunun üzerine ekinler tekrar yeşerirdi.⁵⁵¹ Demeter toprağa can verdi ve belli yasaları öğretti.⁵⁵²

⁵⁴⁵ Mansel, 1995, sayfa, 516.

⁵⁴⁶ Smith, 2002, sayfa, 201, res.215.

⁵⁴⁷ Ridgway, C.III, 2002, sayfa, 221

⁵⁴⁸ Kingsley, 2002, sayfa, 340.

⁵⁴⁹ Eliade, C.I, 2003, sayfa, 358.

⁵⁵⁰ Burkert, 1999, sayfa, 43

⁵⁵¹ Eliade, C.I, 2003, sayfa, 359.

⁵⁵² Ovidius, V.340, 1994, sayfa, 126 .

Eleusis gizemi insanoğlunun ölümsüzlüğünün elinden kaçırılışının temeli ile başlar. Ve bu gelişme kızının bulunuşuyla beraber insanlara belli gizemleri öğreteceğini belirtir. Bu din, esasta yunan soyluları tarafından geliştirilmiş ve Attika'nın devlet dini olarak yoksul halka aşılannmıştır. Bu aşılama da Lakreitides gibi rahiplere de önemli görevler düşmüştür. Bu dünyada mutlu olması olanaksız bulunan halkı diğer dünyayla ilgili oyalanan sosyo-ekonomik bir açılımdır. Lakreitides bunu kabartmasına koyduğu eleusis tanrılarıyla betimlemiştir. Kendisi de bu dünyada mutluluğu yakalayamamış olması gerekir. Bu dindeki törenler esrarlı ve gizemli bir biçimde tören yapılyordu, yoksul ve bilgisiz insanlar daha kolay kandırılıp onlara her şey yaptırılıyordu. Bu gizemin Hellen dinsel hayatının temeline niçin oturduğu ya da oturtulduğu açıktır. Lakreitides kabartma da Triptolemos'u da betimleyerek tanrıçanın yani Demeter'in bir ölümlüyle ilişkilendirip o ölümlüye belli gizemleri öğretmesiyle onu yani Triptolemos'u nasıl mutlu kıldığına vurgudur. Böylece yoksul, umutsuz ve çaresiz insanlar bir gün kendilerinin de refaha, mutluluğa erebileceklerini düşünerek bu dini baş tacı etmişlerdir. Buna en çok sevinenlerde Atina soyluları ya da üst sınıf olmuştur.

VI.III.2. Kybele ve Attis, Kyzikos Kabartması

Anaerkil bir yapıya sahip olan Anadolu halkının en eski ve en büyük ana tanrıçasıdır kybeleidi. Anadolu'da gelmiş geçmiş bütün toplumları, ulusları etkilemiş ve her yerde de farklı adlarla da olsa tapım görmüştür. Kybele ve Attis(Res.44) kabartması da⁵⁵³ bu tapımların bir göstergesidir. İnsanlar Hellenistik dönem içerisinde de bu eski, kökleşmiş tapımdan vazgeçmiş ve bunu yaşatmıştır. Kybele ve Attis tapımı diğer tapımlara göre daha iyi bir şekilde yansır. Yaklaşık m.ö 205-204'te kartaca ordularının ağır baskısı altında Roma'ya sokulan bu tapımın çok eski tarihi vardır.⁵⁵⁴ Ritüel olarak içinde kybeleyi barındırıldığına inanılan Kara taş tapımın arkaikliğini kanıtlar: kaya, yeryüzünün en eski

⁵⁵³ Lullies, 1996, res.230.

⁵⁵⁴ Asya'daki Pessinus'ta bulunan en büyük kültür merkezinden alınan ve tanrıça için kutsal olan meteor taşı m.ö.204'te Roma'ya getirilir. Ancak Romalılar uygun süre Magna Mater'in orgiastik kültürün daha çok çevresi duvarla örülü tapınak alanıyla sınırlı kalmasına çok dikkat etmişlerdi. Kültür törenleri sırasında çok yaygın olan rahiplerin kendini yaralaması uygulaması Attis'in yazgısıyla açıklanmıştır. Fink,1997, sayfa, 186.

simgelerindedir ve bu tapımda devamlı kaya önemli bir kült olarak bulunur.⁵⁵⁵ Zeus'un dilediği bir taştan çift cinsiyetli Agdistis doğdu.⁵⁵⁶ Tanrılar onu hadım etmeye ve kybele'ye dönüştürmeye karar verirler. Diğer bir öyküye göre de, Hermaphrodite'nin kanından bir badem ağacı çıktı. Sangarios(Sakarya) Nehrinin Kızı Mana⁵⁵⁷ bir badem yiyince hamile kaldı ve Attis adında bir çocuk doğurdu. Büyüyen Attis, kralın kızıyla evlenir ama onu seven Agdistis düğünün kutladığı şenlik salonuna girdi. Davetliler çıldırdı, kral kendi cinsel organlarını kesti ve Attis kaçtı, bir çam ağacının altında kendini hadım edip öldü.⁵⁵⁸ Umutsuzluğa kapılan Agdistis onu diriltmeye çalışır ama Zeus ona karşı çıkar. Agdistis, erdişi ulu Ana'nın epifanisinden başka bir şey olmadığına göre, Attis Kybele'nin hem oğlu hem aşığı hem de kurbanıdır. Tanrıça kıskançlığından ötürü pişman olur, nedamet getirir ve sevgilisine ağlar.⁵⁵⁹ Bu inanç türünün döngüsü kendini Anadolu'da ve pek çok yerde Hellenistik kültür içinde de sürdürmüştür. Kyzikos kabartması(Res.45)'da⁵⁶⁰ bu gizemin bu çağda ne kadar etkin olduğunu gösterir ve tapım şekilleri hakkında da bize bilgi verir. Kybele tapımının önemli bir kültürü oluşturan Kyzikos'un Attis ile betiminin önemini vurgular.⁵⁶¹ Kabartmada ağaç betimi Attis kültürün öneminin iletisidir. Ağaç çan ya da zillerin asılması törenlerin zil ve tef gibi ritüellerinin göstergesi olarak ve töreni tamamlayan bir kurbanla Hellenistik dönemde de bu gizemin kültür varlığını ve tapımını göstermesi açısından önemlidir. Kült Kyzikos'tan bütün bir coğrafyaya yayılmış bir durumdadır.⁵⁶² Önemli bir toplumsal bilinç ürünüdür. Çünkü sanatsal yaratımın dine getireceği araçlar olmaksızın din de var olamazdı.

⁵⁵⁵ Eliade, C.II, 2003, sayfa, 327. İbranilerin tanrısı Eloah, ilkin onların Kybele için dikilen bir kara taşta verdikleri addır. Araplarda Kybelenin bir heykel taşıyı götürüp tapmak için Mekke'ye dikmişlerdir. "Kabe" adı da buradan türemiştir. Hançerlioğlu, 1975, sayfa, 350.

⁵⁵⁶ Zeus'un esasında döllemek istediği Kybele'dir. Ancak Kybele istemeyince Zeus taşı döller.

⁵⁵⁷ Nana, Ana'nın (dolayısıyla Agdistis'in) bir başka epifanisidir. Eliade, C.II, 2003, sayfa, 328 d.n. 24.

⁵⁵⁸ Hançerlioğlu, 1975, sayfa 20. Hadımlık Anatanrıça gizemlerinde de büyüleyici bir ilgi merkezidir; cinsellik burada köktenci bir biçimde olumsuzlandığı için daha da fazla takıntı halini almıştır. Burkert, 1999, sayfa 174.

⁵⁵⁹ Eliade, C.II, 2003, sayfa, 328. Attis'in doğumuyla ilgili olarak da Ovidius, X.85-110, 1994, sayfa, 235-236

⁵⁶⁰ Versmaseren, 1977, sayfa, 29, res.15

⁵⁶¹ Versmaseren, 1977, sayfa, 29-30, Herodotos, 4.76 (Burkert, 1999, d.n. 24 sayfa, 666)

⁵⁶² Argonautlar efsanesinde Kyzikos'tan ayrılmadan önce gemicilerin şehre hakim olan Dindymos (Kapı dağı) üstüne bir Kybele heykeli diktikleri ve fırtınayı ancak bu yolla dindirebildikleri belirtilir. Erhat, 1978 Sayfa 206.

VI.III.3. İsis ve Serapis

İsis, Hellenistik dönemde ortaya çıkmış ya da yaratılmış bir tanrıça değildir. Yunanlıların bildiği bir tanrıçaydı. Mısır'da doğmakla birlikte bütün dünyaya yayılmış bir tanrıçadır. Bir çok yerde tapınakları veya tapımları vardır.⁵⁶³ Erkek kral Osiris'in hem yardımcısı hem kız kardeşi hem de karısıdır. Analığın ve aile kurumunun simgesi ve koruyucusudur.⁵⁶⁴ Büyüçülükte de ondan yararlanılmıştır. Güçlerini yönettiğine ve onlara egemen olduğuna inanılır.⁵⁶⁵ İsis'in ana tanrıça niteliği Osiris mitindeki rolü ve Demeter ile Eleusis öğretileriyle olan bağlantısı onun Yunan dünyasındaki yaygınlığını açıklar.⁵⁶⁶

İsis heykeli(Res.46)'de⁵⁶⁷ Mısır'da oluşan bu dönemin buradaki krallık anlayışının ve coğrafyanın etkin bir şekilde yansımasıdır. Büyük İskender'in hâkimiyetinden sonra nüfusun hem Hellenik hem de yerel unsurlarınca benimsenebilecek Yunan-Mısır karışımı bir din oluşumu arzulayan Mısır'ın yeni efendilerine son derece uygun geldi. Böylece İsis yeni bir biçime girdi. Uzun ve dar elbisesinin yerine bir şiton, himation ve göğüslerinin ortasına bağladığı püsküllü bir şal giyer. Artık Mısır peruğu takmıyor, Libya kökenli bir sitil olan uzun ve halka şeklinde bukleli saçları vardı. Ama başında eski Mısır takıları bulunuyordu ve arasında güneş diskinin bulunduğu Hathor boynuzları vardır.⁵⁶⁸ İsis kültürünün Helenistik kültürün anlayışla nasıl sentezlendiği ve yeni krallık ve toplum için bir biçime girdiği ve iletisinin genişlediği görülmektedir.

Doğulu dinlerin birbirine yakınlaştırma durumundan Serapis önemli bir durumdadır. M.ö 3. yy ortalarından başlayarak İsisle birlikte tüm Mısır tanrılarının temsilcisi sayılmıştır. Bunun sonucunda sarayında propogandalarıyla Mısır sınırlarının dışına çıkarak Ege denizi kıyılarına ve Yunanistan'a geçmiştir.⁵⁶⁹ Lagide dönemi İskenderiye'sinde ve isis kültürünün yayılmaya başladığı ilk yıllarda isisin eşi genel olarak

⁵⁶³ Anadolu'nun birçok şehrinde tapınaklar ya da sunaklar yapılmıştır. Örneğin Efes'teki Devlet Agorasında bir İsi tapınağı, Priene'de de Tanrıça adına bir sunak vardır. Bayladı, 1998, sayfa, 57.

⁵⁶⁴ Yunan tanrıçalarından Hera'ya özdeştir. Erhat, 1978, sayfa, 146-148

⁵⁶⁵ Hançerlioğlu, 1975, sayfa, 276

⁵⁶⁶ Burkert, 1999, sayfa, 54

⁵⁶⁷ Smith, 2002, sayfa, 91, res.90

⁵⁶⁸ Bonnefoy, C.I, 2000, sayfa, 485

⁵⁶⁹ Mansel, 1995, sayfa, 514-515. Serapis'in Anadolu'da önemli kültür merkezleri bulunur. Efes, Milet ve Bergama. Bayladı, 1998, sayfa, 57. Bergama'da büyük saygı görmüş, Serapis tapınağı ya da kızıl Avlu anlamına değer. Radt, 2002, sayfa, 198-207. Ayrıca Delos'ta da tapım görmüştür. Serapis A. Tapınağı önemlidir. Burkert, 1999, sayfa, 72

Osiris değil,⁵⁷⁰ Serapistir. Serapis'in Osiris ile kutsal bağı Apis'in⁵⁷¹ Mephislilerce birleştirilmiş olan Osor Hapi'den doğduğu düşünülse de onu Yunan-Mısır kralı haline getiren Hellenistik niteliğin kimin verdiği belli değildir.⁵⁷² Serapis kültürünün temelleri Ptolemaios I'e dayandırılrsa da, Serapis'in Hellenleştirilmiş kültürünün sorumlusu Büyük İskender idi. İskenderiye'deki ünlü Serapeum, Ptolemaios II, Euergetes'in zamanında yapılsa da Rhacatis Tepesinde gün ışığına çıkarılan çeşitli odaklar, tanrının Ptolemaios II. Philadelphos hakimiyeti zamanından beri İskenderiye'de resmen var olduğunu göstermektedir.⁵⁷³

Serapis heykeline(Res.47) baktığımızda⁵⁷⁴ yüzünde sertte bir ifadenin olduğunu görürüz. Gür saçları ve sakalı vardır. Bir şiton ve himation'dan oluşan kıyafetiyle Hellenleştirilmiştir.⁵⁷⁵ Serapis'in bir başka heykelinde(Res.48)'de ⁵⁷⁶ başında bir Kalathos ya da modius olduğunu görmekteyiz. Bu da Serapis'in tarımsal bereketi sembol ettiğini ya da bereket dağıtıcılığını simgeler.⁵⁷⁷ Serapis bir siyasa gerek olarak oluşturulmuş bir melez tanrıdır. Ptolemaioslar açıkça iki ulusu yani Mısır ve Yunan uluslarını birleştirmek amacıyla oluşturduğu tanrıdır. Serapis ayrıca tek tanrıci eğilimi de hoşnut etmiş ve tapımı geniş alanlara yayılmıştır.⁵⁷⁸ Serapis Kültü insanlara başka bir dünyada mutlu bir hayat sunmasıyla döneminde insanların dini isteklerini ya da duygularını en üst noktadan ateşlemiştir.

⁵⁷⁰ Erhat, 1978, sayfa, 253

⁵⁷¹ Fink, 1997, sayfa, 51

⁵⁷² Stewart, Vol I, 1990, sayfa, 202-203

⁵⁷³ Bonnefoy, C.I, 2000, sayfa, 487

⁵⁷⁴ Ridgway, C.I, 2001, sayfa, 96, res.57

⁵⁷⁵ Bonnefoy, C.I. 2000, sayfa, 487

⁵⁷⁶ Smith, 2002, sayfa, 75, res.81

⁵⁷⁷ Bonnefoy, C.I, 2000, sayfa, 487

⁵⁷⁸ Hançerlioğlu, 1975, sayfa, 567. Bu dönemde halklar arasında “Yalnız bir tek Zeus, bir tek Serapis vardır” sözü ünlüdür.

VII. SONUÇ

Hellenistik dönemle birlikte insanların yaşam tarzları, kültürleri ve sosyal-ekonomik yapıları değişime uğramıştır. Bu değişim insanların düşüncelerini de değiştirmiş toplumsal bilinçlerinde yeni bir açılıma geçişini sağlamıştır. Bu değişim kendini hem heykeltıraş hem de bu heykelleri alan ya da yaptırandan da kendisini göstermiştir. Heykeltıraşın yaptığı eserlerde mutlaka kendi yaşamının toplumsal bilincinin etkileri görülmüştür. Çünkü birey toplumun bir üyesidir ve ondan soyutlanamazlar. Heykeltıraş yaşadığı toplumun duygu, düşünce ve bilincini yaşayarak yansıtır. Bu süreç üst sınıfta bilincinin değişimin sağlamıştır. Hellenistik krallar ya da zenginler kendi varlıklarını göstermek, devamlılıklarını sağlamak, yaptıkları başarıları kanıtlamak ve ulus için önemli olan şeyleri somutlaştırmak için heykeltıraşlık eserlerden yararlanmışlardır. Bu eserler Hellenistik krallıkların kurulduğu yerin etnik özellikleriyle de desteklenmiştir. Toplumsal bilincin evrimsel gelişimi sonuçta heykel sanatında da bir dönüşüme yol açmıştır.

Önemli olan Hellenistik dönemde heykel sanatının ne oranda kendi çağını ve toplumunu yansıttığı sorundur. Heykeltıraş ya da heykeltıraşlık eserler bu dönemin toplumsal bilincini ve toplumsal duygusunu yansıttığı sürece toplumun bir göstergesi, aynası olarak görülür ve bir değer kazanır. Bu toplumsal gelişimler, dinamikler heykel sanatının içeriğinin bir ivmesi haline gelir ve onu da değişimin içine sokar. Hellenistik dönemde ortaya çıkan çeşitli konular ve üsluplar bunun göstergesidir. Toplumsal bilincin gelişmesi süreciyle heykel sanatının değişime uğraması Hellenistik dönemin genel bir sonucudur. Toplumsal bilinç kendi öz dinamiğinde çok çeşitlilik gösterir. Ama bunu diyalektik bir bağ içinde sağlar. Bu çeşitleme de Siyasal, sosyal, ekonomik gelişmeler ve bilinçlenmeler olduğu kadar felsefi ve dinsel anlamda da bu çeşitliliğin içinde bulunur. Bu yapılar Hellenistik dönem heykel sanatı bu bilinç çeşitliliği içinde olduğundan içeriksel olarak bütün bu değişimleri kendi içinde hissetmiştir.

Hellenistik dönem heykeli sanatı soyutsal bir anlatım üzerine değil somutsal anlatım üzerinde oluşmuştur. Heykel döneminin içeriğini, yaşamını, duygu ve düşüncelerini kendine alarak işlemiş ve ileti olarak yansıtmıştır. Hellenistik heykel sadece biçimsel olarak değil toplumsal bilincin yansımalarıyla duyumu, düşünüşü ile toplumun isteklerini, özlemlerini kendinde toplayarak biçimlendirmiş ya da somutlaştırmıştır. Düşünceler, anlatılar ve iletiler nesnelleştiği zaman belli bir anlam ve etkinliği olur.

Hellenistik dönem heykel sanatı bu iletinin bir parçasıdır. Heykel sanatı bu değeri yaratanlar ile ve bu iletiyi bildirimini almak durumunda olan toplum arasında bir aracıdır. Bu nedenle Hellenistik dönem heykel sanatına dönemin toplumsal bilincinin etkisi açıkça kendini göstermiştir.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

- Acar ,1996 Özgen , Acar; “Bergama Zeus Sunağının Gizemleri ve 60 yıldır Görünmeyen Telephos Kabartmaları” sayfa ,14-23, Arkeoloji ve Sanat Dergisi, yıl:18, sayı.72, 1996, İstanbul.
- Alscher, 1956 Ludger, Alscher ; Griechische plastik, Band III.1956, Berlin.
- Arnhart, 2005 Larry, Arnhart; Siyasal Düşünce Tarihi, Adres Yayınları, 2005, Ankara.
- Arrianos, 2005 Flavius, Arrianos; İskenderin Seferi, Alfa Yayınları, 2005, İstanbul.
- Arslan, 2001 Murat, Arslan; “Helenistik Döneme Damgasını Vuran Yaratıcı Felsefe Sistemleri: Epikuroşçuluk ve Stoacılık” , sayfa, 19-24, Arkeoloji ve sanat dergisi, yıl: 23, sayı:100, 2001, İstanbul.
- Arslan, 2007 Murat, Arslan; Romanın Büyük Düşmanı Mithradates VI Eupator, Odin Yayıncılık, 2007, İstanbul.
- Bayladı, 1998 Derman, Bayladı; Dinler Kavşağı Anadolu, Say yayınları, 1998, İstanbul.
- Bazin, 1998 Germain, Bazin; Sanat Tarihi, Sosyal Yayınları, 1998,İstanbul.
- Benecke, CAH VIII, 1975 P.V.M., Benecke; “ The Fall of the Macedonia Monarchy”, sayfa,241-278, CAH VIII, (S.A. Cook vd. ed), 1975, Cambridge.
- Bieber, 1955 Morgarete, Bieber; The Sculpture of the Hellenistic Age, Colombia University Pres, 1955.

- Bilgin, 2004 Nahit, Bilgin; Antik Yunan Dünyası, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2004, İstanbul.
- Boardman, 2005 John, Boardman; Yunan Heykeli Klasik Dönem, Homer Kitabevi; 2005, İstanbul.
- Boardman, 2005 John, Boardman; Yunan Sanatı, Homer Kitabevi, 2005, İstanbul.
- Boguslavski, 1994 Boguslavski, Karpuşin, Rakitov, Çertekin, Erzin; Diyalektik ve Tarihsel Materyalizmin ABECESİ, Sol yayınları, 1994, Ankara.
- Bonnefoy, C.I, 2000 Yves, Bonnefos; Mitoloji sözlüğü C.I, Dost Kitabevi, 2000, Ank.
- Bosch, C.I,II, 1943 M.E., Bosch; Helenizm Tarihinin Ana Hatları, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları; 161, 1943, İstanbul.
- Breasted, 1914 James Henry, Breasted; Ancient Times A History of the Early World, 1914, Bostan.
- Burkert, 1999 Walter, Burkert; İlkçağ Gizem Tapıları, İmge kitabevi, 1999, Ankara.
- Burns, 1993 Lerner Meacham, Burns; Western civilizations, 1993, Newyork, London.
- Bury, 1913 J. B. Bury; A History of Greece to the Death of Alexander the Great, 1913, Newyork.
- Childe, 1983 Gordon, Childe; Tarihte Neler Oldu, Alan Yayıncılık, 1983, Ankara.

- Clark, 1990 Kenneth, Clark; the Nude A Study in İdeal Form, Princeton University press, 1990.
- Combrich, Ernest, Combrich; Dünya Tarihi, inkılap kitabevi, 1997, İstanbul.
- Copleston, Copleston; Hellenistik Felsefe, İdea Yayınları, 1996, 1996, İstanbul.
- Çelgin, 1990 Güler, Çelgin; Eski Yunan Edebiyatı, Remzi kitabevi, 1990, İstanbul.
- Dahl, 1996 Robert, Dahl; Demokrasi ve Eleştirileri, Yetkin yayınları, 1996, İstanbul.
- Demosthenes, Demosthenes; Söylevler, Dost kitabevi, 2001, Ankara. 2001
- Denis, C.I, Henri, Denis, Ekonomi Doktrinler Tarihi C.I, Sosyal Yayınları, 1997, İstanbul. 1997
- Doğrul, 1947 Ömer Rıza, Doğrul; Yeryüzündeki Dinler Tarihi, İnkılap Kitabevi, 1947, İstanbul.
- Droysen, Droysen; Büyük İskender C.I.III, Sosyal Yayınları, C.I.III, 2000, Ankara. 2000
- Eliade, C.I,II, Mircea, Eliade; Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi C.I,II, Kabalcı Yayınevi, 2003, İstanbul. 2003
- Engels, 1998 F., Engels; Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Sol Yayınları, 1998, Ankara.
- Engels, 2000 F., Engels; Anti-Dühring, İnter Yayıncılık, 2000, İstanbul.
- Engels, 1996 F., Engels; Doğanın Diyalektiği, Sol Yayınları, 1996,

Ankara.

- Engels, 1979 F., Engels; Ludwing Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu, Sol Yayınları, 1979, Ankara.
- Engels, 1992 F., Engels; Tarihte Zorun Rolü, Sol Yayınları, 1992, Ankara.
- Erhat, 1978 Azra, Erhat; Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, 1978, İstanbul.
- Fink, 1997 Gerhard, Fink; Antik Mitolojide Kim Kimdir, Kabalcı Yayınevi, 1997, İstanbul.
- Fischer, 2005 Ernest, Fischer; Sanatın Gerekliliği, Payel Yayınları, 2005, İstanbul.
- Gombrich, 1999 E.H., Gombrich; Sanatın Öyküsü, Remzi Kitabevi, 1999, İstanbul.
- Gökberk, 1999 Macit, Gökberk; Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, 1999, İstanbul.
- Göze, 1995 Ayfer, Göze; Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Yayınları, 1995, İstanbul.
- Groix- Tansey, 1976 Horstde la, Groix-Richard, G.Tansey; Gardner's Art Through The Ages, HBJ, 1976.
- Güngör-Bilici, 2006 Handan, Bilici-Eda, Güngör; "Strabon'a göre Anadolu da Ticaret", sayfa, 19-28, Arkeoloji ve Sanat Dergisi, yıl: 28, Sayı 123, 2006, İstanbul.
- Hadjinicolaoux, 1998 Nicos, Hadjinicolaoux; Sanat Tarih ve Sınıf Mücadelesi, Kaynak Yayınları, 1998, İstanbul.
- Hammond, Hammond; Hellenistik History and Culture,

- 1993 University of California pres, 1993.
- Hançerlioğlu, Orhan, Hançerlioğlu; İnanç Sözlüğü, Remzi Kitabevi, 1975, İstanbul.
- Hançerlioğlu, Orhan, Hançerlioğlu; Felsefe Ansiklopedisi., C.4, Remzi Kitabevi, 1975, İstanbul.
- Hançerlioğlu, C Orhan, Hançerlioğlu; Felsefe Ansiklopedisi, C.6, .6, 1979 Remzi Kitabevi, 1979, İstanbul.
- Hekler, 1912 Anton, Hekler; Die Bildniskunst Der Griechen&Römer, 1912, Stuttgart.
- Holleaux, CAH Maurice, Holleaux; “Rome and macedon; The Romans Againts philip”, sayfa, 136-168, CAH VIII, (S.A.Cook vd.ed), VIII, 1975 1975, Cambridge.
- Halleaux, CAH Maurice, Holleaux; “Rome and Antiochus”, sayfa, VIII, 1975 199-240, CAH VIII, (S.A.Cook vd.ed), 1975, Cambdridge.
- Honour- Hugh, Honour-John, Fleming; A world History of Art, Fleming, 1999 Laurence King, 1999.
- İlin- Segal, M.ilin-E.Segal; İnsan Nasıl İnsan Oldu, Say Yayınları, 2001 2001, İstanbul.
- J.Versmaseren, Maarten, J.Versmaseren; Cybele and Attis, Thames and Hudson, 1977.
- Jewsburg- George, jewsburg-Robert, Edgar; Societies and Edgar, 1995 Cultures in world History, 1995, Newyork.
- Kagan, 1993 M. Kagan; Estetik ve Sanat Dersleri, İmge Kitabevi, 1993, Ankara.

- Karaalioğlu, Seyit Kemal, Karaalioğlu; Edebiyat Terimleri Klavuzu, İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1975, İstanbul.
- 1975
- Karaköse, 2004 Hasan, Karaköse; Siyasal Düşünce Tarihi, Nobel Yayınları, 2004, Ankara.
- Kaynak Kaynak Yayınları; Tarih Dersi, İstanbul, 2000.
- Yayınları, 2000
- Kerov, 1979 Zubritski, Mitropolski, Kerov; İlkel Topluluk, Köleci Toplum, Feodal Toplum, Sol Yayınları, 1975, Ankara.
- Kingsley, 2002 Peter, kingsley; Antik Felsefe Gizem ve Büyü, Kabalcı Yayınları, 2002, İstanbul.
- Klein, 1921 Wilhelm, Klein; Antiken Rokoko, 1921, Wien.
- Köhler, 1948 Heinz, Köhler; Der Grosse Fries von Pergamon, 1948, Berlin.
- Ksenophon, Ksenophon; Yunan Tarihi, T.T.K., 1999, Ankara.
- 1996
- Lloyd, 2003 Seton, Lloyd; Türkiyenin Tarihi, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 2003, Ankara.
- Lenin, 1992 V.İ., Lenin; Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı, Sol Yayınları, 1992, Ankara.
- Lucas, 1953 Henry, Lucas; A Short History of Civilization, 1953, New York.
- Lukacs, 1992 George, Lukacs; Estetik II, Payel Yayınları, 1992, İstanbul.
- Lullies, 1956 Reinhard, Lullies; Griechische Plastik, Hırmer Verlag München, 1956.

- Ma, 2002 Jo., Ma; Antiochos III and the cities of Western Asia Minor, Oxford, 2002.
- Magie, 2001 David, Magie; Anadolu'da Romalılar I, Arkeoloji ve Sanat Yayınları , 2001, İstanbul.
- Magie, 1950 David , Magie ; Rome Rule in Asia Minor to the End of the Third century after christ I – II ,1950, Princeton.
- Mark, 1990 Ira, Mark ; “The Victory of Samathrake” , Sayfa , 157-165, (Olga Palagia vd. ed), Oxbow Mongraph 90 , 1998.
- Mansel , 1995 Arif Müfid , Mansel ; Ege ve Yunan Tarihi ; T.T.K, 1995, Ankara.
- Marshall, 1999 Gordon, Marshall; Sosyoloji Sözlüğü , Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, Ankara.
- McNeill, 1998 William, McNeill; Dünya Tarihi , İmge Kitabevi, 1998, Ankara.
- Marx – Engels, 1992 K.Marx – F.Engels ; Alman İdeoloji, Sol Yayınları, 1992 Ankara.
- Marx -Engels, C.I, 1995 K,Marx- F.Engels; Seçme Yazılar C.I, Sol Yayınları,1995, Ankara.
- Marx -Engels, C.II, 1996 K,Marx- F.Engels; Seçme Yazılar C.II, Sol Yayınları, 1996 Ankara.
- Marx – Engels, 1994 K,Marx- F.Engels ; Kutsal Aile, Sol Yayınları, 1994, Ankara.
- Marx – Engels, 1995 K,Marx- F.Engels ; Yazın ve Sanat Üzerine , Sol Yayınları , 1995, Ankara.
- Marx, 1992 K,Marx; Ücretli Emek ve Sermaye Ücret , Fiyat ve

- Kâr, Sol Yayınları , 1992, Ankara.
- Marx, 2000 K,Marx; Yabancılaşma , Sol yayınları , 2000, Ankara.
- Memiş, 2001 Ekrem , Memiş; Eski Çağ Tarihinde Doğu – Batı Mücadelesi, Çizgi Kitabevi, 2001, Konya.
- Moreno, 1994 Paolo, moreno ; Scultura ellenistica C.I-II, Libreria Dello Stato, 1994, Roma.
- Morgan, 1994 Lewis Henry, Morgan ; Eski Toplum I, Payel Yayınları, 1994, İstanbul.
- Morkholm, 2000 Otto , morkholm ; Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri; Homer Kitabevi, 2000, İstanbul.
- Oberleither , 1988 Wolfgang , Oberleither ; “Viyanadaki Yeni Ephesos Müzesi”, sayfa 3-8, Arkeoloji ve Sanat Dergisi, yıl: 11, sayı:40-1, 1988, İstanbul.
- Ormerod – Cary, CAH IX, 1975 H.A., Ormed- M.,Cary; “Rome and The East”, Sayfa, 350-356, CAH IX, (S.A.Cook vd.ed), 1975, Cambridge.
- Ovidius, 1994 Ovidius; Dönüşümler, Payel Yayınları, 1994, İstanbul.
- Özçelik, 2004 Nazmi, Özçelik; İlkçağ Tarihi ve Uygulamaları, Nobel yayınları, 2004, Ankara.
- Palagia, 1997 O1ga, palagia; “Initrates in the Underworld”, sayfa, 68,71, sculptors and sculpture of caria and the Dodecanes (I an jenskind vd. ed), British Museum Press, 1997.
- Pedley, 1998 John, pedley: “Problems in Provenance and Patronage: A Group of Late Hellenistic statuettes from paestum”, sayfa, 199-208, Regional Schools in Hellenistic Sculpture (Palagia

vd. ed) Oxbow Monograph 90, 1998.

- Pischel, 1981 Gina, Pischel; Sanat Ansiklopedisi I, Görsel Yayınları, 1981, İstanbul.
- Platt- Nathaniel, platt- Muriel, Drummond; Our World, Drummond, 1954 1954, New York.
- Plehanov, 1997 G.V., Plehanov; Sanat ve Toplumsal Hayat, Sosyal Yayınları, 1997, İstanbul.
- Plutarkhos, Plutarkhos; İskender, Kastaş Yayınları, 2001, İstanbul. 2001
- Pollitt, 1988 j.j., Pollitt; Art in The Hellenistic Age, Cambridge Universty press, 1988.
- Politzer, 1990 Georges, politzer; Felsefenin Temel İlkeleri, Sol Yayınları, 1990, Ankara.
- Radt, 1991 Wolfgang, Radt; “İstanbuldaki İskender Başı”, sayfa, 3-9, Arkeoloji ve Sanat Dergisi, yıl:14, say: 50-51. 1991, İstanbul.
- Radt, 2002 Wolfgang, Radt; Pergamon Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları, YKY Yayınları, 2002, İstanbul.
- Randoll- John, Randoll-Justus, Buchler; Felsefeye Giriş, Ege Buchler, 1982 Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları No:1 1982. İzmir.
- Redhead, 2001 Brian, Redhead; Siyasal Düşüncelerin Temelleri, Alfa Yayınları, 2001, İstanbul.
- Ribard, 1983 Andre, Ribard; İnsanlığın Tarihi, Say Yayınları, 1983, İstanbul.

- Richert, 1970 G., Richert; *The Sculpture and Sculptors of The Greeks*, Yale University Press, 1970.
- Richter, 1969 G., Richter; *Yunan Sanatı*, Cem Yayınevi, 1969, İstanbul.
- Ridgway, C.I, Brunilde, Sismondo, Ridgway; *Hellenistic Sculpture* 2001 C.I, The University of Wisconsin Press, 2001.
- Ridgway, C.II, Brunilde Simondo, Ridgway; *Hellenistic Sculpture* 2000 C.II, The University of Wisconsin Press, 2000.
- Ridgway,, Brunilde Simondo, Ridgway; *Hellenistic Sculpture* C.III, 2002 C.III, The University of Wisconsin Press, 2002.
- Robert, 1934 L., Robert; “Decret de Tralles” *Rph XL*, sayfa, 279-291, 1934.
- Roccos, 1998 Linda Jones, Roccos; “Votive Reliefs to Apollo kitharoidos from Asia Minor: External and Regional Influence”, sayfa, 261-270, *Regional Schools in Hellenistic Sculpture* (Olga Palagia vd.ed), Oxbow Monograph 90, 1958.
- Rostavtzeff, M., Rostavtzeff; “Pontus and its Neighbours: The First CAH IX, 1975 Mithridatic War”, sayfa, 211-260, CAH IX, (S.A. Cook vd. ed), 1975, Cambridge.
- Rostavtzeff, M., Rostavtzeff; *The Social and Economic History of* 1953 *the Hellenistic World*, Vol.I-II, 1953, Oxford.
- Russell, 2000 Bertrand, Russell; *Batı Felsefesi Tarihi (ilkçağ)*, Say Yayınları, 2000, İstanbul
- Solis, 1953 Arnold von, Salis; *Die Kunst Der Griechen*, 1953, Zürich.

- Sammuel, 1993 A.E., Sammuel; “The ptolemies and İdeology of Kingship”, sayfa, 168-192, Hellenistic History and Culture (Peter Green vd.ed), Universty of California Press, 1993.
- Saraçoğlu, 2005 Aslı, Saraçoğlu; “Grek Mitolojisiinde Gece, Uyku ve Ölüm İlişkisi”, sayfa, 49-58, Arkeoloji ve Sanat Dergisi, yıl: 27,sayı: 119, 2005, İstanbul.
- Savaş, 2000 Vural, Savaş; İktisadın Tarihi, Siyasal Kitabevi, 2000, Ankara
- Schefold, 1943 Karl, Schefold: Die Bildnisse Der Antiken Dichter Redner und Denker, 1943, Basel.
- Sharrar, 1990 Berly, Sharrar; “Some Observatiois Concernig, late Hellenistic Bronze Production on Delos”, Regional Schools in Hellenistic Sculpture, sayfa, 185-198 (Olga Palagia vd. ed), Oxbow Monograph 90, 1998.
- Smith, 1998 R.R.R., Smith; “Hellenistic Sculpture Under the Roman Empire: Fishermen and Satyrs at Aphrodisias”, sayfa, 253-260, Regional Schools in Hellenistic Sculpture (Olga Palagia vd. ed), Oxbow Monograph 90, 1998.
- Smith, 20002 R.R.R. Smith; Hellenistik Heykel, Homer Kitabevi, 2002, İstanbul.
- Sözen, 1995 Güral, Sözen; Egeden Akdenize Mavi Uygarlık, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları: 60, 1995, İstanbul.
- Sözen- Tanyeli, 1999 Metin- Sözen- Uğur, Tanyeli; Sanat Sözlüğü, Remzi Kitabevi, 1999, İstanbul.
- Stewart, 1990 Andrew, Stewart; Greek Sculpture vol. I: Text, Yale University Press, 1990.

- Stewart, 1990 Andrew, Stewart; Greek Sculpture vol. II: Plates, Yale Universty Press, 1990.
- Stravrianos, 1995 L.S., Stravrianos; A Global History, 1995, Newjesej.
- Şenel, 1970 Alâeddin, Şenel; Eki Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üzerine, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 307, 1970, Ankara.
- Tanilli, C.I, 1984 Server, Tanilli; Yüzyılların Gerçeği ve Mirası C.I, Say Yayınları, 1984, İstanbul.
- Tarn, CAH VII. 1975 W.W., Tarn; "The New Hellenistic Kingdoms", Sayfa, 75-107, CAH VII, (S.A. Cook vd.ed), 1975, Cambridge.
- Tekkök, 2006 Billur, Tekkök; "Expressions of Grief Pathos, Grek and Roman Art", sayfa: 78-81, Arkeoloji ve Sanat Dergisi, yılı 28, say: 122, 2006, İstanbul.
- Tekin, 2001 Oğuz ,Tekin; Eski Yunan Tarihi, İletişim Yayınları, 1992, İstanbul.
- Timuçin, 1992 Afşar, Timuçin; Düşünce Tarihi, BDS Yayınları, 1992, İstanbul.
- Tuğcu, 2000 Tuncar, Tuğcu; Batı Felsefesi Tarihi, Alesta Yayınları, 2000, Ankara.
- Tunalı,2004 İsmail, Turan; Estetik, Remzi Kitabevi, 2004, İstanbul.
- Turan,2000 Müslüm, Turan; "Hellenistik Dönem Siyasal Felsefesi", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt.2, sayı:3,2000, İzmir.

- Turani, 1997 Adnan, Turani; Dünya Sanat Tarihi, Remzi Kitabevi, 1997, İstanbul.
- Türche, 1997 Christoph, Türche; Cinsiyet ve Akıl, Kabalcı Yayınevi, 1997, İstanbul.
- Umar, 1999 Bilge, Umar; İlkçağda Türkiye Halkı, İnkılap Kitabevi, 1999, İstanbul.
- Umar, 2000 Bilge, Umar; Kilikia, İnkılap Kitabevi, 2000, İstanbul.
- Umar, 1999 Bilge, Umar; Lykia, İnkılap Kitabevi, 1999, İstanbul.
- Umar, 2003 Bilge, Umar; Trakya, İnkılap Kitabevi, 2003, İstanbul.
- Ülgen, 2002 Gülden, Ülgen; İktisat Bilimine Giriş, Der Yayınları, 2002, İstanbul.
- Vergilius, 1968 Vergilius; Aeneas II, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No;1299, 1968, İstanbul.
- Vernant,1996 Jean Pierre, Vernant; Eski Yunanda Söylen ve Toplum, İmge Kitabevi, 1996, Ankara.
- Weber,1988 Alfred, Weber; Felsefe Tarihi, Sosyal Yayınları, 1988, İstanbul.
- Winks, 1996 Robin, Winks: A History of Civilization, 1996, Newjersey.
- Woodford, 1982 Susan, Woodford; The Art of Greece and Rome, Cambridge University Press, 1982.
- Yetkin, 1977 S., Kemal, Yetkin; Barok Sanatı, Cem Yayınevi, 1977, İstanbul.
- Zeller, 2001 Edward, Zeller; Grek Felsefesi, İz Yayıncılık, 2001,

İstanbul.

Zschietzschmann, 1955

Willy, Zschietzchmann; Kleine Kunstgeschichte Der Griechen un Römer, 1955, Stuttgart.

Zubritski,1979

Zubritski, Mitropolski, Kerov, İlkel Toplum, Köleci Toplum, Feodal Toplum, Sol Yayınları, 1979, Ankara.